

Установа адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»

Гістарычны факультэт

Кафедра гісторыі Беларусі

УЗГОДНЕНА

Загадчык кафедры гісторыі Беларусі

А.Р.Яшчанка
11 марта 2019 г.

Старшыня метадычнага савета

Гістарычнага факультэта

Е.М.Дуброўка
11 марта 2019 г.

УЗГОДНЕНА

Дэкан гістарычнага факультэта

М.М.Мязга
11.03 2019 г.

**ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС
ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ
«БЕЛАРУСАЗНАЎСТВА»**

для спецыльнасці:

1-21 03 01-01 «Гісторыя (айчыннай і ўсеагульнай)»

1-23 01 12-03 «Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны
(гісторыя і музеалогія)»

1-23 01 12-04 «Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны
(культурная спадчына і турызм)»

Складальнікі: старшы выкладчык кафедры гісторыі Беларусі Корнікава Н.В.

Разгледжана і зацверджана

на пасяджэнні кафедры гісторыі Беларусі

11 марта 2019 г.,

праатакол № 9

Разгледжана і зацверджана

на пасяджэнні навукова-метадычнага

савета ўніверсітэта

09.04. 2019,

праатакол № 6

ЗМЕСТ

1 Тлумачальная запіска	3
2 Тэарэтычны раздзел	4
2.1 Канспект лекцый па дысцыпліне «Беларусазнаўства»	4
3 Практычны раздзел	52
3.1 Плары практычных заняткаў па дысцыпліне	52
4 Раздзел кантролю ведаў	60
4.1 Пытанні для заліку па дысцыпліне	60
5 Дапаможны раздзел	61
5.1 Вучэбная праграма па дысцыпліне (з вучэбна-метадычнай картай дысцыпліны)	61
6 Інфармацыйна-метадычная частка	80
6.1 Літаратура	80

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Неабходнасць вывучэння курса «Беларусазнаўства» абумоўлена значнасцю ведаў аб айчыннай гісторыі і нацыянальных традыцыях для падрыхтоўкі высокакваліфікаваных кадраў па спецыяльнасцях «Гісторыя (айчынная і ўсеагульная)» і «Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны». Дысцыпліна «Беларусазнаўства» вывучаецца студэнтамі 2 курса спецыяльнасцей 1-21 03 01-01 «Гісторыя (айчынная і ўсеагульная)», а таксама 1-23 01 12-03 «Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (музеезнаўства)» і 1-23 01 12-04 «Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (культурная спадчына і турызм)».

Мэта дадзенага ЭВМК – фарміраванне і замацаванне ў студэнтаў сістэматычных ведаў у галіне айчыннай гісторыі і культуры як на ўзроўні фактаў, так і на ўзроўні іх тэарэтычнага асэнсавання; фарміраванне уяўленняў аб шляхах фарміравання і заканамернасцях развіцця нацыянальнай свядомасці, формах яе ўвасаблення ў духоўнай і матэрыяльнай культуры, побыце беларусаў і іншых этнічных груп Беларусі. Матэрыялы ЭВМК утрымліваюць веды аб нацыянальным характары і адметных рысах беларусаў, іх традыцыйных рамёствах і промыслах, сувязях Беларусі з суседнімі краінамі, жыцці беларускай дыяспары, паходжанні асноўных атрыбутаў дзяржаўнага суверэнітэту і інш.

Электронны вучэбна-метадычны комплекс па дысцыпліне «Беларусазнаўства» падрыхтаваны для студэнтаў 2 курса спецыяльнасцей «Гісторыя (айчынная і ўсеагульная)», «Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (па накірунках)». Дадзены ЭВМК складаецца з тэарэтычнага і практычнага раздзелаў, раззелу кантролю ведаў па дысцыпліне, дапаможнага раздзелу і інфармацыйна-метадычнай часткі. Засваенне матэрыялу тэарэтычнага раздзелу будзе садзейнічаць асэнсаванню асаблівасцей гістарычнага шляху Беларусі са старажытных часоў да сучаснасці і разуменню дынамікі развіцця беларускай культуры, яе спецыфікі на розных гістарычных этапах і асноўных форм выяўлення (этнічная, прафесійная культура, мова, рэлігія і інш.). Дапаможны раздзел змяшчае вучэбную праграму з метадычнай картай. Інфармацыйна-метадычная частка ЭВМК утрымлівае спіс крыніц і літаратуры па дысцыпліне.

Змешчаны ў электронным вучэбна-метадычным комплексе матэрыял дазваляе забяспечыць засваенне базавага аб'ёму ведаў па дысцыпліне «Беларусазнаўства», а таксама арганізаваць планаванне самастойнай працы студэнта пры вывучэнні курса.

ТЭАРЫТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Канспекты лекцый

Уводзіны

1. Прадмет беларусазнаўства, яго задачы, гісторыя станаўлення.
2. Асноўныя этапы ў развіцці беларусазнаўства.
3. Месца і роля беларусазнаўства ў развіцці грамадства
4. Роля беларусазнаўства ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці і выхаванні культуры міжнацыянальных адносін.

Ключавыя паняцці: беларусазнаўства, этнас, матэрыяльная і духоўная культура беларускага народа, самасвядомасць.

Канспект лекцыі:

1. Прадметам беларусазнаўства з'яўляюцца найбольш агульныя заканамернасці фармавання, станаўлення і развіцця беларускага этнасу, яго самасвядомасці, этнічнай тэрыторыі беларусаў, іх дзяржаўнасці, матэрыяльнай і духоўнай культуры, узаемаадносін з іншымі этнасамі і дзяржавамі.

У сувязі з гэтым да задач беларусазнаўства можна аднесці разгляд асноўных канцэпцый этнагенезу беларусаў, паходжання іх назвы, дэмаграфічных змен, вывучэнне этнічных меншасцяў на тэрыторыі Беларусі і іх узаемаадносін з беларусамі, асаблівасцей складвання этнічнай тэрыторыі, яе становішча ў розных гістарычных перыяды, адметнасцей фармавання самасвядомасці беларусаў, іх ментальнасці, і г.д.

2-4. Беларусазнаўства як навука і вучэбная дысцыпліна адносна маладая, мела свае пад'ёмы, і спады ў развіцці. Першапачаткова ўзнікла як навука. Затым у межах навукі пачало развівацца асветнае беларусазнаўства. І нарэшце з пачатку 1920-х гг. - як вучэбная дысцыпліна, якая інтэгрыравала веды розных навук аб беларусах і Беларусі.

Найбольш плённа беларусазнаўства як навука і вучэбная дысцыпліна пачала развівацца ў перыяд беларусізацыі, а таксама пасля абвясчэння незалежнасці Рэспублікі Беларусь практычна ў канцы ХХ стагоддзя.

Падрыхтоўчы этап пачынаецца ў канцы ХVIII ст. і прадаўжаецца да 80-х гадоў ХІХ ст. Першымі піянерамі ўсведамлення самастойнасці беларускай нацыянальнай ідэі сталі вучоныя і студэнты Віленскага ўніверсітэта Ігнат Даніловіч, Яўхім Лялевел, Язэп Ярашэвіч, Ігнат Анацэвіч, Іван Лабойку, Міхаіл Баброўскі, Антон Марціноўскі і іншыя.

Важнае значэнне для развіцця беларусазнаўства мела адкрыццё ў 1855 годзе ў Вільні Археалагічнай камісіі пад старшынствам Яўстахія

Тышкевіча. Яна імкнулася скласці збор старажытных кніг, актаў, рукапісаў, манетаў, артыкулаў, зброі, палотнаў мастацтва Беларусі і Летувы; прадставіць свае фонды для даследчыкаў. У складзе камісіі апынуліся найбольш кампетэнтныя даследчыкі: А.Кіркор, Ю.Крашэўскі, М.Маліноўскі, Т.Нарбут. Менавіта ў гэты час Адам Кіркор выдаваў літаратурна-навуковыя альманахі, часопіс «Віленскі зборнік», Юзаф Крашэўскі рэдагаваў віленскі часопіс «Атэнэум», напісаў навуковую працу «Старажытная Літва. Яе гісторыя, законы, мова, вера, звычаі, песні», Тэадор Нарбут стаў аўтарам «Гісторыі літоўскага народа» (т. 1-9), увёў у навуковы ўжытак «Кроніку Быхаўца». У 1858 годзе было выдадзена «Собрание государственных и частных актов, касающихся Литвы и соединенных с нею владений (1387-1710 гг.)».

Важны ўнёсак у вывучэнне гісторыі Беларусі зрабіў Паўночна-Заходні аддзел Расейскага геаграфічнага таварыства ў Вільні (1867-1915 гг.), які надрукаваў 4 кнігі «Запісак». Найбольш актыўнымі яго даследчыкамі праявілі сябе М.Нікіфароўскі, А.Смародзкі, М.Чагін, Е.Раманаў і інш.

Наступны этап развіцця беларусазнаўства пачынаецца з 1880. Асабліваць яго ў тым, што ў гэты час зроблена першая спроба тэарэтычнага абгрунтавання існавання самабытнага беларускага этнасу студэнтамі-народнікамі з Беларусі на старонках падпольнага часопісу «Гоман» у 1881 годзе. Свае вывады яны рабілі на аснове фундаментальных даследаванняў многіх вышэй згаданых этнографікаў у парэформенны перыяд.

Менавіта на старонках «Гомана» ўпершыню ў гісторыі беларускага грамадска-палітычнага руху была канкрэтызавана ідэя аб праве беларускага народа «на аўтаномную федэратыўную самастойнасць у сям'і іншых народнасцей Расеі», сцвярджалася самабытнасць беларускай мовы, неабходнасць развіцця беларускай культуры.

У гэты час з'явілася і новая генерацыя беларускіх даследчыкаў у асобе М.Янчука, І.Завіша, М.Доўнар-Запольскага, Г.Татура, В.Стукаліча і інш. Для вытокаў беларусазнаўства стаялі таксама пісьменнік Франішак Багушэвіч, збірацель песень, казак Карусь Каганец, археолаг Генрых Татур. У гэты перыяд з'яўляюцца асобныя творы на беларускай мове.

Вельмі важкі ўклад у справу развіцця беларусазнаўства ўнесла штотыднёвая грамадска-палітычная, навукова-асветная і літаратурна-мастацкая газета «Наша ніва» (1906-1915 гг.), якая выдавалася ў Вільні на беларускай мове. Вакол яе сабраліся лепшыя беларускія сілы. Заснавалі яе браты Іван і Антон Луцкевічы, Вацлаў Іваноўскі, Цётка і інш. Рэдактарамі-выдаўцамі былі С.Вольскі, А.Уласаў, Я.Купала.

Менавіта ў гэты перыяд рэдакцыйны сакратар «Нашай нівы» Вацлаў Ластоўскі надрукаваў у Вільні сваю першую навуковую працу «Кароткая гісторыя Беларусі» (1910 г.). Сакратар Віцебскага губернскага

статыстычнага камітэта, гісторык, аўтар прац па гісторыі Віцебшчыны, складальнік зборніка дакументаў XI-XIX стст. «Віцебская даўніна» прафесар (з 1913 г.) Аляксей Сапуноў у 1911-1924 гг. чытаў курс лекцый па гісторыі Беларусі ў Віцебскім аддзяленні Маскоўскага археалагічнага інстытута, а затым у Віцебскім інстытуце народнай асветы.

Наступны этап развіцця беларусазнаўства пачынаецца з 1920-х гг. У гэты перыяд упершыню быў выдадзены ў Маскве (1920 г.) «Курс Белорусоведения» як цыкл лекцый, якія былі прачытаны ў Беларускай народнай універсітэце ў Маскве ў 1918 годзе. У.Пічэта разглядаў у ім гісторыю беларускага народа; Д.Анучан - пытанні беларускай тэрыторыі; І.Сілініч даў геаграфічны нарыс; А.Фартунатаў - сельскагаспадарчую статыстыку пяці беларускіх губерняў; Е.Чэпуркоўскі - антрапалогію беларусаў; М.Янчўк - этнаграфічны нарыс; П.Растаргуеў разглядаў беларускую мову ў яе сучасным і мінулым стане; Д.Жылуновіч - беларускую літаратуру; М.Сілішчэўскі - методыку радзімазнаўства. У БССР развіццю беларусазнаўства садзейнічала палітыка беларусізацыі правячай партыі бальшавікоў.

Наступны этап звязаны з палітыкай ВКП(б), накіраванай на зварочванне нацыянальна-дэмакратычных працэсаў нават пад кантролем Савецкай улады, жорсткім праследваннем яго ўдзельнікаў.

Пасля Вялікай Айчыннай вайны назіраюцца некаторыя ўсплескі развіцця беларусізацыі, аднак яго паступовае аднаўленне пачынаецца з 1980-х гг. Павялічылася беларусазнаўчая навукова-асветная роля перыядычных выданняў Беларусі, асабліва газеты «Літаратура і мастацтва», заснаваны часопіс «Спадчына». Першы міжнародны кангрэс беларусістаў (Мінск, 25-27.05. 1991 г.) заснаваў Міжнародную асацыяцыю беларусістаў, разгледзеў сучасны стан беларусазнаўства, вызначыў кірункі яго далейшага развіцця.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Што з'яўляецца прадметам беларусазнаўства? Пералічыце задачы беларусазнаўства як навуковай дысцыпліны.
2. Ахарактарызуйце асноўныя этапы ў развіцці беларусазнаўства.
3. Якое грамадская значнасць вывучэння дысцыпліны «Беларусазнаўства».

Літаратура:

1. Саракавік, І.А. Беларусазнаўства: вучэбн. выданне. - Ч. 1. – Мінск: “Веды”, 1999. – 284 с.
2. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / П. Брыгадзін, Л. Лойка, Э. Дубянецкі і інш./ Пад рэд. П. Брыгадзіна. БДУ – Мн.: Завігар, 1998. – 288 с.

Тэма 1. Тэрыторыя і назвы нашага краю

1. Паняцце этнічнай тэрыторыі.
2. Фарміраванне і змяненне этнічнай тэрыторыі беларусаў у розныя гістарычныя эпохі.
3. Паходжанне назваў “Белая Русь”, “Беларусь”.
4. Разнастайнасць назваў нашай зямлі ў XIX – XX стст.

Ключавыя паняцці: этнічная тэрыторыя, этнас, этнічныя межы, «Белая Русь».

Канспект лекцыі:

1-2. Этнічная тэрыторыя – тэрыторыя кампактнага расялення пэўнага народа (этнасу), з якой цесна звязаны яго этнагенэз і этнічная гісторыя. Вызначаецца ўстойлівасцю на працягу многіх стагоддзяў. Уласцівае кожнай этнічнай тэрыторыі геаграфічнае асяроддзе – гэта не толькі сфера пражывання, але і жыццёвая аснова, што абумоўлівае спецыфіку гаспадарчых заняткаў і вытворчай культуры, арганічна ўваходзіць у паўсядзённы побыт, жывіць канкрэтнымі вобразамі духоўных скарбы народа, яго мову і фальклор. У працэсе жыццядзейнасці чалавек мяняе аблічча акаляючага прыроднага асяроддзя, надаючы яму характар культурнага ландшафту, а родны край (бацькаўшчына) становіцца для яго, як і для народа ў цэлым, гістарычнай спадчынай.

У некаторых выпадках этнічныя межы могуць супадаць з прыроднымі рубяжамі (гарамі, вадападзеламі, рэдканаселенымі ляснымі масівамі, воднымі перашкодамі), аднак звычайна этнічнае сумежжа ўяўляе сабой зону супольнага пражывання суседніх народаў, этнакультурныя элементы якіх пастаянна ўзаемадзейнічаюць, утвараючы пераходны (міжэтнічны) варыянт народнай культуры. Этнічная тэрыторыя можа змяняцца ў выніку гістарычных катаклізмаў, каланізацыі, міграцыйнага руху, асіміляцыі і інтэграцыі, якія найбольш уласцівы перэферычным зонам супольнага пражывання суседніх народаў. Стабільнасць этнічнай тэрыторыі залежыць таксама ад яе міжнароднай самастойнасці і ўмоў міжнароднага жыцця. Нярэдка ў выпадкі, калі этнічная тэрыторыя ўваходзіць у склад дзвюх і болей дзяржаў.

Этнічная тэрыторыя беларусаў у розныя часы акрэслівалася неадназначна. Становіцца ўскладнялася гістарычнымі умовамі, уваходжаннем этнічнай тэрыторыі беларусаў у поліэтнічныя дзяржавы, зменлівай этнапалітычнай і этнаканфесіянальнай сітуацыяй. У складзе Рэчы Паспалітай сама назва Беларусь (Белая Русь) ужывалася як абласная

(правінцыяльная) для абазначэння верхняга Падзвіння і Падняпроўя: рэгіён Падняпроўя называлі ў той час Чорнай Руссю або Літвой, а паўдневаю частку сучаснай тэрыторыі – Палессем. На гістарычнай карце Польшчы 1740 г. Т. Кітчына тэрыторыя сучаснай Беларусі пазначалася пад назвай Літоўская Русь. На карце 1750 г. Т. Майера ўпершыню Белай Руссю названа амаль уся сучасная тэрыторыя ад Заходняга Буга на Поўдзень ад Брэста да Верхняга Падзвіння (Палессе тут паказана як састаўная частка Белай Русі). Пасля далучэння да Расіі Беларусь у афіцыйных дакументах пачалі называць Заходняй Руссю, Заходнім ці Паўночна-Заходнім краем (назва Беларусь ужывалася пераважна для Віцебскай і Магілёўскай губ.). Аднак у др. палове 19 ст. па меры накаплення і асэнсавання канкрэтнага фальклорна-этнаграфічнага матэрыялу выявілася народнае адзінства на ўсёй сучаснай тэрыторыі Беларусі, а сама назва стала ўсе часцей ужывацца і для суседніх Мінскай, Гродзенскай, часткі Віцебскай і Смаленскай губ. Згодна этнаграфічнаму атласу 1863 г. Эркерта, этнічная тэрыторыя Беларусі акрэслівалася па тэрыторыі Магілёўскай, Віцебскай (без ліфляндскіх паведаў), часткі Віленскай і Гродзенскай губерняў. Эркерт падзяляў тэрыторыю Беларусі на тры часткі: усходнюю (да Бярэзіны), заходнюю і паўднева-заходнюю або Падляссе. Атлас 1864 г. А.Ф. Рыціха і складзеная ім «Этнаграфічная карта Еўрапейскай Расіі» так акрэслівала тэрыторыю беларусаў: на захад і поўдзень ад Сувалак і далей па рэках Нараў, Ясельда, Прыпяць да яе ўпадзення ў Дняпро, на пойнач і ўсход – паўночнай Вільні, далей па Свянцян, Люцын, Вялікія Лукі, на захад ад Вязмы і Мгліна, далей па Дняпру да вусця Прыпяці. Пры этнічнай дыферэнцыяцыі насельніцтва (асабліва беларусаў і палякаў) Эркерт і Рыціх зыходзілі найперш з канфесіянальнай прыналежнасці. Я. Карскі, М. Доўнар-Запольскі, а таксама члены Маскоўскай дыялекталагічнай камісіі пры складанні адпаведных карт (1903, 1919, 1915) кіраваліся этналінгвістычнымі пракметамі і пашыралі этнічную тэрыторыю беларусаў на правабярэжжа Прыпяці, а на ўсход – да Ржэва і Бранска.

Тэрыторыя Беларускай ССР фарміравалася на аснове этнічнай тэрыторыі ў складаных гістарычных і міжнародных умовах. У выніку Кастрычніцкай рэвалюцыі Беларусь атрымала сваю дзяржаўнасць. У склад БССР увайшлі Віцебская, Гродзенская, Магілёўская, Мінская губ., беларускія паветы Віленскай і Ковенскай губ., заходнія паветы Смаленскай губ. Аднак з узмацненнем міжнароднай напружанасці БССР у складзе Мінскай і Гродзенскай губ. была аб'яднана з Літоўскай ССР у адзіную рэспубліку; Магілёўская, Віцебская і Смаленская губ. Былі далучаны да РСФСР. Пасля вызвалення часткі Беларусі ад палякаў, БССР была адноўлена ў складзе 6 паведаў Мінскай губерні; Заходняя Беларусь па лініі Верхнядзвінск – Негарэлае – на захад ад Турава паводле Рыжскага мірнага дагавора адышла да Польшчы. У 1924 г. у склад БССР увайшлі тэрыторыі Віцебскай, Гомельскай і Смаленскай губ., а ў 1926 г. – Рэчыцкі і Гомельскі

паветы, населеныя пераважна беларусамі. У верасні 1939 г. Заходняя Беларусь была ўз'яднана з БССР, а пазней г. Вільня з прылягаючай тэрыторыяй і частка прыгранічных раёнаў БССР перайшлі да Літвы. Пасля Вялікай Айчыннай вайны у жніўні 1945 г. ПНР былі перададзены 17 раёнаў Беластоцкай і 3 раёны Брэсцкай абласцей.

3-4. Паходжанне назвы “Белая Русь” канчаткова не высветлена. Наконт гэтага існуе шмат думак і версій. Адны аўтары паходжанне назвы “Белая Русь”

звязваюць з прыгажосцю зямлі, чысцінёй рэк і блакітнасцю азёр, мноствам снегу, незалежнасцю ад татара-манголаў і літоўскіх князёў (“белая” у дадзеным выпадку – вялікая, незалежная, вольная, свабодная), другія – са светларусымі валасамі і блакітнымі вачыма жыхароў (бландзіны). Маюцца і іншыя тлумачэнні: назва “Белая Русь” паходзіць ад белага колеру адзення, якое “при дворе царском в почтении было”, ці ад белага колеру світак, сукенак і кашуль, якія насілі жыхары гэтых зямель. Тэрмін “Белая Русь” звязваецца таксама з шырокім распаўсюджваннем у тапаніміцы назваў са словам “белая” і г. д. Упершыню тэрмін “Белая Русь”, як пісаў рускі гісторык В.М. Тацішчаў, упамінаецца ў летапісах у 1135 г. у дачыненні да зямель Паўночна-Усходняй

Русі (Уладзіміра-Суздальскага княства). Гэта тэрыторыя ад вярхоўяў Заходняй

Дзвіны і Волгі да вярхоўяў Нёмана. Яна ўключала ў свой склад Маскоўскі, Цвярскі, Смаленскі, Мсціслаўскі, Друцкі край. Вялікі князь РастоваСуздальскай зямлі Андрэй Баглюбскі з 1157 г. называўся князем Белай Русі.

У канцы XV – пачатку XVI ст. тэрмін “Белая Русь” па-ранейшаму ўжываўся для абазначэння Маскоўскай (Рускай) дзяржавы. Вялікі князь Маскоўскі Іван III насіў тытул князя “усея Велікыя і Белья Русі”. Паводле М.М. Карамзіна, “исчисляя в титуле своём все особенные владения государства Московского, Иоан наименовал оное Белою Россиею...”. У старажытнай усходняй традыцыі асноўныя колеры атаясамліваліся са старанамі свету: белы – з захадам, блакітны – з усходам, чорны – з поўначчу,

чырвоны – з поўднем. Пагэтану невыпадкова тэрыторыя старажытнай Русі дзялілася на “Белую Русь”, “Чорную Русь” і “Чырвоную Русь”. У XVI – XVII стст. назва “Белая Русь” паступова замацоўваецца за Падзвіннем і Падняпроўем. Амаль кожны іншаземец, які наведваў упершыню ўсходнюю

частку сённяшняй Беларусі (Падзвінне і Падняпроўе), звяртаў увагу на пануючы тут паўсюдна белы колер адзення – ад світак і кашуль да мужчынскіх нагавіц і шапак-магерак. Аднак у XVI – XVII стст. у розных гістарычных крыніцах назва “Белая

Русь” сустракаецца не толькі ў дачыненні да Усходняй Беларусі, але і ў дачыненні да Ноўгарадскай і Пскоўскай зямель, а таксама да ўсходняй Украіны.

Чорная – у Маскоўскай зямлі каля Белага возера і далей усюды да Азіі.

Чырвоная – каля гор, якія называюцца Бескідамі... Пад тымі гарамі паветы Галіцкі, Перамышльскі, Саноцкі, а ў сярэдзіне вядомы горад Львоў”. Гэта адпавядае той усходняй традыцыі, калі зямля, размешчаная на Захадзе, называецца Бelay, на поўначы – Чорнай, на поўдні – Чырвонай. Разам з тым у прадмовах і пасляслоўях да кніг Ф. Скарыны (пачатак XVI ст.) тэрмін “Белая Русь” не сустракаецца. Землі сваёй радзімы Ф. Скарына называў тэрмінам “Русь” (“братія мая Русь”), які на працягу некалькіх стагоддзяў існаваў побач з назвай “Белая Русь” і даволі часта атаясамліваўся з ёй.

З сярэдзіны XVI ст. тэрмінам “Белая Русь” сталі абазначаць не толькі землі падзвінска-падняпроўскага рэгіёна (традыцыйная “Белая Русь”), але і цэнтральнага, папрыпяцка-палескага рэгіёнаў, ці землі сучаснай Цэнтральнай і Усходняй Беларусі. Беларусцамі называлі цяпер не толькі жыхароў падзвінскападняпроўскага рэгіёна, але і людзей, якія пражывалі на ўсёй тэрыторыі ад Заходняй Дзвіны да Прыпяці. Побач з формай “беларусцы” у дакументах сустракаецца і сучасная форма этноніма беларускага народа – “беларусы”.

Польскі пісьменнік, гісторык і публіцыст С. Старавольскі ў кнізе “Польшча ці апісанне становішча каралеўства Польскага” (1632 г.) адносіў да

Бelay Русі 6 ваяводстваў: Навагрудскае, Мсціслаўскае, Віцебскае, Мінскае, Полацкае і Смаленскае. Урад Рускай дзяржавы ў XVII ст. Бelay Руссю лічыў

Полацкую, Віцебскую, Мсціслаўскую і Смаленскую землі. Астатнія беларускія землі ён называў літоўскімі.

Адначасова ішоў працэс фарміравання мовы Бelay Русі, г. зн. беларускай

мовы. Яе ўзнікненне было вынікам змяшэння, перапляцення паўночных (падзвінска-дняпроўскіх) і паўднёвых (папрыпяцкіх) элементаў гутарковай мовы ўсходнеславянскага насельніцтва. Гэта мова многімі асаблівасцямі фанетычнай сістэмы, граматычнага ладу і слоўнікавага складу адрозніваецца ад рускай і ўкраінскай. Да гэтых асаблівасцей належыць спалучэнне такіх

элементаў, як цвёрдае “р” і “ч”, мяккае “д” (дзеканне), аканне. З’явіліся т. зв.

сярэднебеларускія гаворкі, якія ўвабралі ў сябе паўночныя і паўднёвыя элементы. Што датычыцца мовы паўночнай зоны падзвінска-дняпроўскага рэгіёна (Пскоўшчына, Цвярскі край, Смаленшчына), дык яна ў значнай

ступені

склалася пад уплывам суседніх паўночных і ўсходніх гаворак, распаўсюджаных у межах Маскоўскай дзяржавы. Тут пачалі фарміравацца гаворкі велікарускай мовы. Ва ўсходніх раёнах Беларусі разам з мяккім “д”, з’явілася і цвёрдае “д”, а дзе-нідзе і “оканне”. У паўднёвай зоне вялікі ўплыў на беларускую мову зрабіла ўкраінская мова.

Такім чынам, у другой палове XVI – XVII ст. сфарміравалася агульная назва ўсходняй і цэнтральнай часткі беларускай этнічнай тэрыторыі – “Белая Русь” і агульная назва (этнонім) яе жыхароў – беларусы. Заходнюю частку беларускай этнічнай тэрыторыі доўгі час называлі “Чорная Русь”. Паводле звестак В.М. Тацішчава, граніца Чорнай Русі на поўначы даходзіла да р. Віллі, на ўсходзе – прыкладна да Бярэзіны, на поўдні – да Прыпяці, на захадзе – да Буга. Назва “Чорная Русь” у айчынных крыніцах упамінаецца не раней апошняй чвэрці XIII ст. (1284). Першапачаткова гэтая назва не адносілася да заходняй часткі тэрыторыі сучаснай Беларусі. Так называлася частка тэрыторыі сучаснай Украіны, тагачасная Галіцкая зямля.

У заходнееўрапейскіх пісьмовых помніках назва “Чорная Русь” сустракаецца не раней XIV – XV стст. і ўжываецца для абазначэння самых заходніх зямель Русі, якія гранічылі з Лівоніяй, Літвой і Польшчай. Як назва заходняй часткі беларускай этнічнай тэрыторыі (у прыватнасці, Беларускага Панямоння) тэрмін “Чорная Русь” пачынае замацоўвацца ў канцы XVI – XVII ст.

З канца XVIII ст. са знікненнем Вялікага княства Літоўскага і далучэннем беларускіх зямель да Расійскай імперыі назва “Чорная Русь” паступова выходзіла з ужытку, а назва “Белая Русь” распаўсюджвалася на ўсю беларускую этнічную тэрыторыю. Прычым гэтая назва набывала ў рускай мове

сваю заходнееўрапейскую форму – “Белоруссия”. У беларускай мове захоўвалася старая ўсходнеславянская форма гэтай назвы. Яна стала вымаўляцца і пісацца разам – “Беларусь”.

У XIX ст. яшчэ афіцыйна захоўваўся падзел беларускай этнічнай тэрыторыі на Беларусь і Літву, беларускія і літоўскія губерні. Аўтары “Жывапіснай Расіі” (1882 г.) да беларускіх губерняў адносілі Віцебскую, Магілёўскую, Мінскую і Смаленскую губерні, да літоўскіх губерняў – Гродзенскую, Віленскую і Ковенскую губерні. Яшчэ ў сакавіку 1918 г., калі

падпісваўся дагавор паміж Савецкай Расіяй і Германіяй, сучасны Брэст меў

назву “Брэст-Літоўскі”. І толькі ў першай палове XX ст. назва “Беларусь” распаўсюдзілася на ўсю беларускую этнічную тэрыторыю, а ранейшая назва

“Літва” канчаткова замацавалася за тэрыторыяй літоўскіх правінцый Аўкштайціі і Жэмайціі і выйшла з ужытку ў дачыненні да беларускай этнічнай тэрыторыі.

Такім чынам, на працягу XIX – пачатку XX ст. тэрмін “Белая Русь” пашыраўся на ўсю беларускую этнічную тэрыторыю і набыў сучаснае гучанне – “Беларусь”.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Дайце тлумачэнне паняцця "Этнічная тэрыторыя"
2. Як змянялася этнічная тэрыторыя беларусаў у розныя гістарычныя перыяды?
3. Пералічыце асноўныя канцэпцыі паходжання назваў "Белая Русь", "Беларусь".

Літаратура:

1. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / П. Брыгадзін, Л. Лойка, Э. Дубянецкі і інш./ Пад рэд. П. Брыгадзіна. БДУ – Мн.: Завігар, 1998. – 288 с.
2. Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / І.П. Шамякін [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1989. - 575 с.
3. Новик, Е. К. История Беларуси. С древнейших времен до 2010 г. : учеб. пособие / Е. К. Новик, И. Л. Качалов, Н. Е. Новик ; под ред. Е. К. Новика. - 2-е изд., испр. - Минск : Выш. шк., 2011.-526 с.

Тэма 2. Геаграфічныя ўмовы Беларусі

1. Агульныя звесткі аб прыродных умовах і экалагічнай сітуацыі ў Беларусі.
2. Уплыў географічных умоў на гаспадарчую дзейнасць беларускага этнасу.
3. Географічныя тэрыторыі і гаспадарчая дзейнасць.
4. Ускладненне географічных умоў развіцця беларускага этнасу ў выніку Чарнобыльскай аварыі.

Ключавыя паняцці: прыроднае асяроддзе Беларусі, Усходне-Еўрапейская раўніна, прыродныя рэсурсы Беларусі, сельская гаспадарка, экалагічнае становішча Беларусі, аварыя на ЧАЭС.

Канспект лекцыі:

1-2. Тэрыторыя Беларусі з'яўляецца часткай Усходне-Еўрапейскай (Рускай) раўніны. Для яе характэрны раўнінны рэльеф. Сярэдняя абсалютная вышыня паверхні складае 160 м над узроўнем мора. Хвалістыя раўніны чаргуюцца з пагорыстымі ўзвышшамі і ўвагнутымі нізінамі.

Рэльеф у значнай ступені вызначае магчымасці гаспадарчай дзейнасці чалавека. Больш спрыяльны для гаспадарчага асваення рэльеф раўнін.

З характарам рэльефу звязана і інтэнсіўнасць эразійны працэсаў, што аказвае ўплыў на магчымасці сельскагаспадарчага асваення тэрыторыі. Для выкарыстання тэрыторый са складаным рэльефам ў сельскагаспадарчай вытворчасці патрабуецца прымяненне спецыяльных агротэхналагічных прыёмаў. У цэлым можна адзначыць, што рэльеф Беларусі з'яўляецца спрыяльным для гаспадарчай дзейнасці.

На тэрыторыі Беларусі фарміруецца ўмераны пераходны ад марскога да кантынентальнага клімат, характэрны для ўсёй Усходне-Еўрапейскай раўніны. Асноўныя рысы клімату Беларусі - мяккасць, невялікія амплітуды тэмператур, дастатковую колькасць ападкаў, няўстойлівы характар надвор'я.

Становішча Беларусі ў зоне дастатковага ўвільгатнення, асабліва сці рэльефу абумовілі развіццё густой гідраграфічнай сеткі, у якую ўваходзяць шматлікія рэкі, ручаі, азёры і балоты. Будаўніцтва каналаў, вадасховішчаў і сажалак за апошнія стагоддзі яшчэ больш павялічыла яе гушчыню. Рачная сетка Беларусі уключае 20 800 рэк агульнай даўжынёй 90 600 км. Па колькасці пераважаюць малыя рэкі і ручаі. Толькі 3 ракі ў межах краіны маюць даўжыню больш за 500 км: Днепр і яго найбуйнейшыя прытокі Бярэзіна і Прыпяць. Яшчэ 6 рэк (Сож, Заходняя Дзвіна, Нёман, Заходні Буг, Гарынь і Ловаць) маюць агульную працягласць звыш 500 км, а 41 рака адносіцца да сярэдніх.

Галоўныя рачныя сістэмы рэспублікі - Дняпро з Бярэзінай і Сожам, Прыпяць, Заходняя Дзвіна, Нёман і Заходні Буг.

Адметнай рысай прыроды Беларусі з'яўляецца вялікая колькасць азёр. У рэспубліцы налічваецца больш за 10 тыс. азёр, сярод іх і самае буйное возера рэспублікі - Нарач, плошча якога складае 79,6 км². У пяцёрку таксама ўваходзяць возера Асвейскае, Чырвонае, Лукомскае, Дрывяты.

Раслінны свет нашай краіны зараз налічвае каля 12 тыс. відаў жывых арганізмаў, якія адносяцца да царствам раслін, Пратысты і грыбоў. сярод іх - больш за 7000 грыбоў, 1680 відаў сасудзістых раслін, больш за 2200 відаў водарасцяў і больш за 900 лішайнікаў і імхоў. Лесу з'яўляюцца

нацыянальным багаццем дзяржавы. У краіне лясамі занята каля 8 млн. Больш за ўсё лясоў на Палессі, Полацкай нізіны, Цэнтральнабярэзінскай раўніне з беднымі пясчанымі глебамі.

Фауна Беларусі налічвае каля 470 відаў пазваночных жывёл і больш за 30 тыс. Відаў беспазваночных. Фауна млекакормячых ўключае звыш 70 відаў, сярод якіх пераважаюць грызуны і драпежнікі. Самая разнастайная фауна птушак - каля 310 відаў. У жывёльным свеце налічваецца 20 відаў земнаводных і паўзуноў, каля 60 відаў рыб.

У Беларусі пяць ахоўных дзяржавай запаведных тэрыторый. Іх праца падтрымана ЮНЕСКА. Гэта Нацыянальны парк "Белавежская пушча", Бярэзінскі біясферны запаведнік, Нацыянальныя паркі "Нарачанскі", "Прыпяцкі", "Браслаўскія азёры".

3. У нетрах Беларусі адкрыта больш за 10 тыс. Радовішчаў мінеральнай сыравіны, якія ўключаюць каля 30 відаў карысных выкапняў. Частка карысных выкапняў у цяперашні час здабываецца, частка разведаных і можа распрацоўвацца ў будучыні (калійныя і каменныя солі, нафта, торф, будаўнічыя матэрыялы і сыравіну для іх вытворчасці, падземныя прэсныя і мінеральныя воды).

Сельскагаспадарчыя ўгоддзі ў рэспубліцы займаюць 43% зямельных плошчаў. 2/3 сельскагаспадарчых зямель занятыя пад ворыва і толькі 1/3 - пад сенажаці і пашы.

Галіновая структура гаспадаркі мае працяглую гісторыю фарміравання. Найбольш даўнімі па тэрмінах ўзнікнення з'яўляюцца сельскагаспадарчыя галіны і рамёствы. Амаль да сярэдзіны XX ст. Беларусь была аграрным рэгіёнам. З галін прамысловасці традыцыйнымі доўга лічыліся дрэваапрацоўчая, харчовая, тэкстыльная і шкляная прамысловасць.

У савецкі перыяд прамысловасць Беларусі ў параўнанні з іншымі галінамі развівалася апераджальнымі тэмпамі. Сельская гаспадарка была перакладзена на калектыўныя формы гаспадарання, якія дазволілі сканцэнтраваць матэрыяльныя рэсурсы і перайсці да спецыялізацыі і росту аб'ёмаў сельскагаспадарчай вытворчасці.

На сучасным этапе Беларусь вылучаецца развітай вытворчасцю машын і электронікі, хімічнай прадукцыі, апрацоўкай драўніны, вытворчасцю харчовых прадуктаў. Сельская гаспадарка спецыялізуецца на малочна-мясной і мяса-малочнай жывёлагадоўлі, свінагадоўлі, вырошчванні рапсу, лёну-даўгунцу і цукровых буракоў.

4. Да найбольш вострым экалагічным праблемам Беларусі адносяцца: радыёактыўнае забруджванне тэрыторыі ў выніку Чарнобыльскай аварыі, дэградацыя ландшафтаў Беларускага Палесся пад уплывам гидромелиорации, дэградацыя навакольнага асяроддзя ў Салігорскім

горнапрамысловага раёне. Для вырашэння гэтых праблем неабходна правядзенне цэлага комплексу спецыяльных мерапрыемстваў.

Забруджанне тэрыторыі радыёнуклідамі. У красавіку 1986 г. адбылася аварыя на Чарнобыльскай АЭС. Па сваіх маштабах аварыя на ЧАЭС з'яўляецца самай буйной за ўсю гісторыю выкарыстання атамнай энергіі. Амаль 70% радыеактыўных выкідаў выпала на сельскагаспадарчыя ўгоддзі, лясы, населеныя пункты Беларусі.

Вялікая тэрыторыя была забруджаная ізатопамі ёду, цэзію, стронцыю, плутонію. Беларусь аб'яўлена зонай экалагічнага бедства і яшчэ на працягу многіх дзесяцігоддзяў будзе захоўваць статус экалагічна неспрыяльнай тэрыторыі.

Найбольшая шчыльнасць забруджвання цэзіем-137 характэрная для Брагінскага, Хойніцкага і Нараўлянскага раёнаў Гомельскай вобласці. Вялікая пляма забруджанай тэрыторыі знаходзіцца на мяжы Гомельскай і Магілёўскай абласцей (Веткаўскі, Чачэрскі, Кармянскі, Краснапольскі, Чэрыкаўскі, Слаўгарадскі раёны).

Забруджана больш за 1,8 млн га сельскагаспадарчых зямель, з якіх 264 тыс. Га цалкам выведзены з абарачэння. За бо леі чым 20-гадовы перыяд пасля аварыі ўтрыманне радыёнуклідаў у глебах скарацілася прыкладна на адну чвэрць па прычыне натуральнага распаду.

Рэгіянальная экалагічная праблема Палесся. На працягу 20 ст. на Палессе праводзілася шырокамаштабная меліярацыя. Яе вынікам стала тое, што амаль палова сельскагаспадарчых угоддзяў рэгіёну (2 млн. Га) - гэта меліяраваныя землі. Меліярацыя праводзілася без уліку ўстойлівасці ландшафтаў да антрапагеннага ўздзеяння. Разам са станоўчымі вынікамі яна прывяла і да негатыўных. Змяніўся мікраклімат балот і нават мезоклімат Палесся. Скарацілася колькасць ападкаў, што прыводзіць да частых засухам. Памяншэнне плошчы балот прывяло да скарачэння паступлення кіслароду ў атмасферу.

Нерацыянальнае выкарыстанне меліяраваных зямель пад абганяльныя культуры прывяла да дэградацыі глеб і пераўтварэння балотаў у «штучныя» пустыні. Зменшылася біялагічная разнастайнасць Палесся, скарацілася колькасць малых рэк.

Панізіўся ўзровень грунтавых вод, што паскорыла зарастанне азёр.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Назавіце характэрныя асаблівасці прыродных умоў Беларусі.
2. Як геаграфічнае становішча і прыроднае асяроддзе ўплываюць на гаспадарчую дзейнасць беларускага народа?
3. Які ўплыў аварыя на ЧАЭС аказала на экалагічную сітуацыю ў Беларусі? Пералічыце асноўныя экалагічныя праблемы сучаснай Беларусі.

Літаратура:

1. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / П. Брыгадзін, Л. Лойка, Э. Дубянецкі і інш./ Пад рэд. П. Брыгадзіна. БДУ – Мн.: Завігар, 1998. – 288 с.
2. Брилевский, М. Н. География Беларуси : учеб. пособие для учреждений общего среднего образования / М. Н. Брилевский, Г. С. Смоляков. — 3-е изд., перераб. — Минск : Нар. асвета, 2012. — 303 с.

Тэма 3. Этнагенез і этнічная гісторыя беларусаў. Этымалогія і сэнс тэрміна “этнагенез”.

1. Асноўныя канцэпцыі паходжання беларусаў.
2. Асаблівасці этнічнай гісторыі беларусаў у перыяд позняга сярэднявечча (XIV-XVIII стст.).
3. Уплыў русіфікацыі на этнічнае развіццё беларусаў у канцы XVIII-пачатку XX стст.
4. Этнічная гісторыя беларусаў у савецкі перыяд.

Ключавыя паняцці: этнас, самасвядомасць, беларуская культура, канцэпцыі паходжання беларускага народа, беларуская мова.

Канспект лекцыі:

1 Існуе канцэпцыі паходжання беларусаў. У XIX ст. з'явіліся польская і вялікарускіх канцэпцыі, якія адмаўлялі існаванне самастойнага беларускага этнасу на той падставе, што ў насельніцтва Беларусі быццам бы не было самастойнага славянскага мовы. Прыхільнікі польскай канцэпцыі (Л. Галембовский, А. Рыпинский і інш.) лічылі беларускую мову дыялектам польскай мовы, а беларусаў - часткай польскага этнасу. Аўтары вялікарускай канцэпцыі (А. Сабалеўскі, І. Сразневский і інш.) сцвярджалі, што Беларусь - гэта частка вялікарускай этнічнай тэрыторыі, а беларуская мова - дыялект рускай мовы.

У пачатку XX ст. з'явілася грывіцкая канцэпцыя, заснаваная на памылковым уяўленні аб тым, што продкамі беларусаў былі крывічы. Аўтары канцэпцыі М. Пагодзін, В. Ластоўскі і іншыя атаясамлялі беларусаў і крывічоў.

Вядомы беларусавед Е. Карскі, гісторык-славіст У.Пічэта, даследчык этнічнай гісторыі Беларусі М. Грынблат, беларускі гісторык, этнограф і

эканаміст М. Доўнар-Запольскі ўключылі ў склад продкаў беларусаў не толькі крывічоў, але і дрыгавічоў і радзімічаў. Адсюль і назва яшчэ адной канцэпцыі - крывіцка-дрыгавіцка-радзіміцкая.

Асаблівую папулярнасць набыла балцкая тэорыя этнагенезу беларусаў. Згодна з гэтай тэорыяй змешванне славян з даславянскія насельніцтвам - балтамі - прывяло да ўзнікнення беларускага этнасу. Балты, такім чынам, адыгралі ролю субстрату (падасновы) у этнагенезе беларусаў. Аўтар тэорыі археолаг В. Сядоў робіць гэтую выснову на падставе таго, што многія элементы беларускай культуры і мовы маюць балцкае паходжанне.

Існуе і фіна-вугорская канцэпцыя паходжання беларусаў. Яе аўтарам з'яўляецца пісьменнік І. Ласкі. На падставе таго, што некаторыя рэкі і азёры, размешчаныя на тэрыторыі Беларусі, маюць назвы фінскага паходжання (Дзвіна, Свір і інш.), ён лічыць, што продкамі беларусаў маглі быць фіны.

У пачатку 1990-х гг. новую канцэпцыю ўзнікнення беларусаў распрацаваў гісторык-этнограф М. Піліпенка (Піліпенка М.Ф. Узнікненне Беларусі: новая канцэпцыя. Мінск, 1991). Ён лічыць, што ў выніку шырокага рассялення славян і змешвання іх з усходнімі балтамі ўтварыліся не беларусы, а першапачатковыя ўсходнеславянскія этнічныя супольнасці крывічоў, дрыгавічоў і радзімічаў. Гэта адбылося ў IX-X стст. Затым у канцы X - пачатку XI ст. разам з іншымі ўсходнеславянскімі супольнасцямі крывічы, дрыгавічы і радзімічы кансалідаваліся ў новае агульнаславянскае этнічнае супольнасць, для якога былі характэрны агульны ўсходнеславянскі мова, адзіная матэрыяльная і духоўная культура. Іх тэрыторыі сталі агульнай этнічнай тэрыторыяй, якая атрымала назву Русь. Яна дзялілася на рэгіёны, якія не супадаюць з ранейшымі этнічнымі тэрыторыямі першапачатковых усходнеславянскіх этнічных супольнасцяў. Тэрыторыя сучаснай Беларусі па лакальных асаблівасцях мовы і культуры ўваходзіла ў дзве дыялектнай-этнаграфічныя зоны ўсходнеславянскага этнічнага аб'яднання – папрыпяцка-палесскую і падзвінска-дняпроўскую. Акрамя агульнай назвы Русь за паўднёвай часткай тэрыторыі Беларусі замацавалася назва Палессе, за цэнтральнай і паўночнай - Белая Русь. У паўднёвай папрыпяцка-палесскай зоне на аснове трансфармацыі дрыгавічоў, драўлян і паўднёвай часткі радзімічаў ішоў працэс стварэння новай этнічнай супольнасці - палешукоў, у паўночным (падзвінска-дняпроўскім) рэгіёне ў выніку трансфармацыі крывічоў, вяцічаў і паўночных радзімічаў - старажытных беларусаў. М. Піліпенка мяркуе, што менавіта палешукі і беларусцы з'явіліся непасрэднымі продкамі беларусаў.

2. Асноўнымі непасрэднымі продкамі беларускага народа былі дзве вялікія групы гэтай новай усходнеславянскай этнічнай супольнасці. Цэнтрам адной з іх з'яўлялася Папрыпяцце, другой - Падзвінне. У мове і

культуры папрыпяцкай і падзвінска-дняпроўскай груп усходне-славянскай этнічнай супольнасці ўзнікла шмат элементаў, з якіх сфарміравалася мова і комплекс традыцыйнай культуры беларускага народа. Беларускі этнас, яго мова і культура ўтварыліся ў выніку змешвання папрыпяцкай і падзвінска-дняпроўскай груп, іх гаворак, культур. Апрача паўночнай часткі папрыпяцкай і паўднёвай часткі падзвінска-дняпроўскай груп, якія склалі аснову беларускага этнасу, у яго склад уліліся асобныя групы заходнеславянскага (польскага), балцкага (як усходнебалцкага - літвы, латыголаў, так і заходнебалцкага - прусаў, яцвягаў, жэмайтаў) і цюркскага (татарскага) насельніцтва.

Беларускі народ сфарміраваўся на працягу XIII-XVI стст. пад уплывам некалькіх фактараў. Адным з іх было змяненне гістарычных умоў развіцця Папрыпяцця, Панямоння, Падзвіння і Падняпроўя ў познім сярэднявекі, менавіта агрэсія нямецкіх крыжакоў з захаду і татараў з усходу, працяглая сумесная барацьба насельніцтва гэтых зямель супраць захопнікаў. Другім фактарам фарміравання беларускага этнасу было змяненне эканамічнага становішча гэтых зямель, больш хуткае развіццё ў гэты перыяд Панямоння, Міншчыны, Магілёўшчыны, усталяванне больш цесных сувязей гэтага рэгіёну з папрыпяцкімі і падзвінскімі землямі. Трэцім фактарам фарміравання беларускага этнасу было змяненне палітычных умоў развіцця папрыпяцкіх, панёманскіх, падзвінскіх і падняпроўскіх зямель, узнікненне буйной дзяржавы - Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага, размяшчэнне гэтых зямель (асабліва Панямоння, Міншчыны, Магілёўшчыны) у цэнтры названай дзяржавы, якая кансалідавала, згуртавала, аб'яднала іх і палітычна.

3. Неспрыяльнымі былі ўмовы развіцця беларускай прафесійнай культуры ў к XVIII-XIX стст. і пачатку XX ст., калі беларуская этнічная супольнасць знаходзілася ў складзе другой дзяржавы - Расійскай імперыі. У справаводстве, адукацыі, друку польская мова была заменена рускай. Асноўным носьбітам беларускіх этнічных рыс у гэты час з'яўлялася сялянства. Яно захоўвала і развівала багатую непрафесійную культуру беларусаў, іх мову. На аснове гэтай культуры ў XIX ст. сфарміравалася нацыянальная беларуская прафесійная культура: новая беларуская літаратурная мова, новая беларуская літаратура, нацыянальнае прафесійнае выяўленчае мастацтва, беларускі нацыянальны тэатр. Фарміраванне беларускай нацыянальнай прафесійнай культуры, узмацненне нацыянальнага руху, эканамічных сувязей паміж беларускімі землямі станоўча ўплывалі на паступовае пашырэнне ўяўленняў аб прыналежнасці ўсіх груп беларусаў да адной этнічнай супольнасці.

4. Своеасаблівым было этнічнае развіццё беларусаў у XX ст. У гэты перыяд змяніліся эканамічныя і палітычныя ўмовы жыцця беларускага этнасу. Адбылося ўзбуйненне вытворчасці. Змяніўся і палітычны фактар. Была створана беларуская дзяржава. Новыя палітычныя ўмовы, асабліва ў

1920-я гг., садзейнічалі пашырэнню сферы ўжывання беларускай мовы. Але пачынаючы з 30-х гг. дзейнасць беларускай дзяржавы ў гэтым кірунку пачала аслабляцца і да пачатку 90-х гг. сфера ўжывання беларускай мовы ў адукацыі, перыядычным друку, кнігадрукаванні, дзяржаўных органах улады значна звужалася. Каб падтрымаць беларускую мову, спатрэбілася прыняць закон аб мовах. У XX ст. палепшыліся ўмовы для развіцця беларускай прафесійнай культуры. Беларуская літаратура, выяўленчае, музычнае і іншае мастацтва значна ўзбагаціліся і дасягнулі больш высокіх ступеняў дасканаласці і майстэрства, сталі больш вядомымі ў свеце. Сфера выкарыстання беларускай прафесійнай культуры пашырылася.

XX ст. з'явілася новым этапам у развіцці не толькі беларускай нацыянальнай культуры, але і этнічнай самасвядомасці беларусаў. У параўнанні з XIX ст. у XX ст. яна ўзмацнілася. Гэтаму садзейнічала стварэнне беларускай дзяржавы, палітыка беларусізацыі ва Ўсходняй Беларусі ў 20-я гг. і нацыянальны рух у Заходняй Беларусі ў 1921-1939 гг. Моцны штуршок росту этнічнай самасвядомасці беларусаў дала актыўная барацьба беларускага народа з фашысцкімі захопнікамі ў 1941-1945 гг.

У 90-я гг. тэрмін «беларусы» набыў болыя багаты змест. Ён з'яўляецца не толькі найменнем беларускай этнічнай супольнасці, але і пачаў абазначаць таксама беларускую палітычную супольнасць, у якую ўваходзяць як беларускі этнас, так і іншыя этнічныя супольнасці Рэспублікі Беларусь.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Назавіце асноўныя канцэпцыі паходжання беларусаў.
2. Якія асаблівасці этнічнай гісторыі беларусаў у перыяд позняга сярэднявечча вы можаце назваць?
3. Як паўплывала на этнічнае развіццё беларусаў ўваходжанне ў канцы 18 ст. беларусскіх зямель у склад Расійскай імперыі?
4. Ахарактарызуйце этнакультурныя працэсы на Беларусі ў 20 ст.

Літаратура:

- 1 Беларусы. У 13 тт. Т. 4. Вытокі і этнічнае развіццё / В.К. Бандарчык [і інш.]. – Мінск, 2001.
- 2 Пилипенко М.Ф. Возникновение Белоруссии. Новая концепция. – Минск, 1990.
- 3 Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / П. Брыгадзін, Л. Лойка, Э. Дубянецкі і інш./ Пад рэд. П. Брыгадзіна. БДУ – Мн.: Завігар, 1998. – 288 с.

Тэма 4. Гісторыя беларускай дзяржаўнасці

1. Вытокі беларускай дзяржаўнасці. Беларускія землі ў складзе Вялікага Княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай.
2. Далучэнне зямель этнічнай Беларусі да Расійскай імперыі ў канцы XVIII ст. “Паўночна-Заходні край”.
3. Беларуская Народная Рэспубліка і яе лёс. БССР. Беларусь у складзе СССР (1922-1991 гг.).
4. Беларуская дзяржаўнасць на сучасным этапе.

Ключавыя паняцці: дзяржава, суверэнітэт, Полацкае княства, Тураўскае княства, Вялікае княства Літоўскае, Рэч Паспалітая, беларускія губерні, БССР, Рэспубліка Беларусь.

Канспект лекцыі:

1. Племянное княжанне крывічоў-палачан стала асновай Полацкага княства, якое ў 10 - 11 стст. было адным з найбуйнейшых княстваў Усходняй Еўропы. Упершыню Полацкае княства згадваецца ў "Аповесці мінулых гадоў" пад 862 г. Першым вядомым полацкім князем быў Рагвалод. У летапісах захавалася паданне аб няўдалым сватаўстве князя Уладзіміра да дачкі Рагвалода Рагнедзе, датаваны 980 г. Рагнеда стала адной з жонак Уладзіміра Святаслава. Іх сын Ізяслаў паклаў пачатак дынастыі полацкіх князёў якую складалі князі Брачыслаў (1003-1044 гг.), Усяслаў Чарадзеі (1044-1101 гг.) І іх нашчадкі. Найбольшай магутнасці Полацк дасягнуў пры Усяславе, які спрабаваў захапіць Пскоў і Ноўгарад.

На аснове племяннога аб'яднання дрыгавічоў на поўдні Беларусі склалася Тураўскае княства. Першае летапіснае ўпамінанне аб ім адносіцца да 980 г. Тураўская зямля лічылася вотчынай кіеўскіх князёў, таму тут княжылі члены кіеўскага княскага дома. Яны маглі адначасова княжыць і ў Кіеве. Непасрэдна Туравам кіраваў прадстаўнік князя - пасаднік. Другім па значэнні ў Тураўскай зямлі быў горад Пінск.

З сярэдзіны 13 ст. на землях Верхняга і Сярэдняга Панямоння пачалося складванне Вялікага княства Літоўскага. Перадумовы: 1) ўзнікненне племянных княжанняў у літоўскіх плямёнаў і барацьба літоўскіх князёў за "вярхоўнае княжанне"; 2) знешняя небяспека з боку крыжакоў і татара-манголаў 3) літоўскія феадалы прызнавалі за старажытнарускімі землямі шырокія правы на аўтаномію.

Першыя летапісныя вядомым князем ВКЛ лічыцца Міндоўг, які ў выніку жорсткай барацьбы ў 1235 г. здолеў падпарадкаваць значную частку літоўскіх племянных княжанняў. Сваёй рэзідэнцыяй Міндоўг зрабіў Навагрудак. Восенню 1246 года ён прыняў праваслаўе і быў абраны наваградскім князем. Так паўстала "Літва Міндоўга", тэрыторыя якой у канцы 40-х - пачатку 50-х гг. 13 ст. ўключала літоўскія і беларускія землі з

гарадамі Навагрудак, Гродна, Ваўкавыск, Слонім, Браслаў. У 1252 ці 1253 г. Міндоўг атрымаў тытул караля. У 1263 г. у выніку змовы Міндоўг быў забіты. У 1263 - 1264 гг. пачалася барацьба паміж літоўскімі князямі за ўладу. У выніку князем стаў сын Міндоўга Войшалк. Пашырэнне тэрыторыі ВКЛ і ўмацаванне дзяржавы працягнулася пры князі Віцень (1295 - 1316 гг.). У склад ВКЛ увайшлі Полацкая і Берасцейская зямлі. З мэтай умацавання вярхоўнай улады Віцень ўвёў агульнадзяржаўны герб "Пагоня".

Амаль уся тэрыторыя сучаснай Беларусі была ўключана ў склад ВКЛ пры князі Гедымін (1316 - 1341 гг.) У 1323 г. Гедымін зрабіў сталіцай дзяржавы г. Вільні. Гедымін правілаў амаль 25 гадоў, заставаўся паганцам, але можна было цяпець ставіцца да іншых рэлігій. Спадчыннікам яго ўлады ў абыход старэйшых сыноў стаў малодшы - Евнут. Старэйшыя - Альгерд (1296 - 1377 гг.) і Кейстут (? - 1382 г.) аб'ядналіся і зрушылі Евнута. У 1345 г. вялікім князем быў абвешчаны Альгерд, які да гэтага княжыў у Віцебску У выніку дамоўленасці браты падзялілі ўладу. Заходняй часткай ВКЛ (Жамойць, Трокі, Гродна) правілаў Кейстут, а ўсходняй і іншымі абласцямі - Альгерд. Альгерд праводзіў актыўную знешнюю палітыку. ВКЛ пры Альгердзе стала адным з найбуйнейшых дзяржаў Еўропы.

Аб'яднанне ВКЛ і Польшчы ў адзіную дзяржаву адбылося ў выніку заключэння Люблінскай уніі. Галоўнай перадумовай Люблінскай уніяй з'яўляліся гістарычна якія склаліся з часоў Крэўскай уніі цесныя дзяржаўна-палітычныя, эканамічныя і культурныя адносіны паміж ВКЛ і Польшчай. Зняволення уніі спрыялі знешнепалітычным прычынам. Для ВКЛ і Польшчы існавала пастаянная пагроза набегу з боку Крымскага ханства. У другой палове 16 ст. ВКЛ было ўцягнута ў Лівонскую вайну з Маскоўскай дзяржавай. Цяжкае фінансава-эканамічнае становішча, якое склалася ў ВКЛ у выніку вайны, паскорыла падпісанне Люблінскай уніі.

1 ліпеня 1569 г. быў падпісаны акт стварэнні агульнага дзяржавы - Рэч Паспалітая, з агульнымі цэнтральнымі органамі ўлады (кароль, сенат, сойм), агульнай знешняй палітыкай. Польшча і ВКЛ захоўвалі ўласныя сістэмы заканадаўства, мясцовыя адміністрацыйныя апараты, суды, узброеныя сілы, дзяржаўныя мовы, дзяржаўныя друку. Палітычны ўплыў магнатаў ВКЛ у Рэчы Паспалітай зменшылася. Магнаты ВКЛ незадаволеныя ўмовамі уніі, імкнуліся ўмацаваць самастойнасць княства. На працягу 70-80-х гг. XVI ст. у ВКЛ рэгулярна збіраліся сеймы. Статут 1588 г. заканадаўча аформіў захаванне ВКЛ як самастойнага дзяржаўнага ўтварэння. Рэч Паспалітая была саслоўнай канстытуцыйнай манархіяй з выбарным каралём. Заканадаўчыя функцыі выконваў двухпалатны вальны сейм.

Дзяржаўны лад Рэчы Паспалітай на працягу другой паловы XVI - XVII стст. зведаў эвалюцыю: шляхецкая рэспубліка змянілася бязмежнай

уладай магнацкіх родаў, якія супернічаюць адзін з адным. Гэта ў сукупнасці з «залатымі шляхецкімі вольнасцямі» прывяло да паслаблення дзяржавы.

2. 5 жніўня 1772 г. у Пецябургу была падпісана канвенцыя, у адпаведнасці з якой Прусіі адыходзіла паўночна-заходняя частка Польшчы, Аўстрыя атрымала паўднёвую Польшчу і Галіцыю, у Расію увайшлі землі ўсходняй Беларусі. 23 студзеня 1793 г. Расія і Прусія падпісалі пагадненне аб падзеле Рэчы Паспалітай. Прусія атрымала зямлі заходняй Польшчы з гарадамі Торунь, Познань, Гданьск. Расіі адышлі землі цэнтральнай частцы Беларусі з гарадамі Мінск, Слуцк, Барысаў, Пінск, Мазыр. У 1795 г. адбыўся трэці падзел Рэчы Паспалітай, ініцыятарам якога выступіла Заўтра. Расіі адышлі Курляндія, Літва, частка заходняй Украіны і тэрыторыя Заходняй Беларусі. Прусія і Аўстрыя падзялілі паміж сабой пакінутыя польскія зямлі. У выніку апошняга падзелу Рэч Паспалітая знікла як дзяржава, а ўся тэрыторыя Беларусі ўвайшла ў склад Расійскай імперыі.

На тэрыторыі Беларусі ўводзілася новае адміністрацыйна-тэрытарыяльнае дзяленне: замест ваяводстваў і павеятаў ствараліся губерні і паветы. У пачатку XIX ст. беларускія землі ўваходзілі ў 5 губерняў: Магілёўскую, Віцебскую, якія ўвайшлі ў Беларускае генерал-губернатарства, Гродзенскую, Мінскую і Віленскую, аб'яднаныя ў Літоўскае генерал-губернатарства.

Насельніцтва беларускіх зямель, за выключэннем сялян, прыносіла прысягу. Тых, хто не жадаў прысягаць, маглі ў тэхмесячны тэрмін прадаць нерухомую маёмасць і з'ехаць за мяжу. Большасць шляхты і магнатаў прысягнулі імператрыце і атрымалі ўсе правы расійскіх дваран. Іх маёмасныя і рэлігійна-культурныя правы гарантаваліся дзяржавай. Адначасова шляхта магчымасці выбараў караля, правы на стварэнне канфедэрацый, права мець уласныя ўзброеныя атрады, ліквідаваліся соймы і соймкі. Частка шляхты, якая не змагла дакументальна пацвердзіць свае дваранскія правы падчас спецыяльных мерапрыемстваў - "разбораў" - пазбаўляліся дваранства і права валодаць маёнткамі.

У 1830-831 гг. і 1863-1864 гг. на некаторых тэрыторыях беларускіх губерняў, у Літве і Польшчы адбыліся буйныя шляхецкія паўстання, якія былі задушаныя ўладамі. Прадстаўнікі шляхты, якія прымалі ўдзел у іх, высылаліся за межы беларускіх губерняў і падвяргаліся разнастайным санкцыям. У той жа час з унутраных расійскіх губерняў у беларускія прыбывалі рускія чыноўнікі. Адбываўся працэс русіфікацыі.

На мяжы 19-20 стст. У Беларусі пачынаюць распаўсюджвацца сацыял-дэмакратычныя ідэі, у 1898 г. у Мінску была створана партыя РСДРП; ў 1903 г. - партыя БСГ (Беларуская сацыялістычная грамада), якая з'яўлялася першая нацыянальная палітычная партыя, выказваліся за культурна-нацыянальную аўтаномію Беларусі.

3. Новы перыяд у развіцці беларускіх зямель звязаны з падзеямі Лютаўскай буржуазна-дэмакратычнай і Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі.

Пасля здзяйсненні лютаўскай рэвалюцыі Часовае ўрад не здолеў вывесці Расею з крызісу, ні адзін з найважнейшых пытанняў (аб заканчэнні вайны, аб ліквідацыі памешчыцкага землеўладання і размеркаванні зямлі, нацыянальнае пытанне, працоўны пытанне) не было вырашана. Значна пагоршыўся эканамічнае становішча краіны, армія страціла баяздольнасць, распаўсюдзілася дызэртыва.

25 кастрычніка 1917 г. Петраградзе адбылося ўзброенае паўстанне, у выніку якога быў звергнуты Часовае правіцельства. 26 кастрычніка 1917 г. II Усерасійскі з'езд Советову рабочых і салдацкіх дэпутатаў прыняў дэкрэты аб міры і зямлі, стварыў Савет Народных Камісараў (СНК), выбраў заканадаўчы орган новай улады - Усерасійскі Цэнтральны Выканаўчы Камітэт (УЦВК) і абвясціў аб пераходзе ўлады ў краіне да Саветаў рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў. Першы савецкі ўрад узначаліў лідэр бальшавікоў У.І.Ленін.

З 26 кастрычніка па 26 лістапада 1917 г. ішоў працэс пераходу ўлады да бальшавікоў на тэрыторыі Беларусі і Заходняга фронту.

Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі беларускі нацыянальны рух, падзяліўся на дзве часткі: адна частка заняла антыбальшавіцкую і антысавецкую пазіцыю, іншая - падтрымлівала бальшавікоў і звязвала вырашэнне пытання аб беларускай дзяржаўнасці з Савецкай уладай. 31 студзеня 1918 г. быў утвораны Беларускі нацыянальны камісарыят (Белнацком) як аддзел Народнага камісарыята па справах нацыянальнасцей РСФСР. Белнацком ўзначаліў А.Червяков.

30 снежня 1918 г. ва Смаленску VI Паўночна-Заходня абласная канферэнцыя РКП (б) абвясціла сябе I з'ездам КП (б) Б, які і абвясціў БССР. Быў абраны кіруючы орган партыі - Цэнтральнае бюро. Яго ўзначаліў А.Мясников. 31 снежня ЦБ КП (б) Б зацвердзіў склад Часовага працоўна-сялянскага савецкага ўрада на чале з Дз.Жылуновічам.

1 студзеня 1919 г. быў апублікаваны Маніфест аб стварэнні БССР. Эканамічныя і грамадска-палітычныя працэсы пачатку 1920-х гг. спрыялі актывізацыі нацыянальна-культурнага жыцця ў рэспубліцы. 15 ліпеня 1924 г. II сесія Цэнтральнага выканаўчага камітэта БССР афіцыйна абвясціла беларусізацыю дзяржаўнай палітыкай. Палітыка беларусізацыі спрыяла хуткаму развіццю нацыянальнай сістэмы адукацыі і культуры.

Да канца 1930-х гадоў у БССР адбыліся значныя змены ў грамадска-палітычным жыцці. Склалася савецкая грамадска-палітычная сістэма.

Велізарным выпрабаваннем для беларускага народа сталі падзеі Вялікай Айчыннай вайны. Беларусь стала адным з першых рубяжоў, якія прынялі на сябе ўдар нямецка-фашысцкіх войскаў. Больш за тры гады Беларусь

знаходзіліся пад нямецкай акупацыяй. Аднак на тэрыторыі акупаванай рэспублікі было арганізавана патрызанское і падпольны рух. Беларускі народ праявіў патрыятызм і саотверженность ў барацьбе з ворагам .. Каля 1,5 млн беларусаў змагаліся з ворагам у шэрагах Чырвонай Арміі. Беларускі народ зрабіў вялікі ўклад у перамогу над нямецка-фашысцкімі захопнікамі. У пасляваенны перыяд, справіўшыся з наступствамі ваеннага ліхалецця, Беларусь ператварылася ў развітую рэспубліку СССР з развітой прамыслова-тэхнічнай і сельскагаспадарчай базай.

4. З 1991 г. пачынаецца гісторыя незалежнай беларускай дзяржавы. Суверэнітэт рэспублікі быў замацаваны Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь, прынятай 15 сакавіка 1994 г. Рэспубліка Беларусь абвешчалася унітарнай дэмакратычнай сацыяльнай прававой дзяржавай. У адпаведнай з Канстытуцыяй заканадаўчым органам з'яўляўся Парламентам, прэзідэнт абвешчаўся кіраўніком дзяржавы і выканаўчай улады. Судовая ўлада была прадстаўлена судамі, у тым ліку Канстытуцыйным судом. У 1994 г. першым Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь быў абраны А. Р. Лукашэнка. Па яго ініцыятыве 14 мая 1995 г. было праведзены рэспубліканскі рэфэрэндум, на які былі вынесены пытанні аб наданні рускай мове роўнага статусу з беларускай, аб усталяванні новых Дзяржаўнага сцяга і Дзяржаўнага герба Рэспублікі Беларусь, аб эканамічнай інтэграцыі з Расійскай Федэрацыяй, аб унясенні змяненняў у Канстытуцыю РБ . Большасць насельніцтва рэспублікі выказалася за наданне рускай мове статусу дзяржаўнай мовы з беларускай, падтрымала прапанову аб устанавленні новых Дзяржаўнага герба і Дзяржаўнага сцяга Рэспублікі Беларусь. Абсалютная большасць насельніцтва выказалі за эканамічную інтэграцыю з Расіяй.

24 лістапада 1996 г. адбыўся ўсенародны рэфэрэндум, на якім 70,4% выбаршчыкаў прагаласавала за ўнясенне змяненняў і дапаўненняў у Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь 1994 г., прапанаваныя Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнка. У адпаведнасці з новай рэдакцыяй Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь замест Вярхоўнага Савета быў сфармаваны двухпалатны орган - Нацыянальны сход, які складаецца з Палаты прадстаўнікоў і Савета Рэспублікі. Значна пашыраны паўнамоцтвы прэзідэнта. У Рэспубліцы Беларусь зацвердзілася прэзідэнцкая форма праўлення.

У 2001 г. А. Р. Лукашэнка быў абраны на пасаду Прэзідэнта РБ другаснае. 17 кастрычніка 2004 г. адбыўся рэфэрэндум па второсу аб магчымасці абрання А. Р. Лукашэнкі на трэці тэрмін. Станоўча адказалі 79,4% якія галасавалі. 19 сакавіка 2006 г. адбыліся выбары, па выніках якіх А.Р.Лукашэнка быў абраны Прэзідэнтам РБ на трэці тэрмін.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Ахарактарызуйце становішча беларускіх зямель у складзе Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай.

2. Прааналізуйце палітыку, якая праводзіцца расійскімі ўладамі ў дачыненні да беларускіх губернях, пасля ўваходжання беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі.

3. Вылучыце асноўныя вехі, звязаныя з развіццём беларускай дзяржаўнасці ў 20- пачатку 21 стст.

Літаратура:

1. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / П. Брыгадзін, Л. Лойка, Э. Дубянецкі і інш./ Пад рэд. П. Брыгадзіна. БДУ – Мн.: Завігар, 1998. – 288 с.
2. Пурышева, Н.М., Старовойтов, М.И. Истории Беларуси: ответы на экзаменационные вопросы. 5-е изд. – Минск: Тетралит, 2014.
3. Новик, Е. К. История Беларуси. С древнейших времен до 2010 г. : учеб. пособие / Е. К. Новик, И. Л. Качалов, Н. Е. Новик ; под ред. Е. К. Новика. - 2-е изд., испр. - Минск : Выш. шк., 2011.-526 с.
4. Бригадин, П.И. История Беларуси в контексте европейской истории. – Минск, 2014.
5. Гісторыя Беларусі ў кантэксце сусветных цывілізацый: вучэб. дапам.: у 2 ч. / Пад рэд. А. А. Кавалені, В. Ф. Касовіча. – Мінск, 2005.
6. История Беларуси: учеб. пособие: в 2 ч. Ч. 2 / Под ред. Я. И. Трещенка. – Могилёв, 2008.
7. Ковкель, И. И. История Беларуси с древнейших времен до нашего времени / И. И. Ковкель, Э. С. Ярмусик. – Минск, 2006

Тэма 5. Атрыбуты нацыянальнага суверэнітэту

1. Дзяржаўная сімволіка беларусаў. Дзяржаўны герб.
2. Дзяржаўны сцяг і яго гісторыя. “
3. Да гісторыі Дзяржаўнага гімна.
4. Галоўныя заканадаўчыя акты ў айчыннай гісторыі.

Ключавыя паняцці: сімвалы дзяржаўнага суверэнітэту, герб і сцяг Рэспублікі Беларусь, гімн Рэспублікі Беларусь, Статуты ВКЛ, Канстытуцыя.

Канспект лекцыі:

1. Дзяржаўны герб Рэспублікі Беларусь з'яўляецца сімвалам дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь. Дзяржаўны герб Рэспублікі Беларусь уяўляе сабой размешчаны ў сярэбраным полі зялёны контур Дзяржаўнай мяжы Рэспублікі Беларусь, накладзены на залатыя промні ўзыходзячага

над зямным шарам сонца. Уверсе поля знаходзіцца пяціканцовая чырвоная зорка. Герб абрамлены вянком з залатых каласоў, пераплеценых справа кветкамі канюшыны, злева - кветкамі лёну. Вянок тройчы перавіты з кожнага боку чырвона-зялёнай стужкай, у сярэдняй частцы якой у аснове Дзяржаўнага герба Рэспублікі Беларусь у два радкі напісаны золатам словы «Рэспубліка Беларусь» (Закон Рэспублікі Беларусь ад 5 ліпеня 2004 года "Аб дзяржаўных сімвалах Рэспублікі Беларусь»).

2. Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь з'яўляецца сімвалам дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь, уяўляе сабой прамавугольнае палотнішча, якое складаецца з дзвюх гарызантальна размешчаных каляровых палос: верхняй - чырвонага колеру шырынёй у 2/3 і ніжняй - зялёнага колеру ў 1/3 шырыні сцяга. Каля дрэўка вертыкальна размешчаны беларускі нацыянальны арнамент чырвонага колеру на белым полі, які складае 1/9 даўжыні сцягу. Адносіны шырыні сцяга да яго даўжыні - 1: 2. Сцяг мацуецца на дрэўку (флагштоку), якое афарбоўваецца ў залацісты (охра) колер.

Пры цырымоніях і іншых урачыстых мерапрыемствах Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь выкарыстоўваецца з наканечнікам ромбападобнай формы з выявай пяціканцовай зоркі, аналагічнай яе выяве на Дзяржаўным гербе Рэспублікі Беларусь. Наканечнікі вырабляюцца з металу жоўтага колеру.

У Беларусі ўстаноўлены дзяржаўнае свята - Дзень Дзяржаўнага сцяга Рэспублікі Беларусь і Дзяржаўнага герба Рэспублікі Беларусь, які адзначаецца штогод у 2-е нядзелю мая.

3. Дзяржаўны гімн Рэспублікі Беларусь

У адпаведнасці з артыкулам 19 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь Дзяржаўны сцяг, Дзяржаўны герб і Дзяржаўны гімн з'яўляюцца сімваламі яе дзяржаўнага суверэнітэту.

Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь была пастаўлена задача стварэння гімна новай, незалежнай Беларусі. У якасці Дзяржаўнага гімна Рэспублікі Беларусь Прэзідэнт краіны зацвердзіў твор на музыку Н.Сакалоўскага і словы М.Клімковіча, У.Карызны.

У новым Дзяржаўным гімне Рэспублікі Беларусь захавана музыка Н.Сакалоўскага, якая сімвалізуе пераемнасць гістарычных традыцый беларускага народа, карыстаецца папулярнасцю і павагай у прадстаўнікоў розных пакаленняў грамадзян краіны і па сваіх мастацкіх якасцях адпавядае ўсім патрабаванням, прад'яўляемым да гімнічных твораў.

З прапанаваных варыянтаў тэкстаў гімна на музыку Н.Сакалоўскага камісія і грамадскасць аддалі перавагу вершу М.Клімковіча і У.Карызны. Захоўваючы адпаведнасць меладычным і рытмічным асаблівасцям музыкі Н.Сакалоўскага, гэты паэтычны твор у той жа час адлюстроўвае новыя палітычныя, эканамічныя і сацыяльныя ўмовы развіцця Рэспублікі Беларусь як суверэннай, міралюбівай дзяржавы, падкрэслівае патрыятызм і

працавітасць яе грамадзян, сяброўскія адносіны паміж прадстаўнікамі ўсіх нацыянальнасцей, якія жывуць у нашай краіне.

Кіраўнік дзяржавы зацвердзіў Палажэнне аб Дзяржаўным гімне Рэспублікі Беларусь, якое вызначае статус гімна, умовы і правілы яго выканання і выкарыстання.

Зацвярджэннем Дзяржаўнага гімна завяршыўся працэс фарміравання дзяржаўнай сімволікі Рэспублікі Беларусь.

Тэкст дзяржаўнага гімна Рэспублікі Беларусь:

Словы М.Клімковіча, У.Карызны

Музыка Н.Сакалоўскага

Мы, беларусы - мірныя людзі,
Сэрцам адданыя роднай зямлі,
Шчыра сябруем, сілы гартуем
Мы ў працавітай, вольнай сям'і.

Слаўся, зямлі нашай светлае імя,
Слаўся, народаў братэрскі саюз!
Наша любімая маці-Радзіма,
Вечна жыві і квітней, Беларусь!

Разам з братамі можна вякамі
Мы баранілі родны парог,
У бітвах за волю, бітвах за долю
Свой здабывалі сцяг перамог!

Слаўся, зямлі нашай светлае імя,
Слаўся, народаў братэрскі саюз!
Наша любімая маці-Радзіма,
Вечна жыві і квітней, Беларусь!

Дружба народаў - сіла народаў -
Наш заповітны, сонечны шлях.
Горда ж узвіся ў ясныя высі,
Сцяг пераможны - радасці сцяг!

Слаўся, зямлі нашай светлае імя,
Слаўся, народаў братэрскі саюз!
Наша любімая маці-Радзіма,
Вечна жыві і квітней, Беларусь!

4. Статуты ВКЛ - звод законаў Вялікага княства Літоўскага, які складаў прававую аснову дзяржавы. Першы Статут, які складаецца з 13 раздзелаў (283 артыкула) быў выдадзены ў 1529 годзе. Статут рэгламентаваў пытанні грамадзянскага, крымінальнага і працэсуальнага права. Другі Статут быў выдадзены ў 1566 годзе і адлюстроўваў сацыяльна-эканамічныя і палітычныя змены. Статут 1588 г. з'яўляючыся адным з першых прававых кодэксаў у Еўропе, ён быў настолькі дасканалым, што больш за двух з паловай стагоддзя вызначаў усе бакі жыцця ВКЛ. Статут складаўся з 14 раздзелаў і 487 артыкулаў, якія ўключалі нормы дзяржаўнага, адміністрацыйнага, ваеннага, судова-працэсуальнага, грамадзянскага, сямейнага і апякунскага, спадчыннага і зямельнага, крымінальнага права. Прынцыпы, выкладзеныя ў Статуце: абмежаванне ўлады гасудара, падзел улады на заканадаўчую, выканаўчую і судовую, абвясчэнне насуперак сярэднявечнаму царкоўнаму касмапалітызму захавання дзяржаўнага суверэнітэту; усе нормы Статута прасякнуты ідэяй усталявання прававой дзяржавы.

Канстытуцыя 3 мая 1791 г. - закон, згодна з якім Рэч Паспалітая ператваралася ў канстытуцыйную манархію. Каталіцызм абвясчаўся дзяржаўнай рэлігіяй, прызнавалася талерантнасць у адносінах да іншых канфесій. Шляхта заставалася прывілеяваным саслоўем, над сялянамі ўсталёўвалася дзяржаўная апека. Для земляў Кароны і ВКЛ ўводзіліся адзіныя пасады, казна і армія, што азначала пераход ад федэратыўнай да унітарнаму утварэння дзяржавы.

Канстытуцыя БССР 1919 г. – першая Канстытуцыя Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (ССРБ), якая была прынята на I Усебеларускім з'ездзе Саветаў 3 лютага 1919 г. Канстытуцыя юрыдычна замацавала стварэнне БССР, савецкую форму улады і асноўныя прынцыпы сацыялістычнага ладу.

Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь 1994 г. - Асноўны Закон Рэспублікі Беларусь, які мае вышэйшую юрыдычную сілу і замацоўвае асноватворныя прынцыпы і нормы прававога рэгулявання важнейшых грамадскіх адносін.

Адзінай крыніцай дзяржаўнай улады і носьбітам суверэнітэту ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляецца народ (артыкул 3 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь). Рэалізуючы сваё права на непасрэдны ўдзел у кіраванні справамі грамадства і дзяржавы (артыкул 37 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь), грамадзяне па найважнейшых праблемах дзяржаўнага і грамадскага жыцця вызначылі будучыню нашай дзяржавы на рэспубліканскіх рэферэндумах, рашэнні якіх у тым ліку знайшлі сваё адлюстраванне ў зменах і дадатках дзеючай Канстытуцыі рэспублікі Беларусь. У Рэспубліцы Беларусь рэспубліканскія рэферэндумы праводзіліся: 14 траўня 1995 году, 24 лістапада 1996 года, 17 кастрычніка 2004 году.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Ахарактарызуйце дзяржаўны сцяг і герб Рэспублікі Беларусь як сімвалы дзяржаўнага суверэнітэту.
2. Пералічыце і ахарактарызуйце важнейшыя ў айчыннай гісторыі заканадаўчыя акты.

Літаратура:

1. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / П. Брыгадзін, Л. Лойка, Э. Дубянецкі і інш./ Пад рэд. П. Брыгадзіна. БДУ – Мн.: Завігар, 1998. – 288 с.
2. Государственные символы Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь <http://pravo.by/gosudarstvo-i-pravo/gosudarstvennaya-simvolika/gosudarstvennye-simvoly/>

Тэма 6 . Беларуская мова: гісторыя і сучаснасць

1. Асноўныя перыяды ў развіцці беларускай мовы.
2. Самасвядомасць і мова.
3. Уплыў беларускай літаратуры на развіццё нацыянальнай свядомасці.

Ключавыя паняцці: сімвалы дзяржаўнага суверэнітэту, герб і сцяг Рэспублікі Беларусь, гімн Рэспублікі Беларусь, Статуты ВКЛ, Канстытуцыя.

Канспект лекцыі:

1-2. У выніку інтэграцыйных моўных працэсаў, на думку вучоных пры фарміраванні мовы беларускай народнасці сталі вядучымі два дыялекты – паўднева-заходні (гаворкі Турава-Пінскага княства і навагродска-гродзенскія гаворкі) і паўночна-усходні (гаворкі полацкай і Смаленкай земляў).

Разгляд непасрэдна гісторыі беларускай літаратурнай мовы звычайна пачынаецца з часоў узнікнення пісьменнасці і першых літаратурна-пісьмовых твораў ва ўсходніх славян.

Трэба заўважыць, што на тэрыторыі Беларусі існавалі такія буйныя цэнтры старажытнай пісьменнасці, як Полацк, Тураў, Пінск, Смаленск, Слуцк, Мазыр. Тут перапісваліся не толькі царкоўныя творы і іншая папулярная ў тыя часы літаратура, але ствараліся арыгінальныя творы.

Такім чынам, у літаратурных помніках, створаных на Беларусі ў 10-13 стст., ужо выразна акрэсліліся рысы беларускай моўнай сістэмы.

Наступны перыяд развіцця беларускай мовы прыпадае на час уваходжання беларускіх зямель у склад Вялікага княства Літоўскага. Этнічную большасць у ВКЛ складалі нашчадкі былых усходнеславянскіх пляменаў (крывічоў, дрыгавічоў, радзімічаў), якія захавалі свае традыцыі, звычкі, культуры, веру, сваю мову. На базе гэтай часткі ўсходнеславянскага насельніцтва на працягу 14-15 стст. Склалася беларуская народнасць і сфарміравалася беларуская літаратурна-пісьмовая мова (яе прынята называць старабеларускай). Вядучую ролю ў яе фарміраванні адыгралі хутчэй за усе, гаворкі Віленшчыны і паўночных гарадоў ВКЛ - Віцебска, Полацка, Смаленска. Старабеларуская мова з'яўлялася асноўнай літаратурна-пісьмовай мовай у ВКЛ.

Высокі ўзровень мела ў 15-17 стст. беларускае свецка-мастацкае пісьменства, якое існавала ў такіх жанравых формах, як летапісы, мемуары, творы мастацкай літаратуры – перакладной і арыгінальнай (вершы, творы палітычна сатыры і інш.).

Паступова дэмакратызацыя старабеларускай свецкай пісьменнасці, якая выяўлялася ў замене архаічных моўных элементаў адпаведнымі элементамі жывой народнай мовы, пашырылася і на рэлігійную літаратуру, якая традыцыйна стваралася на царкоўнаславянскай мове.

Увядзенне ў сакральную мову народных элементаў адыграла важную ролю ў гісторыі беларускай мовы. У другой палове 16 ст., у разгар Рэфармацыі на Беларусі, паслядоўнікі Ф. Скарыны – С. Будны, В. Цяпінскі і інш. давялі справу да канца, стварыўшы рэлігійныя творы на беларускай мове.

Такім чынам, на ранніх этапах сваёй гісторыі беларускі народ ажыццяўляў пісьмовыя зносіны на мове, якая значна адрознівалася ад сучаснай беларускай мовы.

Далейшае развіццё беларускай народнасці і мовы адбывалася ў неспрыяльных умовах. Утварэнне федэратыўнай дзяржавы – Рэчы Паспалітай у выніку аб'яднання Вялікага княства Літоўскага з Польшчай (Люблінская ўнія, 1569 г.).

З канца 16 ст. на Беларусі распаўсюджвалася лацінская мова – афіцыйная пісьмовая на той час мова Польскай дзяржавы. Яна пачынае выкарыстоўвацца (часта паралельна з беларускай мовай) у судовай практыцы, навуковым ужытку, становіцца прадметам школьнага вывучэння. Паступова беларуская мова выцясняецца з прыватнага пісьмовага ужытку.

У канцы 18 ст. беларускія землі увайшлі ў склад Расійскай імперыі. У гэтыя часы афіцыйная навука Расійскай дзяржавы разглядае беларускую мову як дыялект («наречіе») рускай мовы, а беларусаў разглядае як рускую народнасць. Беларуская мова ў гэты і пазнейшыя часы ў афіцыйны ужытак, пісьмовасць, школы не дапускалася.

Менавіта ў гэты час у асяроддзі беларускіх навукоўцаў умацоўваецца разуменне самабытнасці беларускага народа. У творчасці беларускіх пісьменнікаў першай і другой паловы 19 ст. Я. Чачота, Я. Баршчэўскага, В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча, Цеткі і інш. увасобіліся духоўныя здабыткі беларускага народа. Так і бярэ пачатак новая беларуская літаратурная мова.

Такім чынам, сучасная літаратурная мова пачынае складацца амаль праз два стагоддзі пасля спынення старабеларускай пісьмовай традыцыі – у мастацкай творчасці, прызначанай найперш селяніну. Менавіта на аснове жывой мовы народа і пачала фарміравацца беларуская літаратурная мова (без якой-небудзь сувязі з культурай старога беларускага пісьменства).

3. Асноўныя нормы літаратурнай беларускай мовы пачалі складацца стыхійна толькі ў першыя дзесяцігоддзі (1906-1915 гг.) легальнага функцыянавання беларускага друку. Выданне першай беларускай газеты «Наша ніва», вакол якой згуртаваліся нацыянальныя культурныя сілы, удзел у ей карэспандэнтаў з розных мясцовасцей Беларусі стварылі магчымасць замацавання ў якасці норм найбольш пашыраныя моўныя з'явы.

Першыя спробы кадыфікаваць правапісныя і граматычныя нормы былі зроблены братамі А і Я. Лесікам, якія ў 1917 г. апублікавалі лацінскім шрыфтам дапаможнік «Як правільна пісаць па-беларуску», а ў 1918 г. на яго аснове выдалі «Беларускі правапіс». У гэты час выходзяць і іншыя дапаможнікі. Найбольш значнай сярод іх стала «Беларуская граматыка для школ» Б. Тарашкевіча, выдадзеная кірыліцай і лацінкай у Вільні ў 1918 г. Б. Тарашкевіч здолеў акрэсліць асноўныя заканамернасці беларускай літаратурнай мовы. З выхадам граматыкі Б. Тарашкевіча пачаўся працэс стабілізацыі правапісных норм беларускай літаратурнай мовы.

Уздым у 1920-я гады беларускай культуры, ажыццяўленне палітыкі беларусізацыі стварылі станоўчыя ўмовы для развіцця беларускай мовы, якая набыла статус дзяржаўнай.

Аднак ужо ў 1930-я гг. беларусізацыя была спынена. У 1938 г. выходзіць пастанова СНК і ЦК ВКП (б) «Аб абавязковым вывучэнні рускай мовы ў школах нацыянальных рэспублік і абласцей». З гэтага часу пачынаецца паступовае аслабленне пазіцыі беларускай мовы ў сферы навучальна-выхаваўчага працэсу ў школе.

Працэсы дэмакратызацыі грамадства, набыцце нашай рэспублікай суверэнітэту абумовілі пачатак адраджэння беларускай мовы. У 1990 г. беларускай мове, у адпаведнасці з прынятым Вярхоўным Саветам Беларусі Законам аб мовах, быў нададзены статус дзяржаўнай, які прадугледжваў найперш яе аднаўленне ў сферы афіцыйна-прававога ўжытку і адукацыі. Пашырыліся ўжыткі беларускай мовы ў сістэме адукацыі. На сучасным этапе на беларускай мове выдадзены шматтомныя галіновыя

энцыклапедыі, слоўнікі, граматыкі, манаграфіі, на ей існуе багатая і самабытная мастацкая і публіцыстычная літаратура.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Вылучыце асноўныя перыяды ў развіцці беларускай мовы.
2. Якім чынам развіццё беларускай мовы звязана з фарміраваннем этнічнай самасвядомасці беларусаў?
3. Калі адбываецца фарміраванне новага беларускай літаратурнай мовы?

Літаратура:

1. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / П. Брыгадзін, Л. Лойка, Э. Дубянецкі і інш./ Пад рэд. П. Брыгадзіна. БДУ – Мн.: Завігар, 1998. – 288 с.
2. Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / І.П. Шамякін [і інш.]. – Мінск: БелСЭ, 1989. - 575 с.

Тэма 7. Асаблівасці нацыянальнага побыту

1. Гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны Беларусі.
2. Беларуская хата і яе інтэр'ер.
3. Традыцыйнае адзенне беларусаў.
4. Нацыянальныя стравы.

Ключавыя паняцці: гісторыка-этнаграфічны рэгіён, матэрыяльная культура, традыцыйнае беларускае жылле, народны беларускі касцюм, народная кулінарыя.

Канспект лекцыі:

1. Гісторыка-этнаграфічны рэгіён вылучаецца на якой-небудзь тэрыторыі паводле комплексу этнакультурных прыкмет: асаблівасцей этнічнай гісторыі, характэру рассялення, гаспадарчых заняткаў і прылад працы, народнай архітэктуры, дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, традыцыйнага адзення, фальклору, мясцовых гаворак і інш. На Беларусі

вылучаецца 6 этнаграфічных рэгіёнаў: Паўночны (Паазер'е), Усходні (Падняпроўе), Цэнтральны (Цэнтральная Беларусь), Паўночна-Заходні (Панямонне), Усходняе Палессе і Заходняе Палессе. Рэгіёны лакалізуюцца ў масівах з блізкімі гістарычнымі і экалагічнымі ўмовамі, пераважна ў басейнах вялікіх рачных сістэм (рэкі служылі сродкамі зносін і вызначалі напрамкі культурна-эканамічных сувязей, а таксама стваралі спрыяльныя ўмовы для жыхарства і гаспадарчай дзейнасці). Мясцовая прырода з яе разнастайнымі рэсурсамі і адпаведнымі ўмовамі была жыццёвым асяроддзем, арганічна ўваходзіла ў паўсядзённы побыт і ў межы пэўнай сацыяльнай сістэмы ўплывала на спецыялізацыю гаспадарчых заняткаў, жыллё, адзенне, ежу, сродкі зносін. На працягу стагоддзяў межы гісторыка-этнаграфічных рэгіёнаў мяняліся, аднак гэта не парушала пераемнасці гістарычных традыцый.

2. На Беларусі былі распаўсюджаны розныя тыпы пасяленняў і неаднолькавыя тыпы забудовы сядзібы ў XIX – пачатку XX ст. На сядзібе размяшчаліся жыллё, вытворчыя і гаспадарчыя пабудовы. Нацыянальныя адметнасці мела афармленне інтэр'еру беларускай хаты.

У 19 - пач. 20 ст. асноўнымі тып селянскага жылля – зрубныя 1-, 2-, 3-камерныя пабудовы. Аднакамернае жыллё - хата без сцянец. 2-камернае ўтваралася далучэннем да хаты сцянец. Самым пашыраным у беларускай вёсцы было 2-камернае жыллё (хата + сенцы). Больш ускладнены планіровачны тып - хата + сенцы + трэцяе памяшканне (жылое або гаспадарчае — камора, клець).

Унутраная планіроўка ў беларускім селянскім жыллі вызначалася ўстойлівасцю; печ размяшчалася ў правым ці левым вуглу пры ўваходзе і вусцем была павернута да падоўжнай сцяны з акном. У процілеглым па дыяганалі ад печы вуглу знаходзілася покуць (вялікі або кутны вугал, кут, куць, пакуцце). На покуці звычайна стаяў стол і знаходзілася бажніца. Ад покуці ўздоўж сцен размяшчаліся лавы. Ад печы ўздоўж глухой сцяны насцілаліся палаці – нары.

3. Вылучаюцца жаночы, мужчынскі і дзіцячы комплексы адзення беларусаў, будзённае і святочнае адзенне, а таксама абрадавае адзенне і ўпрыгожанні. Тканіны выраблялі з лёну (радзей пянькі) і воўны, упрыгожвалі набіўным узорам.

У традыцыйны комплекс мужчынскага паўсядзённага адзення ўваходзілі кашуля, нагавіцы, а таксама камізэлька. Кашулю насілі на выпуск, падпяразвалі поясам, калошы абгортвалі анучамі і запраўлялі ў лапці, скураныя пасталы, боты, зімой - у валёнкі. Галаўнымі ўборамі былі саламяны капялюш (брыль) ці валеная магерка, зімой заечая ці аўчынная аблавуха. Мужчынскі касцюм меў дастаткова сціплае аздабленне.

Значна больш разнастайным і багата ўпрыгожаным быў жаночы касцюм. У жаночай кашулі залежна ад крою вылучаюць 3 умоўныя тыпы: з

прамымі плечавымі ўстаўкамі; тунікападобная; з гесткай. Найбольшая ўвага звярталася на ўпрыгожанне рукавоў. Разнастайным было паясное адзенне жанчыны: многія віды спадніц (андарак, саян, палатнянік, летнік), а таксама панёвы, фартухі. Малюнак спадніцы і панёвы – клетка. У жаночае, асабліва святочнае, убранне ўваходзіў і гарсэт у выглядзе безрукаўкі, якая шчыльна аблягала стан і рабіла фігуру зграбнай. Галаўныя ўборы строга залежалі ад узросту і сямейнага становішча жанчыны. У дзяўчат гэта былі перавязкі нахштальт вузкіх ручнікоў. Жаночыя галаўныя ўборы падзяляюцца на ручніковыя (намітка, сярпанка, хустка), рагацістыя (галавачка), каптуровыя (каптур, чапец, падвічка). Самы пашыраны і адмысловы - намітка. Будзённым абуткам жанчыны былі лапці, святочным - пасталы і чаравікі. Верхняя мужчынская і жаночая вопратка мала адрознівалася паміж сабой – гэта світа, сярмяга, латушка, бурка, бурпос, кажух, кажушок.

4. Вядомы розныя стравы беларускай народнай кулінарыі (мучныя і крупяныя, стравы з агародніны і прадуктаў збіральніцтва, мясныя і малочныя стравы, рыбныя стравы, напоі). Характар ежы і харчавання беларусаў вызначаліся накіраванасцю іх гаспадаркі. Значнае месца ў харчаванні займалі дзікарослыя расліны (шчаўе, баршчавік, крапіва, лебядка), ягады, грыбы.

Найбольш старажытны пашыраны від расліннай ежы - каша. Яе варылі з абтоўчанага цэлага або з сечанага і крупі зерня і молатага (мукі). З аўсянай мукі гатавалі кісель, жур, талакно. Былі шырока вядомы рэдкія мучныя стравы — зацірка, галушкі. Традыцыйная ежа беларусаў, як і іншых славян, бліны з жытняй, пшанічнай, грэцкай, радзей ячменнай мукі.

Каштоўным і шанаваным прадуктам з мукі быў хлеб (жытні, пшанічны). Яго пяклі з рознымі дабаўкамі - бульбай, буракамі.

Адным з галоўных прадуктаў харчавання была таксама гародніна, напрыклад, рэпа, рэдзька, агуркі, морква, цыбуля, часнок. Рэдкія, звычайна кіслыя стравы (на першае) варылі з капусты, буракоў і бацвіння, з салёных агуркоў, са шчаўя, грыбоў, рыбы.

З 18 ст. ў харчаванні беларусаў вялікае месца займае бульба. З бульбы гатавалі розныя стравы, яна ішла як дабаўка да мучных і гароднінных. Бульбу варылі цэлую і рэзаную, чышчаную і ў лупінах, пяклі, смажылі. З дрэннай бульбы пяклі і пякуць драпікі і бабку, з тоўчанай робяць камы.

З малочных прадуктаў спажывалі малако, тварог, сыр, масла, смятану, сыроватку, маслёнку (скалоцвіны), малодзіва (серу). Малако елі халодным, гатаваным, але пераважна кіслым. Значна меншае месца ў харчаванні беларусаў займалі мясныя стравы. Спажывалі свіное мяса, бараніну, мяса свойскіх птушак, значна радзей - мяса кароў, цялят. Мяса спажывалі сырым, вараным, печаным, вэнджаным. Найбольш пашыраная страва - каўбаса. Сала салілі з прыправамі. Са свіных вантроб рабілі

вантрабянку (сальцісон), з крыві - крывянку, варылі юху, боршч. На вялікія святы заможныя сяляне пяклі лепшыя часткі свіной тушы, цяляці, часам цэлыя кумпякі або парася.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Што такое "гісторыка-этнаграфічны рэгіён"? Перачисліце гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны Беларусі.
2. Ахарактарызуйце традыцыйнае жыллё беларусаў.
3. Якія элементы ўваходзяць у традыцыйны комплекс мужчынскага і жаночага касцюма беларусаў?
4. Якія асаблівасці традыцыйнай кухні беларускага народа?

Літаратура:

- 1 Раманюк М.Ф. Беларускае народнае адзенне (Фотаальбом). – Мінск, 1981.
- 2 Титов В.С. Историко-этнографическое районирование материальной культуры белорусов: XIX – начало XX ст. – Минск, 1983.
- 3 Беларускае народнае жыллё. – Мн., 1973.
- 4 Беларускае народнае адзенне. – Мн., 1975.
- 5 Серыя "Беларусы". Т. 2. Дойлідства / А.І. Лакотка. – Мн., 1997.
- 6 Бялявіна В.М., Ракава Л.В. Жаночы касцюм на Беларусі. – Мн., 2007.
- 7 Бялявіна В.М., Ракава Л.В. Мужчынскі касцюм на Беларусі. – Мн., 2007.
- 8 Наваградскі Т.А. Традыцыі народнага харчавання беларусаў. – Мн., 2000.

Тэма 8. Традыцыйная нацыянальная нематэрыяльная культура беларусаў

1. Этнічная своеасаблівасць фальклору беларусаў.
2. Міфалогія беларусаў: яе гістарычныя карані.
3. Беларускія каляндарныя і сямейныя святы, абрады і звычаі.
4. Хрысціянскія канфесіі і іх роля ў жыцці грамадства.

Ключавыя паняцці: духоўная культура, беларускі фальклор, міфалогія, каляндарная абраднасць, сямейная абраднасць, канфесія, праваслаўе, каталіцызм.

Канспект лекцыі:

1. Жанры беларускага фальклору разнастайныя: замовы, сямейна-абрадавая і каляндарна-абрадавая, паабрадавая лірыка, малыя жанры фальклору (прымаўкі, прыказкі, загадкі), апавядальныя жанры – казкі і паданні, лягенды, народны анекдот. Паасобку вылучаюць дзяццячы фальклор. Жанры таксама маюць свае разнавіднасці.

Каляндарна-абрадавая паэзія - від фальклору, які суправаджаў аграрныя святы і працу земляроба на працягу гаспадарчага года. Паэзія беларускага земляробчага календара ўключае звыш 20 жанравых і групавых песенных разнавіднасцей. Вылучаюцца 4 вялікія цыклы гэтай паэзіі: веснавы, летні, асенні і зімовы.

Зімовы перыяд у сялянскім календары меў падрыхтоўчы характар. Абрады і песні зімовага цыкла былі накіраваны на тое, каб загадзя паўплываць на будучы ўраджай, захаваць азімы пасеў, рунь на палях. Шмат увагі аддавалася аграрнай і любоўнай варажбе, розным гаспадарчым павер'ям і прыкметам. Вызначальнае месца ў зімовым каляндарна-абрадавым цыкле належала калядаванню і шчадраванню. Паэтычнае ядро яго складалі калядкі і шчадроўкі. Зімовы цыкл уключаў ігрышчы, драматычныя паказы з пераапананнем, абрадавае «ваджэнне казы» на багатую куццю, аграрна-шлюбную гульню «Жаніцьба Цярэшкі» і інш. На мяжы двух цыклаў - зімовага і веснавага - развіліся масленічныя, або запусныя, песні. Масленічныя абрады мелі прызначэнне наблізіць вясну, перадавалі гулівы настрой удзельнікаў святкавання.

Веснавыя абрады і песні былі закліканы асвячаць пачатак палявых работ, час веснавых усходаў, выгану жывёлы на пашу. Прызыванне (гуканне) вясны, песні-вяснянкі, абрад валачобніцтва і валачобныя песні, пачатак ваджэння карагодаў, абрадавы выган жывёлы на юр'еву расу (23 крас. с. ст.), ушанаванне памяці продкаў на радаўніцу, сёмуха з культам расліннасці, русальны тыдзень, абрад куста, песні траецкія, русальныя, куставыя складалі змест веснавага каляндарна-абрадавага цыкла.

Летнія абрады і песні павінны былі зберагчы збажыну ў пару даспявання, паспрыяць паспяховаму збору ўраджаю. Яны ўключаюць купальскія, пятроўскія, касецкія, або сенакосныя песні. Уласна летнімі лічацца жніўныя песні з іх разнавіднасцямі - зажынкавымі і дажынкавымі.

Асенні перыяд земляробчага календара звязаны з уборкай яравых, браннем і апрацоўкай ільну, сяўбой азімых - заканчэннем палявых работ. Сярод восеньскіх свят вылучаліся пакровы, багач і змітраўскія дзяды.

У рамках трох сезонна-вытворчых перыядаў - веснавага, летняга і асенняга - бытавалі талочныя песні, песні працоўнай узаемадапамогі.

2. Міфалогія – сукупнасць міфаў – паданняў пра аб'екты жывой і нежывой прыроды, чалавека і грамадства, якія ўзнікалі ў свядомасці людзей у першабытным грамадстве і несвядома-мастацкім спосабам адлюстроўвалі

іх уяўленні пра навакольны свет у выглядзе багоў, дэманічных істот. Міфалогія замацоўвае характэрнае для першабытнай культуры сінкрэтычнае адзінства мастацкай творчасці, рэлігіі і першапачатковых рэальных уяўленняў пра навакольны свет. У міфах чалавек імкнуўся растлумачыць і ўпарадкаваць навакольны свет. Міфалогія ўключае міфы этыялагічныя (пра паходжанне і ўласцівасці аб'ектаў і з'яў прыроды), антрапагенічныя (пра паходжанне чалавека), этнагенічныя (пра паходжанне роду і яго інстытутаў, асобных народаў), касмагенічныя (пра ўзнікненне сусвету), тэагенічныя (пра багоў) і інш. Міфалогія, звязаная з гаспадарчай дзейнасцю чалавека, памагала замацоўваць і перадаваць праз пакаленні практычныя навыкі.

На Беларусі найбольш вядомыя этыялагічныя міфы: пра дрэвы (бярозу, рабіну, явар, дуб, каліну), пра кветкі (браткі або травіцу братсястрыца, зязюльчыныя слезы, папараць-кветку), пра птушак (зязюлю, бусла, ластаўку, салаўя, дзятла, варону), пра паходжанне асобных азёр, рэк, балот, узгоркаў, курганоў, і інш. Характэрнымі ўзорамі міфаў пра мінулае беларускага народа, яго паходжанне з'яўляюцца міфалагічныя паданні пра волатаў і курганы-валатоўкі. Паступова міфалагічныя паданні пра старажытных багоў відазмяніліся пад уплывам хрысціянскай рэлігіі (замест Перуна Ілья-прарок), аднак асобныя міфы пра язычніцкіх багоў сустракаюцца ў абрадавым фальклоры і ў саміх абрадах (паданні пра "перуновы стрэлы", абрад "Стралы" і інш.). Значна паўней захаваліся паданні пра дэманалагічных істот: русалак, лесавікоў, палевікоў, дамавікоў. Элементы міфалагічных уяўленняў зберагаюцца ў казках, баладах, замовах, валачобных, купальскіх, вясельных песнях, пахавальных галашэннях і інш.

3. У традыцыйнай каляндарнай абраднасці беларусаў вылучаюць чатыры цыклы: веснавы, летні, восеньскі і зімовы.

Зімовыя каляндарныя абрады:

Калядаванне. Народны традыцыйны звычай хаджэння каляднікаў па хатах на каляды з выкананнем велічальных калядных песень, тэатралізаваных сцэнак, пераапрапаннем у «казу», «мядзведзя», «кабылу», «жорава». За гэта каляднікам давалі дарункі. У аснове калядавання - старажытная аграрная абраднасць, агульным прызначэннем якой было паскарэнне надыходу цяпла (паводле нар. выразу «ад каляд сонца паварочвала на лета») і забеспячэнне добрага ўраджаю ў новым гаспадарчым годзе пры дапамозе магічных дзеянняў. У калядныя дні, у вечар перад Новым годам адбывалася шчадраванне: дзяўчаты хадзілі па хатах са «шчодрай» (прыгожай дзяўчынай, якую апрааналі ў святочнае адзенне, а на галаву надзявалі папяровы вянок з разноколернымі стужкамі) і выконвалі шчадроўскія песні.

Масленіца. Старажытнае перадвеснае свята ў славянскіх народаў, звязанае з культурам прыроды (адраджэннем пладаносных сіл зямлі). Асноўная накіраванасць абраднасці масленіцы - провады зімы, паскарэнне прыходу вясны, забеспячэнне багатага ўраджаю і дастатку ў хаце. Святкавалі масленіцу некалькі дзён. На масленічным тыдні ў дзень т. зв. святога Уласа ў некаторых мясцінах Беларусі аб'язджалі маладых коней і валоў. У гэты ж дзень моладзь наладжвала гушканне на арэлях (магічны сэнс гушканняў - каб лён доўгім рос), каталася на санках, спявала масленічныя песні. Існаваў звычай цягання хлопцамі «калодкі» па сяле з абавязковым заходам у хату, дзе была сталая дзяўчына; яна павінна была пачаставаць іх. Заканчвалася масленіца «запускамі» («запустамі») на малочнае. На масленіцу абавязкова пяклі бліны. Традыцыі масленіцы захаваліся ў святкаванні провадаў зімы.

Гуканне вясны. Першае па часе веснае свята Удзельнікі абраду выходзілі на высокае месца (горку, бераг ракі, возера, куды звычайна збіралася моладзь), раскладалі вогнішчы, спявалі вяснянкі, вадзілі карагоды, якія выконвалі магічную функцыю. Сляды аграрна-магічнай функцыі хлеба захаваліся і ў печыве, якое рабілі ў выглядзе птушак.

Валачобніцтва. У даўні час свята адзначалі перад пачаткам веснавых земляробчых работ, а ў больш далёкім мінулым ім пачынаўся новы год. Для выканання абрадаў ствараўся валачобны гурт. Галоўным у гурце быў пачынальнік (запявала). Ён пачынаў святочную валачобную песню і спяваў усе яе радкі. Пачынальнікам выбіралі добрага гаспадара, спевака, які дасканала ведаў святочныя абрады, валачобныя песні, віншавальныя арацыі. Важным чынам у гурце быў музыка. Асобны чын - механоша. Ён насіў «валачобнае» - святочныя дарункі гурту. Астатнія валачобнікі называліся падхватнікамі. У пачатку свята гурт абыходзіў усе сялянскія двары па парадку, станавіўся пакоўкам перад акном хаты і спяваў. Гурт велічаў і славіў гаспадара, яго працу, зычыў плёну на ніве, прыплоду ў статку, шчасця ўсёй сям'і.

Юрай. Старадаўняе гадавое свята земляробчага календара. Адзначалася 23 красавіка с. ст. ў гонар заступніка жывёлы і гаспадаркі Юр'я. Да Юр'евага дня прымяркоўваўся першы выган статка ў поле. Вечарам напярэдадні Юр'я ўпершыню выводзілі на начлег коней: лічылася, што Юр'я замыкае ваўкам раты і конскі статак з гэтага дня не рызыкуе стаць ахвярай драпежнікаў.

На Юр'ю здзяйсняўся абрадавы абход палёў, варажылі пра будучы ўраджай; з Ю'ям звязвалася шмат атрапейных (ахоўных) і прадукцывальных абрадаў. Магічнымі захадамі суправаджаўся раніцай 23 красавіка выган статка ў поле.

Юр'я лічылася святам пастухоў. Яны збіралі ў гэты дзень багата закусак ад гаспадароў і ладзілі на пашы пачастунак. Меў ён абрадавае

значэнне. Пастухі гатавалі яешню і а ёю тройчы абходзілі статак, пры гэтым рабілі розныя захады, каб засцерагчы статак ад упаду і мору. На Юр'я пастухі не бралі з сабой пугаў, што сведчыла пра гуманістычны характар народнага светаўспрымання. На Гродзеншчыне дзяўчаты на Юр'я хадзілі з песнямі па вёсцы, рабілі абрадавы абход двароў, як на вялікдзень.

Сямейныя абрады беларусаў (хрэсьбіны, вяселле, пахавальны абрад) звязаныя з найважнейшымі этапамі ў жыцці чалавека - нараджэннем, уступленнем у шлюб і сыходам з жыцця.

4. На Беларусі хрысціянства з'явілася ў 10 ст., калі адбылося хрышчэнне насельніцтва Кіеускай Русі. Запазычанне праваслаўя з Візантыі садзейнічала ўспрыняццю дасягненняў антычнай культуры на Русі. З'яўляецца храмавае дойлідства (Сафійскі сабор 11 ст., Спаса-Ефрасіннеўская царква 12 ст. у Полацку, Каложская царква 12 ст. у Гродне), фрэскавы жывапіс, кніжныя пераклад, летапісы, словы (напр., Кірыла Тураўскага), жыцці і іншыя жанры літаратуры і мастацтва.

Пашырэнне каталіцызму на Беларусі пачалося ў той час, калі яна ўваходзіла ў склад Вялікага княства Літоўскага. Уплыў каталіцызму пашырыўся пасля Крэўскай уніі (1385) і асабліва пасля Люблінскай уніі (1569). У 16 ст. у сувязі з рэфармацыйным рухам на Беларусі паявіліся пратэстанскія кірункі (кальвінізм, лютэранства, арыянства). У часы Контррэфармацыі каталіцкай царкве ўдалося нанесці сур'ёзныя ўдары па пратэстанцкаму руху. У 1569 г. заключана Брэсцкая царкоўная унія і створана ўніяцкая царква (сваеасаблівы гібрид каталіцызму і праваслаўя), якая падпарадкавалася папе рымскаму. Царкоўная ўнія ліквідавана Полацкім саборам у 1839 г. Праваслаўе у Расійскай імперыі заканадаўча абвешчана "пануючай" рэлігіяй. Царква з'яўлялася часткай дзяржаўнага апарату.

Адным з першых дэкрэтаў Савецкай улады быў дэкрэт пра аддзяленне царквы ад дзяржавы і школы ад царквы.

У наш час на Беларусі сярод веруючых пераважаюць прыхільнікі праваслаўя, другім па колькасці веруючых з'яўляецца каталіцызм, дзейнічаюць і пратэстанцкія кірункі.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Ахарактарызуйце каляндарна-абрадавую паэзію як жанр беларускага фальклору.
2. Што такое міфалогія? У чым заключаюцца асаблівасці міфалагічных уяўленняў беларусаў?
3. Якія каляндарныя і сямейныя святы беларусаў вам вядомыя?
4. Калі на Беларусі распаўсюджваецца хрысціянства? Назавіце хрысціянскія канфесіі на Беларусі.

Літаратура:

- 1 Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя. – Мн., 1989. – С. 126-131.
- 2 Этнологія Беларусі: традыцыйная культура насельніцтва ў гістарычнай перспектыве: вучэб.-метадыч. дапам. / Т.А. Навагродскі [і інш.]. – Мінск: БДУ, 2009. – 335 с.
- 4 Беларусы: Сучасныя этнакультурныя працэсы / Г.І. Каспяровіч [і інш]; А.І. 5Лакотка [і інш]; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы.- Мінск: Беларус. навука, 2009.- С. 88-184.
- 6 Беларусы. – М., 1998 (серія “Народы і культуры”).
- 9 Кухаронак Т.І. Радзінныя звычэй і абрады беларусаў. – Мн., 1993.
- 11 Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. – Мн., 1987.

Тэма 9. Прафесійная беларуская культура

1. Асноўныя этапы развіцця культуры Беларусі.
2. Нацыянальнае дойдства: мастацкія рысы і своеасаблівасць.
3. Характэрныя рысы беларускай народнай музыкі.
4. Нацыянальны тэатр.

Ключавыя паняцці: культура Беларусі, архітэктура, культывае дойдства, замкавае і палацавае дойдства, народная музыка, тэатральнае мастацтва, батлейка.

Канспект лекцыі:

1. Гісторыю культуры Беларусі умоўна можна падзяліць на наступныя перыяды развіцця:

- 1) 10 – 13 стст. – Гэты перыяд з’яўляецца важным этапам развіцця беларускай культуры, калі фарміраваліся яе вытокі і цывілізацыйныя карані. Былі закладзены асновы каштоўнасцей і дынаміку развіцця старажытнай культуры Беларусі. У духоўнай культуры найбольш значнымі падзеямі было прыняцце хрысціянства (992 г.), дзейнасць Еўфрасінні Полацкай і Кірылы Тураўскага, беларускае летапісанне, манументальны жывапіс, а ў матэрыяльнай – горадабудаўніцтва, архітэктура і ўжытковое мастацтва. Крыж Еўфрасінні Полацкай (майстар Лазар Богша) – шэдэўр беларускай культуры XII ст.
- 2) 14 – 16 стст. – перыяд развіцця беларускай культуры, калі беларуская

народнасць знаходзілася у складзе Вялікага княства Літоўскага. Менавіта ў гэты перыяд завяршаецца фармаванне нацыянальнай культуры як унікальнага культурнага комплексу, які не саступае лепшым узорам культур еўрапейскіх народаў той эпохі: раманскі стыль, готыка, Рэнесанс, Рэфармацыя, барока (замкавае і культавае дойлідства, філасофія і літаратура, беларускі іканапіс і свецкае выяўленчае мастацтва, кнігадрукаванне, Францыск Скарына, Сымон Будны, Васіль Цяпінскі, Статуты ВКЛ).

3) 17 – 18 стст. – гэта перыяд існавання Рэчы Паспалітай. Беларуская культура трапляе пад уплыў польскай і праз яе – еўрапейскай культуры. Але ў гэты перыяд фармуюцца свае нацыянальныя школы архітэктуры, іканапісу, літаратуры, кнігадрукавання: беларускае барока, праваслаўныя брацтвы, навука і адукацыя (М.Сматрыцкі, Л.Зізаній, І.Пацей, С.Полацкі, І.Капіевіч).

4) 19 – пачатак 20 ст. (да 1917 года). Культурнае развіццё нашага народа ідзе пад ціскам ідэалогіі Расійскай імперыі. Пры ўсіх складанасцях гэтага перыяда ён пазітыўна ўплываў на станаўленне нацыянальнай культуры: узнікненне навуковага беларусазнаўства, развіццё і фармаванне беларускай класічнай літаратуры, спробы асэнсавання беларускай нацыянальнай ідэі (І.Даніловіч, М.Баброўскі, П.Багрым, В.Дунін-Марцінкевіч, К.Каліноўскі, Ф.Багушэвіч, В.Іваноўскі, В.Ластоўскі, І. і А. Луцкевічы, М.Багдановіч, Якуб Колас, Янка Купала).

5) звязаны з існаваннем беларускай дзяржаўнасці ў форме БССР і ахоплівае 20 – 80-я гады ХХ стагоддзя. У гэты час узнікае беларуская прафесійная культура, якая развіваецца пад жорсткім уплывам эстэтычных каштоўнасцей сацыялістычнага рэалізму. Нягледзячы на гэта, беларуская культура набывае сусветную вядомасць, успрымаецца ў свеце як унікальны культурны комплекс.

6) З узнікненнем Рэспублікі Беларусь як суверэннай дзяржавы (1991 г.) пачынаецца чарговы гістарычны перыяд развіцця культуры нашага народу. Найбольш актуальнымі праблемамі на сённяшні дзень з'яўляюцца праблемы захавання і творчага развіцця духоўнай спадчыны, нацыянальнай і традыцыйнай культуры.

2. Яскравым сведчаннем высокага ўзроўню развіцця культуры Беларусі ў IX-XIII ст. з'яўляюцца помнікі архітэктуры, якія будаваліся спачатку з дрэва, а пасля прыняцця хрысціянства - з каменя і цэглы. Найбольш старажытным каменна-цагляным збудаваннем на тэрыторыі Беларусі з'яўляецца Сафійскі сабор у Полацку, збудаваны ў сярэдзіне XI ст. У XII ст. былі пабудаваны Полацкая Спаса-Еўфрасіннеўская царква, Бельчыцкі манастыр, Віцебская Дабравешчанская царква, два храмы ў Гродна - Ніжня і Барысаглебская царквы. Неабходна адзначыць, што будынкі царкваў у старажытнасці выкарыстоўваліся не толькі для рэлігійных

мэтаў. Там праводзіліся сходу гараджан, на якіх абмяркоўваліся найбольш важныя справы, узвядзенне князёў на княжанне. Цэрквы і манастыры выкарыстоўваліся таксама як кнігасховішча. Пры іх перапісваліся кнігі і складаліся летапісе. Арыгінальным помнікам архітэктуры Беларусі XIII ст. з'яўляецца Камянецкая, або Белая вежа, якая захавалася да нашых дзён. Гэта наглядны прыклад ваенных збудаванняў таго часу.

Культывавае дойлідства беларускіх зямель у 14-16 стст. развівалася пад уплывам гатычнага і раманскага стыляў. Вядомымі помнікамі сталі храмы абарончага тыпу: Маламажайкаўская царква і царква ў Сынковічах. Касцёлы ў Камаях, Вішнёва, Заслаўлі – прыклады каталіцкіх храмаў абарончага тыпу.

З 14 стагоддзя на Беларусі пачынае развівацца замкавае будаўніцтва. У 20-ыя гады 14 ст. быў пабудаваны мураваны Крэўскі замак. Крэўскі замак у плане нагадвае няправільную трапецыю, звернутую большым аснаваннем у напольны бок. Тут былі ўсяго дзве вежы, размешчаныя па дыяганалі. Аднак Крэўскаму замку ўласцівы некаторыя асаблівасці. Ён меў адну вялікую - Княжацкую - вежу Таўшчыня замкавых муроў дасягае 2,75 м. Яны маюць двухметровы падмурак з 30-сантыметровым цокалем. Падмурак зроблены на вапне з камянёў сярэдняй велічыні і ляжыць на дубовых і сасновых лаўжах.

У другой палове XVI ст. у Беларусі было пабудавана шмат новых крэпасцей – Сокал, Туроўля, Казян, Красны і інш., якія стварыліраобначую сістэму агульнадзяржаўнага значэння. З канца XV ст. архітэктура беларускіх зямель усё мацней пачала адчуваць уплыў заходнееўрапейскага Адраджэння. Мяняліся тып і характар абарончага дойлідства.

Галоўнымі мастацкімі (архітэктурнымі) стылямі былі гатычны, рэнесансны, барока, якія часта выступалі ў спалучальных формах, што сталі характэрнымі для культуры Беларусі. Абарончы характар насіла гатычная і рэнесансная архітэктура замкаў у Геранёнах, Смалянах і Койданаве.

Шэраг помнікаў замкавага дойлідства першай паловы XVI ст. змяшчаюць элементы, трансфармаваныя з фламандскай і нідэрландскай рэнесанснай архітэктуры. Гэта не выпадкова, паколькі ў іх праектаванні і будаўніцтве прымалі ўдзел замежныя спецыялісты.

У XVI ст. пачалі з'яўляцца культывыя пабудовы ў стылі рэнесансу (пратэстанцкі сабор у Смаргоні і каталіцкі касцёл у Нясвіжы). Пад канец XVI ст. у беларускай архітэктуры ўсталёўваецца стыль барока. Сыллю барока ўласцівы прасторавая разгорнутасць, сваеасаблівасць і дынамічнасць кампазіцыі. Першым будынкам, пабудаваным ў стылі барока на тэрыторыі Беларусі, стаў езуіцкі касцёл у Нясвіжы (1584–1593, архітэктар Дж. М. Бернардоні). Прататыпам касцёла з'явіўся галоўны храм езуітаў Іль-Джэзу ў Рыме. Вельмі яркавыя стыль барока ўвасобіўся ў абліччы палацаў Сапегаў у Ружанах, Храптовічаў у Шчорсах,

Радзівілаў у Нясвіжы, а таксама ў культавых пабудовах – Мікалаеўскім саборы ў Магілёве (канец XVII ст.), фарным касцёле ў Гродне (XVII–XVIII стст.), саборы Пятра і Паўла ў Віцебску (другая палова XVIII ст.), сінагозе ў Старым Быхаве (сярэзіна XVII ст.) і інш.

У другой палове 17 – сярэзіне 18 стст. на Беларусі панаваў стыль барока. Для беларускага барока характэрны сінтэз заходнееўрапейскіх уплываў з візантыйскімі і мясцовымі старажытнабеларускімі традыцыямі. Уласцівыя рысы культуры барока найбольш выразна праяўляліся ў архітэктуры, якая была матэрыяльнай базай барока: дынамічнасць кампазіцыі, кантрасты (маштабаў, фарбаў, рытмаў, матэрыялаў), гармонія колераў, светаценевых эфектаў, танальнасці, дэкору, крывалінейнасць абрысаў, ілюзія бязмежнасці прасторы.

З канца 18 ст. пасля ўваходжання беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі на Беларусі атрымаў распаўсюджанне стыль класіцызм.

Значную ролю ў фарміраванні архітэктурнага аблічча беларускіх гарадоў і мястэчак у гэты час адыграла Віленская архітэктурная школа і, перш за ўсе, выпускнікі Віленскага універсітэта — архітэктары М. Шульц, В. Стуока-Гуцявічюс, К. Падчашынскі і інш. Найбуйным архітэктарам, якія пакінулі прыкметны след у мастацтве архітэктуры Літвы і Беларусі, быў Караль Падчашынскі (1790 — 1860 гг.). Ён распрацаваў праекты перабудовы франтонаў Віленскага ўніверсітэта, перапраектоўваць многія ўнутраныя памяшканні універсітэта — кабінет мінералогіі, прафесарскі чытальную залу і інш. Па яго праектах і пад яго асабістым кіраўніцтвам былі пабудаваныя палац Міхаіла Былінскага ў Яшунах, унутраныя памяшканні Ковенскай ратушы, гімназія ў Слуцку, рэфарматарскі касцёл у Вільні, вялікі палац у Жылічах каля Бабруйска і многія іншыя збудаванні.

У першай палове 19 ст. па праектах дойлідаў М. Львова, В. Стасова, А. Мельнікава, М. Кларка і інш., былі створаны ансамблі цэнтраў, пабудаваны будынкі губерnskіх і павятовых праўленняў, судаў, паштовых станцый, мытняў і г. д. Прыкметны след у архітэктуры пакінулі гасціныя двары, адміністрацыйныя і гандлёвыя збудаванні (губернскія палацы ў Мінску і Віцебску, гандлёвыя рады ў Гродне, Навагрудку, Паставах і інш.).

Да ліку найбуйнейшых помнікаў культавай архітэктуры першай паловы XIX стагоддзя варта аднесці Петрапаўлаўскі сабор у Гомелі, Праабражэнскую царкву ў Чачэрску, Пакроўскую царква ў Стрэшыне, Іосіфаўскі сабор у Магілёве і інш. збудаванні.

Шырока разгарнулася палацава-сядзібавае будаўніцтва ў стылі класіцызм, для якога характэрны манументальнасць форм, багацце і пышнасць інтэр'ераў, распаўсюджанасць галерэй, порцікаў з калонамі. Сярод выдатных помнікаў беларускага палацава-сядзібавага класіцызму вылучаюцца палац-рэзідэнцыя графа М.Румянцава ў Гомелі, палацавы комплекс у Снове, Крычаўскі і Жыліцкі палацы і г.д.

У другой палове 19 стагоддзя ў беларускім дойлідстве панавала эклектыка, якая вылучылася некрытычным выкарыстаннем рознастылявых форм: неаготыкі, неабарока, неаракако, неакласіцызму, неараманскага і псеўдавізантыйскага стыляў. Неастылі атрымалі назву «гістарычнай архітэктуры». Звычайна банкі і навучальныя ўстановы афармляліся пад рэнесанс, тэатры – пад барока, касцелы – пад готыку, праваслаўныя цэрквы будаваліся ў псеўдавізантыйскім ці псеўдарускім стылі. У культавым будаўніцтве шмат будынкаў у гэты час было ўзведзена ў традыцыях рускага класіцызму. Сведчаннем таму з'яўляюцца сабор Пятра і Паўла ў Мінску, Крыжаўзвіжанская царква Спаса-Ефрасіннеўскага манастыра (1893-1897 гг.) у Полацку і Мікалаеўская царква (2-я палова XIX ст.) у Петрыкаве Гомельскай вобласці і інш храмы. Пры праектаванні касцелаў у асноўным аддавалася перавагу неаготыке, як, напрыклад, пры ўзвядзенні касцела ў весцы Старыя Васілішкі Шчучынскага раёна Гродзенскай вобласці.

У культавым дойлідстве Беларусі склаўся таксама неараманскі стыль. Найбольш вядомы помнік, у якім спалучаюцца матывы раманскай і гатычнай архітэктуры, - Чырвоны касцел (кацел Сымона і Алены) у Мінску, пабудаваны ў 1908 г. Разам з неастылем ў канцы 19 стагоддзя адбывалася станаўленне новага стылю – мадэрна. Мадэрн выкарыстоўваўся для новых тыпаў пабудовы (чыгуначныя вакзалы, масты, прамысловыя збудаванні), выкарыстоўваў новыя будаўнічыя матэрыялы і канструкцыі (цэмент, металічная арматура, фабрычная дах). Прыкладам архітэктуры мадэрна з'яўляецца храм у Міры, некаторыя жылыя дамы ў Мінску, Гомелі, Гродна, Магілёве. Мадэрн праіснаваў на тэрыторыі Беларусі да першай сусветнай вайны, аднак шырокага прымянення не атрымаў. Да яго адносяцца тэатры ў Мінску і Магілёве, жылы дом купца Мураўева ў Гродна, комплекс архірэйскага падвор'я ў Менску, прыбытковыя дома ў Гомелі, Віцебску, Мінску і іншыя.

У 1920-я гг. пачынаецца новы этап у развіцці беларускай архітэктуры, звязаны са стварэннем БССР. У будаўніцтве ў гэты час больш выкарыстоўваюцца жалеза- бетонныя і металічныя канструкцыі. Развівалася тыпавое праектаванне, набірала сілу планамерная рэканструкцыя гарадоў і вёсак. Архітэктары стварылі праекты рэканструкцыі і далейшага развіцця Мінска, Оршы, Гомеля, Віцебска, Магілёва, Мазыра, Полацка і іншых гарадоў (архітэктары А. Касьянаў, М. Андросаў, Н. Трахтэнберг, П. Кірыенка і інш.). У гады першай пяцігодкі пачалося будаўніцтва шматкватэрных мураваных будынкаў. Для іх характэрна лаканічнасць вырашэння аб'ёмна-прасторавай кампазіцыі. Атрымалі распаўсюджванне і дамы-камуны. Першыя такія дамы былі пабудаваны ў Віцебску і у Гомелі. У 30-я гг. XX ст. быў пабудаваны шэраг будынкаў рэспубліканскага значэння. Сярод іх мінская гасцініца «Беларусь» (архітэктар А. Воінаў), магілёўская гасцініца «Днепр»

(архітэктар А. Брэгман), Рэспубліканскі палац піянераў (А. Воінаў і У. Варахін), Дом урада БССР (1929–1933), галоўны корпус АН БССР (1934–1939), Дом Чырвонай Арміі (1934–1939) – усе па праекту заслужанага дзеяча мастацтваў БССР (1934) архітэктара І.Р. Лангбарда.

У першае пасляваеннае дзесяцігоддзе ў дойлідстве Беларусі атрымлівае развіццё манументальнае мастацтва. Ствараюцца генпланы рэканструкцыі гарадоў. Значная ўвага надаецца аднаўленню прамысловых прадпрыемстваў і жылога фонду. Значным дасягненнем беларускіх архітэктараў і скульптараў гэтага перыяду стаў велічны ансамбль плошчы Перамогі ў Мінску з абеліскам-помнікам воінам Савецкай Арміі, якія загінулі ў баях з фашызмам.

З сярэдзіны 1950-х гг. вылучаецца этап развіцця архітэктуры Беларусі, які характарызаваўся масавым укараненнем індустрыяльных метадаў будаўніцтва. З канца 1950-х гг. укараняліся новыя прынцыпы планіроўкі і забудовы – жылыя раёны і мікрараёны, якія сталі асноўнымі структурнымі элементамі жылых зон гарадоў. У пачатку 1960-х гг. і пазней забудаваны мікрараёны Зялёны Луг-1 і 2, створаны буйныя жылыя раёны Чыжоўка, Серабранка, Курасоўшчына, Захад, Паўднёвы Захад у Мінску. У канцы 1950-х – пачатку 1960-х гг. у сувязі з развіццём прамысловасці з’явіліся новыя гарады – Салігорск, Наваполацк і Светлагорск. У 1970–1980-я гг. на аснове індустрыяльнай базы буйнапанельнага домабудавання створаны новыя жылыя раёны з высокімі архітэктурна-планіровачнымі якасцямі, у тым ліку Усход, Зялёны Луг-5, праспект Машэрава у Мінску. Вялікі ўплыў на мастацкае аблічча гарадоў робяць буйныя грамадскія будынкі, сярод якіх у сталіцы вылучаюцца кінатэатры «Кастрычнік» і «Масква», Палац мастацтваў, Дом літаратара, будынак Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі БССР, комплексы ВНУ, карпусы медыцынскага інстытута, 15-ты корпус БПІ (БНТУ), гасцініцы «Планета», «Кастрычніцкая», «Беларусь» і інш. Новай цікавай працай для беларускіх дойлідаў стаў праект Мінскага метрапалітэна.

Пасля стварэння незалежнай Рэспублікі Беларусь, у 90-х гг. 20 і пачатку 21 ст. у рэспубліцы сур’ёзная ўвага надавалася рэканструкцыі, абнаўленню і добраўпарадкаванню гарадоў і пасёлкаў. За апошнія гады змянілі сваё аблічча Полацк, Заслаўль, Барысаў, Мазыр, Пінск, Шклоў, г. п. Мір, Пружаны, Кобрын, Ліда, Маладзечна, Глыбокае, Орша, Бабруйск, Жлобін, Быхаў і іншыя населеныя пункты. Рэстаўрацыі і рэканструкцыі падвергліся таксама старадаўнія сядзібы, мемарыялы, замкі, царкоўныя будынкі, шматлікія вуліцы і плошчы, паркі і скверы, медыцынскія і спартыўныя аб’екты. Сярод іх Нясвіжскі, Мірскі і Лідскі замкі, мемарыяльны комплекс «Брэцкая крэпасць-герой», курган Славы, Мінская, Нясвіжская, Шклоўская, Магілёўская ратушы і іншыя аб’екты гісторыка-культурнага значэння. Сярод буйных і цікавых новых

архітэктурных аб'ектаў, збудаваных у гэтыя гады, вылучаюцца чыгуначны вакзал, Палац Рэспублікі, Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Мінск-арэна, Чыжоўка-арэна, веладром, крыты футбольны манеж (усе ў Мінску), лядовыя спартыўныя палатны ва ўсіх абласных цэнтрах і іншых гарадах, другая лінія Мінскага метрапалітэна.

3. Народная музыка – песенная і інструментальная творчасць народа. Вядучае месца ў беларускай музычнай культуры займае песенная творчасць, якая ахоплівае некалькі вялікіх гістарычных пластоў. Найбольш даўні пласт утвараюць песні каляндарна-земляробчага і сямейна-абрадавага цыклаў.

Асобнае месца ў сістэме духоўнай культуры беларусаў належыць інструментальнай музыцы. Для выканання найгрышаў беларусы выкарыстоўваюць розныя тыпы музычных інструментаў, многія з якіх даволі ўстойліва замацаваны за з пэўнымі ўзроставымі і прафесійнымі групамі вясковага насельніцтва (дудка, ліра, мандаліна, рог, труба і інш.). Народныя беларускія найгрышы падзяляюцца на некалькі груп: сігнальныя, гукавыяўленчыя, песенныя і танцавальныя. Некалькі асобнае месца займаюць імправізацыі песеннага або песенна-танцавальнага характару. На Беларусі пашыраны традыцыі як сольнага, так і ансамблевага музіцыравання.

Народныя музычныя інструменты беларусаў вызначаюцца разнастайнасцю тыпаў і іх лакальных разнавіднасцей. Група самагучальных інструментаў уключае талеркі, лыжкі, трашчотку, калотку, бразготку, гармонік і г.д. Група мембранавых складаецца з бубна, барабана і грэбеня. Да групы духавых належаць свісцелкі, дудка, пішчык, жалейка, дуда, рог і труба. Сярод струнных – смыковыя (скрыпка), шчыпковыя (мандаліна, цытра), ударныя (цымбалы).

4. Развіцце беларускага народнага тэатра прайшло некалькі этапаў. Яго вытокі вытокі ўзыходзяць да старажытных паляўнічых і земляробчых абрадавых гульняў, культавых рэтуалаў, дзе зараджаліся элементы ігравога дзеяння і тэатральнага пераўвасаблення. Элементы тэатральнага дзеяння ёсць у многіх каляндарных і сямейна-бытавых абрадах. Найбольш ярка яны праявіліся ў вясельным абрадзе і Калядах. Так, напрыклад, Каляды ператвараліся ў сваеасаблівы тэатралізаваны карнавал з разнастайнымі тэатралізаванымі гульнямі, паказамі батлейкі, народнай драмы.

Значную ролю у развіцці народнага тэатра адыгралі аселя скамарохі – нязменныя удзельнікі народных свят і ігрышчаў. На станаўленне народных формаў тэатральных прадстаўленняў значны ўплыў таксама зрабілі вандроўныя прафесійныя скамарохі. Народны тэатр развіваўся як тэатр жывога акцёра і тэатр лялек (батлейка). Шырока бытавала на Беларусі і народная драма. Ставілі «Цара Ірада», але часцей

звярталіся да драмы «Цар Максіміліян». Народная тэатральная творчасць – гістарычны папярэднік нацыянальнага прафесійнага тэатра.

Пачынаючы з 17 стагоддзя на беларускіх землях асабліва хуткімі тэмпамі развіваўся школьны тэатр. Яго ўзнікненне было звязана з дзейнасцю ордэна езуітаў. Імкнучыся пашырыць свой уплыў, акаталічыць мясцовае насельніцтва, езуіты шырока выкарыстоўвалі тэатральныя паказы, уздзеінічаючы на эмоцыі людзей. Тэатры дзейнічалі таксама пры праваслаўных брацкіх школах, уніяцкіх і іншых навучальных установах. Яны выкарыстоўвалі тэатральныя прадстаўленні для ідэалагічнага ўздзеяння на масы. Працягваў развівацца і лялечны тэатр - батлейка. Голоўным героем яго стаў беларускі селянін - весялун Несцерка, ен высмейваў фанаберыстасць шляхты. Унікальнай з'явай беларускага мастацтва другой паловы XVIII ст. сталі прыгонныя (прыдворныя) тэатры. Яны задавальнялі патрэбы магнатаў, але акцёрамі ў іх была моладзь з ліку прыгонных сялян. Першы ў Беларусі прыгонны тэатр быў заснаваны яшчэ ў 40-я г. XVIII ст. у Нясвіжы. У ім дзейнічалі драматычная, оперная і балетная трупы. У 70-я гады XVIII ст. галоўным цэнтрам тэатральна-музычнай жыцця ў Беларусі стаў слоніўскі двор вялікага літоўскага гетмана М. Агінскага, дзядзькі вядомага кампазітара Міхаіла Клеафаса Агінскага. Прыгонныя тэатры існавалі таксама пры дварах Тызенгаўза ў Гродне, Сапегаў - у Ружанах і Дзярэчыне, Радзівілаў - у Слуцку, Зорыча - у Шклове, Чарнышова - у Чачэрску, Тышкевічаў - у Свіслачы. З 70-х гадоў XVIII ст. у Гродне і Мінску рэгулярна паказвалі свае прадстаўленні польскія прафесійныя тэатры В. Багуслаўскага, Д. Мараўскага і інш. Адначасова з прыгоннымі і прафесійнымі тэатрамі у другой палове XVIII ст. дзейнічалі тэатры пры манастырскіх калегіях ў Бабруйску, Брэсце, Віцебску, Жыровіцы, Забела, Лідзе, Навагрудку, Пінску, Полацку і інш. Іх рэпертуар складаўся у большасці з лацінскіх трагедый і польскіх камедый. У канцы XVIII ст. школьныя тэатры зніклі. Дзейнасць прыгонных і школьных тэатраў актывізавала музычнае жыццё.

У першай палове 19 ст. на Беларусі з'явіліся парасткі прафесійнага тэатра і драматургіі. Развівалася як аматарскае, так і прафесійнае тэатральнае мастацтва, у гарадах і мястэчках актыўную дзейнасць разгарнулі прыватныя трупы. Часта прыязджалі з гастролі тэатральныя калектывы з Расіі, Украіны, Польшчы або асобныя аркестры-гастралеры, каб выступіць з мясцовымі трупамі. У шэрагу гарадоў Беларусі пастаянна працавалі тэатры, якія далучалі глядачоў да здабыткаў сусветнай драматургіі. Так, у Мінску з канца 30-х гг. XIX ст. тэатр знаходзіўся на ўтрыманні акцёра і рэжысёра Я. Хэлмікоўскага. Тут ставілі творы М. Гоголя, А. Грыбаедава, А. Астроўскага, В. Гюго і іншых аўтараў. У 1846 г. аднавіў сваю працу гарадскі тэатр у Гродне). Пастаянныя тэатральныя трупы дзейнічалі ў Віцебску (Я. Чаховіча), Магілёве (С. Богуша-Сестранцэвіча) і інш.

Асабліва важная роля ў развіцці нацыянальнага тэатра належала В.І. Дуніну-Марцінкевічу. Ён быў не толькі выдатным драматургам, але і акцёрам, музыкантам, кампазітарам, арганізатарам і кіраўніком музычна-драматычных гурткоў. 23 верасня 1841 г. адбылася прэм'ера аматарскага спектакля – камічнай оперы «Рэкруцкі набор», лібрэта якой належала В.І. Дуніну-Марцінкевічу. У 50-я гг. XIX ст. драматург стварыў беларускі тэатр прафесійнага тыпу, які пераважна выступаў у фальварку Люцынка (каля Івянца), дзе у той час жыў В. Дунін-Марцінкевіч. У трупы выступалі больш за 20 чалавек, у тым ліку сам драматург, яго дзеці: вучні яго школы, знаёмыя, суседзі, сяляне. 9 лютага 1852 г. тэатрам В.І. Дуніна-Марцінкевіча ў Мінску была пастаўлена опера «Сялянка» («Ідылія») на музыку С. Манюшкі і К. Кжыжаноўскага. Затым яна была пастаўлена ў Бабруйску і Слуцку.

На пачатак 20 стагоддзя прыходзіцца адукацыя шматлікіх музычна-драматычных гурткоў і арганізацый, так званых беларускіх вечарынак. На вечарынках звычайна выступалі хоры, танцоры, чыталіся беларускія літаратурныя творы, ставіліся п'есы. Рэпертуар вечарынак ўключаў таксама п'есы «Паўлінка» і «Прымакі» Я. Купалы, «Модны шляхцюк» К. Каганца.

На традыцыях беларускіх вечарынак узнікла «Першая беларуская трупа» Ігната Буйніцкага – сапраўдны тэатр прафесійнага тыпу. Значнае месца сярод дзеячаў беларускай культуры заняла асоба яе стваральніка. І. Буйніцкага. У 1907 г. замацаваўся пастаянны склад удзельнікаў гэтага калектыву, а ў 1910 г. пасля ўдзелу ў Першай беларускай вечарынке ў Вільні тэатр І. Буйніцкага стаў прафесійным. У рэпертуары Першай беларускай трупы былі песні, танцы, пастаноўкі п'ес «Па рэвізіі», «Памыліся ў дурні» М. Крапіўніцкага, «У зімовы вечар» Э. Ажэшкі, «Міхалка» Далецкага, там дэкламаваліся творы беларускіх паэтаў і пісьменнікаў. Аднак матэрыяльныя цяжкасці прымусілі І. Буйніцкага ў 1913 г. закрыць тэатр. Пераемнікам «Першай беларускай трупы» у працэсе фарміравання нацыянальнага тэатра стала Першае таварыства беларускай драмы і камедыі. Яно ўзнікла ў Мінску пасля Лютаўскай рэвалюцыі. Арганізаваў таварыства вядомы беларускі акцёр і рэжысёр Ф. Ждановіч. У калектыве праз некаторы час уступіў У. Галубок, якому належыць выдатная роля ў развіцці беларускага тэатра ў наступны перыяд.

Актыўна развіваецца ў БССР у 1920-я гады тэатральнае жыццё. У 1920 г. у Мінску быў адчынены Беларускі дзяржаўны тэатр (БДТ-I). Трупа ставіла «Паўлінку» і «Раскіданае гняздо» Я. Купалы, «Машэку», «Кастуся Каліноўскага», «Каваля-ваяводу» Я. Міровіча. У 1920 г. у Мінску таксама быў заснаваны тэатр пад кіраўніцтвам У. Галубка, які ў 1926 г. быў перайменаваны ў Беларускі дзяржаўны вандроўны тэатр. У 1926 г. у Віцебску быў утвораны Другі Беларускі Дзяржаўны Тэатр (БДТ-II).

Важнай з'явай разгляданага перыяду стала нараджэнне беларускага

кіно. У 1924 г. паўстала новая арганізацыя – Белдзяржкіно. Была таксама створана кінастудыя «Савецкая Беларусь». Першы беларускі мастацкі фільм «Лясная быль» стварыў у 1926 г. рэжысёр Юрый Тарыч па сцэнары Міхася Чарота. Другі фільм Ю.Тарыча – «Да заўтра» (1929 г.). У 1929 г. рэжысёр У. Гордзін стварыў фільм «Кастусь Каліноўскі».

У 1950-80-е гг. у тэатральным мастацтве Беларусі з'явіліся творы, якія ўздымалі важныя пытанні сучаснасці, праўдзіва адлюстроўвалі жыццё, складаныя праблемы грамадства. На сцэнах тэатраў ішлі пастаноўкі па матывах твораў беларускіх, савецкіх і замежных аўтараў. У 50-я — 60-я гады на сцэнах беларускіх тэатраў з поспехам праходзілі п'есы А. Макаенка «Лявоніха на арбіце», «Выбачайце, калі ласка», В. Розава «У пошуках радасці», Л. Лявонава «У завіруху», Н. Думбадзэ «Я, бабуля, Іліко і Іларыен», І. Мележа «Людзі на балоце», у 70-е -80-я гады - А. Адамовіча «Вайна пад стрэхамі», І. Чыгрынава «Плач перапелкі», А. Дударова «Парог» і «Вечар». У 1987 годзе ў БССР працавала 19 тэатраў, у тым ліку 2 музычных, 11 драматычных, 6 лялечных.

Адметнай з'явай тэатральнага жыцця Беларусі на сучасным этапе стала стварэнне новых тэатральных калектываў. Так, у 1993 г. адкрыў свой першы сезон Дзяржаўны тэатр лабараторыя «Вольная сцэна» (пазней Рэспубліканскі тэатр беларускай драматургіі). У 1990 г. рэжысёр Мікалай Пінігін паставіў у Купалаўскім тэатры славетную п'есу Я.Купалы «Тутэйшыя». У 1991 г. ён ставіць спектакль «Ідылія» паводле лібрэта В.Дуніна-Марцінкевіча. Да беларускамоўнай драматычнай спадчыны пачалі звяртацца таксама Альтэрнатыўны тэатр, тэатр драмы «Дзе-Я?» і інш. калектывы.

У гады 1990-2000-я гг. вырасла слава Дзяржаўнага акадэмічнага вялікага тэатра оперы і балета Рэспублікі Беларусь. Асабліва стала вядома балетная труп тэатра на чале з галоўным балетмайстрам В. Елізар'евым. Тэатр паставіў такія цікавыя спектаклі, як «Дзікае паляванне караля Стаха» У. Солтана (па У. Караткевічу), «Страсці» («Рагнеда») А. Мдзівані, «Князь Наваградскі» А. Бандарэнкі, «Спартак» А. Хачатурана, «Балеро» М. Равэля, «Вайна і мір» С. Пракоф'ева, «Майстар і Маргарыта» Я. Глебава і інш.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Пералічыце асноўныя этапы развіцця беларускай культуры.
2. Вылучыце спецыфічныя рысы і асаблівасці беларускай нацыянальнай архітэктуры ў розныя перыяды.
3. Якія народныя беларускія інструменты вы можаце назваць?
4. Раскажыце пра гісторыю народнага і прафесійнага тэатра ў Беларусі.

Літаратура:

- 1 Грабянчук І.В. Гісторыя Беларусі: Культура: вучэбны дапаможнік. Мінск: БДЭУ, 2009. - 94 с.
- 2 Качаноўскі У.У. Гісторыя культуры Беларусі: Вучэбны дапаможнік для студэнтаў ВНУ. - Мн.: НКФ "Экаперспектыва", 1994.
- 3 Ковшаров Н.Д. История культуры Беларуси. 1917 - 90-е гг.: Учебное пособие. - Мн.: БГПУ им. М. Танка, 1999.
- 4 Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусь 2-е выд., дап. - Мн.: ВП "Экаперспектыва", 1997.
- 5 Парашкоў С.А. Гісторыя культуры Беларусь 2-е выд. - Мн.: Беларуская навука, 2004.

Тэма 10. Ментальнасць, нацыянальны характар і нацыянальная самасвядомасць беларусаў

1. Вытокі самабытнасці беларускай ментальнасці і нацыянальнага характару.
2. Станоўчыя і адмоўныя рысы беларускага нацыянальнага характару ў мінулым і сёння.
3. Уяўленні беларусаў аб прасторы і часе, радзіме, сэнсе жыцця.
4. Сучасны стан ментальнасці і нацыянальнага характару беларусаў. Сутнасць нацыянальнай самасвядомасці і яе кампаненты.

Ключавыя паняцці: беларускі народ, менталітэт, нацыянальны характар, самасвядомасць.

Канспект лекцыі:

1. Ментальнасць (менталітэт) ад лац. *mens* - розум, мысленне, лад думак, душэўны склад. Светаадчуванне, светаўспрыманне, фарміруецца на глыбокім псіхічным узроўні індывідуальнага або калектыўнага свядомасці; сукупнасць псіхалагічных, паводніцкіх устаноў у нетрах пэўнай культуры пад уздзеяннем традыцый, сацыяльных інстытутаў, асяроддзя пражывання. Ментальнасць з'яўляецца вельмі устойлівым адукацыяй, якія змяняюцца павольна і непрыкметна для тых, хто ім валодае.

Нацыянальны характар – гэта гістарычна склалася сукупнасць устойлівых псіхалагічных рысаў нацыі, якія вызначаюць звыклую манеру паводзінаў і тыповы лад жыцця людзей, іх стаўленне да працы, да іншых народаў, да сваёй культуры.

Глыбінныя вытокі беларускага менталітэту, яго архетыпы пачалі фарміравацца яшчэ ў старажытнасці, у перыяд панавання на Беларусі язычніцтва з яго шматлікімі арыгінальнымі культурамі, звычаямі, абрадамі.

На праягалае захаванне шматлікіх рэшткаў язычніцтва паўплывала таксама і тое, што большасць беларусаў да пачатку 20 ст. непісьменныя або малапісьменныя сяляне, у свядомасці якіх вельмі доўга працягвалі існаваць міфалагічна-містычныя уяўленні. Архаічна-язычніцкая па сваёй глыбіннай сутнасці ментальнасць была як бы “закансервавана” у асяроддзі беларусаў сялян на многія стагоддзі. Аб гэтым яскрава сведчаць разнастайныя беларускія фальклорныя творы, найперш легенды, паданні, замовы, чарадзейныя казкі, песні, народныя гульні, абрады, прыказкі, прымаўкі, якія адлюстроўвалі асаблівасці светабачання людзей тых часоў.

Адной з найважнейшых падзей, якая аказала уплыў на менталітэт беларусаў, стала пашырэнне на Беларусі хрысціянскай веры (з канца 10 в.). Пашырэнне хрысціянскіх культаў у немалай ступені пашырыла і ўзбагаціла новымі рысамі ментальнасць нашых продкаў. Паступова адбылася мірная канвергенцыя дзвюх ментальнасцей – язычніцкай і хрысціянскай.

Даволі істотныя асаблівасці менталітэта беларусаў праяўляюцца ў іх адносінах да рэлігіі, рэлігійных абрадаў. Беларусы ў мінулыя стагоддзі вельмі паважліва адносіліся да Бога, спадзяваліся ў жыцці на яго дапамогу. Паўсядзённае жыццё беларусаў у значнай меры рэгулявалася рэлігійнымі прадпісаннямі. З павагай і разуменнем неабходнасці ставіліся беларусы да выканання розных царкоўных абрадаў.

2. Сярод важных рысаў беларускага нацыянальнага характару можна назваць талерантнасць, працавітасць, гасціннасць, патрыятызм, любоў да родных мясцін памяркоўнасць, калектывізм, законапаслухмянасць, беражлівыя адносіны да зямлі і дому, разважлівасць, міралюбівасць і г.д., а да адмоўных – нерашучасць, канфармізм, інэртнасць, недаверлівасць.

3. Уяўленні беларусаў аб прасторы і часе фарміраваліся на працягу многіх стагоддзяў пад уплывам разнастайных фактараў, у т.л. прыродна-геаграфічнага. Нашым продкам была усласціва прывязаннасць да сваёй зямлі, родных мясцін, да лакалізацыі месца пражывання.

Прыгажосць беларускай прыроды выпрацавала ў беларусаў развітае эстэтычнае пачуццё, уменне адчуваць і бачыць характава навакольнага асяроддзя.

Уяўленні беларусаў аб часе нярэдка існавалі як бы злітна з прасторавымі арыентацыямі. Аднак беларусы заўсёды зразумелі зменлівасць, незваротнасць “цячэння” часу, яго важнасць для чалавечай жыццядзейнасці. У ментальнасці беларусаў заўважаецца і адмысловасць паміж работай і працай. Беларусы заўсёды зразумелі важнасць і неабходнасць яе часовага выканання.

4. У сучасны перыяд развіцця беларускага грамадства ментальнасць беларусаў паступова набывае рысы, абумоўленыя рэаліямі нашага часу. Павялічваецца колькасць прыхільнікаў ідэй адраджэння беларускай культуры, мовы, нацыянальнай самасвядомасці.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Што такое менталітэт? Калі пачалі фармавацца вытокі беларускага нацыянальнага характару?
2. Пералічыце асноўныя рысы беларускага нацыянальнага характару.
3. Якія былі традыцыйныя ўяўленні беларусаў аб часе і прасторы?

Літаратура:

1. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / П. Брыгадзін, Л. Лойка, Э. Дубянецкі і інш./ Пад рэд. П. Брыгадзіна. БДУ – Мн.: Завігар, 1998. – 288 с.
2. Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя. – Мн., 1989. – С. 126-131.

ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Планы практычных заняткаў

Тэма 1

Тэрыторыя і назвы нашага краю

1. Паняцце і крытэрыі этнічнай тэрыторыі.
2. Паходжанне назваў “Белая Русь”, “Беларусь”.

3. Фарміраванне этнічнай тэрыторыі беларусаў у розныя гістарычныя эпохі.

Літаратура

- Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / Пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мн.: “Завігар”, 1997. – 288 с.
- Беларусы: У 8 т. / Рэдкал.: В.К. Бандарчык і інш. – Мн.: Беларуская навука, 1999 – 2005.
- Карскі, Я. Беларусы. / Я. Карскі; уклад. і камент. С. Гараніна і Л. Ляўшук. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 2001. – 640 с.
- Кто жыве в Беларусі / А.В.Гурко [и др.]. – Минск: Беларуская навука, 2012. – 789 с.
- Лыч Л., Навіцкі, У. Гісторыя культуры Беларусі / Л. Лыч, У. Навіцкі. – Выд. 3. – Мн.: ВП “Экаперспектыва”, 2008. – 468 с.
- Парашкоў, С.А. Гісторыя культуры Беларусі: вуч. выд. / С.А. Парашкоў. – Мн.: Беларуская навука, 2004. – 444 с.
- Смятаннікаў В.С. Беларусазнаўства. Вучэбна-метадыч. дапам. для выкладчыкаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў / В.С. Смятаннікаў. – Мн.: Беларуская навука, 2000. – 149 с.
- Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / Пад. рэд. І.П. Шамякіна і інш. – Мн.: БелСЭ, 1989. – 575 с.
- Агеева Р.А. Страны и народы: Происхождение названий / Р.А. Агеева. – М., 1990.
40. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мн.: БелЭн, 1996 – 2004.
- Грыцкевіч В. Гісторыя, самасвядомасць, этнас // Маладосць. 1994. № 3–4.
- Заброцкі Э. Каланізацыйныя перасяленчыя працэсы ў Беларусі ў 20-30-я гг. / Беларускі гістарычны часопіс. 1993. № 4. – С. 88–91.
- Казлоў Л., Цітоў А. Беларусь на сямі рубяжах / Л.Казлоў, А.Цітоў. – Мн., 1993.
- Лыч Л.М. Назвы зямлі беларускай / Л.М. Лыч. – Мн., 1994.
- Шур В. 3 гісторыі ўласных імён / В.Шур. – Мн., 1993.
- Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. У 5-ці т. – Мн: БелСЭ, 1984–1987.
- Юхо А. Фарміраванне тэрыторыі беларусаў // Спадчына. 1991. № 6.

Тэма 2

Этнагенез і этнічная гісторыя беларусаў

1. Беларусы – аўтахтонныя насельнікі нашай краіны.
2. Асаблівасці этнічнай гісторыі беларусаў у дасавецкі час.
3. Этнічная гісторыя беларусаў у савецкі перыяд.
4. Этнічныя працэсы на сучасным этапе.

Літаратура

1. Аляксееў В.П., Вітаў М.У., Цягака Л.І. Расавая геаграфія беларусаў і праблемы этнагенезу / В.П. Аляксееў, М.У. Вітаў, Л.І.Цягака. – Мн., 1994.
2. Беларусы: У 8 т. / Рэдкал.: В.К. Бандарчык і інш. – Мн.: Беларуская навука, 1999 – 2005.
3. Карскі, Я. Беларусы. / Я. Карскі; уклад. і камент. С. Гараніна і Л. Ляўшук.– Мн.: Беларускі кнігазбор, 2001. – 640 с.
4. Кто живет в Беларуси / А.В.Гурко [и др.]. – Минск: Беларуская навука, 2012. – 789 с.
5. Лыч Л., Навіцкі, У. Гісторыя культуры Беларусі / Л. Лыч, У. Навіцкі. – Выд. 3. – Мн.: ВП “Экаперспектыва”, 2008. – 468 с.
6. Смятаннікаў В.С. Беларусазнаўства. Вучэбна-метадыч. дапам. для выкладчыкаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў / В.С. Смятаннікаў. – Мн.: Беларуская навука, 2000. – 149 с.
7. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына Беларусі. Краіна і людзі: Вучэбна-метадычны дапаможнік / В.С. Цітоў. – Мн., 1996.
8. Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / Пад. рэд. І.П. Шамякіна і інш. – Мн.: БелСЭ, 1989. – 575 с.
9. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мн.: БелЭн, 1996 – 2004.
10. Заброцкі Э. Каланізацыйныя перасяленчыя працэсы ў Беларусі ў 20-30-я гг. / Беларускі гістарычны часопіс. 1993. № 4. – С. 88 –91.
11. Зайкоўскі Э. Беларусы старажытнай Вільні // Спадчына. 1993. № 1.
12. Казакова І. Этнічныя традыцыі ў духоўнай культуры беларусаў / І. Казакова. – Мн., 1995.
13. Каспяровіч Г.І. Этнадэмаграфічныя працэсы і міжнацыянальныя адносіны ў БССР // Весці АН БССР. Серыя грамад. навук. 1990. № 5. – С. 78 – 85.
14. Сувалаў А. Вытокі этнагенезу беларусаў // Беларуская мінуўшчына. 1993. № 3 – 4.
15. Штыхаў Г. Вытокі беларускай народнасці // Беларуская мінуўшчына. 1993. № 2.

Тэма 3**Гісторыя беларускай дзяржаўнасці**

1. Вытокі беларускай дзяржаўнасці. ВКЛ.
2. “Паўночна-Заходні край”.
3. БНР і БССР. Беларусь у складзе СССР.
4. Беларуская дзяржаўнасць на сучасным этапе.

Літаратура

1. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / Пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мн.: “Завігар”, 1997. – 288 с.
2. Смятаннікаў В.С. Беларусазнаўства. Вучэбна-метадыч. дапам. для выкладчыкаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў / В.С. Смятаннікаў. – Мн.: Беларуская навука, 2000. – 149 с.
3. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына Беларусі. Краіна і людзі: Вучэбна-метадычны дапаможнік / В.С. Цітоў. – Мн., 1996.
4. Арлоў, У. Таямніцы Полацкай гісторыі / У.Арлоў. –Мн.: Беларусь, 2001. – 463 с.
5. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мн.: БелЭн, 1996 – 2004.
6. Гісторыя беларускай дзяржаўнасці ў канцы XVIII-пачатку XXI ст. У 2 кн. Кн. 1. – Мн., 2011.
7. Елизаров С.А. Формирование и функционирование системы административно-территориального деления БССР (1919-1991 гг.). – Гомель, 2009.
8. Круталевич В.А. История Беларуси: становление национальной державности (1917-1922 гг). - Мн., 1999.
9. Нарыс гісторыі беларускай дзяржаўнасці: XX стагоддзе. – Мн., 2008.

Тэма 4

Асаблівасці нацыянальнага побыту

1. Гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны Беларусі.
2. Быт і традыцыйная матэрыяльная культура беларусаў.
3. Гістарычныя формы сацыяльнай арганізацыі беларусаў. Сям’я.

1. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / Пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мн.: “Завігар”, 1997. – 288 с.
2. Беларускае народнае адзенне. – Мн., 1975.
3. Беларускае народнае жыллё. – Мн., 1973.
4. Беларусы: У 8 т. / Рэдкал.: В.К. Бандарчык і інш. – Мн.: Беларуская навука, 1999 – 2005.
5. Грамадскі быт і культура гарадскога насельніцтва Беларусі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1990. – 248 с.
6. Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 256 с.

7. Кто живет в Беларуси / А.В.Гурко [и др.]. – Минск: Беларуская навука, 2012. – 789 с.
8. Лыч Л., Навіцкі, У. Гісторыя культуры Беларусі / Л. Лыч, У. Навіцкі. – Выд. 3. – Мн.: ВП “Экаперспектыва”, 2008. – 468 с.
9. Падокшын, С.А. Беларуская думка ў кантэксце гісторыі і культуры / С.А. Падокшын. – Мн.: Беларуская навука, 2003. – 318 с.
10. Парашкоў, С.А. Гісторыя культуры Беларусі: вуч. выд. / С.А. Парашкоў. – Мн.: Беларуская навука, 2004. – 444 с.
11. Промыслы і рамёствы беларусаў. – Мн., 1984.
12. Сахута Я.М. Народнае мастацтва Беларусі / Я.М. Сахута. – Мн., 1987.
13. Смятаннікаў В.С. Беларусазнаўства. Вучэбна-метадычны дапам. для выкладчыкаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў / В.С. Смятаннікаў. – Мн.: Беларуская навука, 2000. – 149 с.
14. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына Беларусі. Краіна і людзі: Вучэбна-метадычны дапаможнік / В.С. Цітоў. – Мн., 1996.
15. Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / Пад. рэд. І.П. Шамякіна і інш. – Мн.: БелСЭ, 1989. – 575 с.
16. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мн.: БелЭн, 1996 – 2004.
17. Сям’я і сямейны быт беларусаў. – Мн.: Навука і тэхніка, 1990. – 253 с.
18. Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. У 5-ці т. – Мн.: БелСЭ, 1984–1987.
19. Энцыклапедыя прыроды Беларусі: У 5 т. – Мн., 1983 – 1986.
20. Юхо А. Фарміраванне тэрыторыі беларусаў // Спадчына. 1991. № 6.
21. Яскевіч, А. Падзвіжнікі і іх святыні: Духовная культура старажытнай Беларусі / А.Я. Яскевіч. – Мн.: Палымя, 2001. – 368 с.

Тэма 5

Традыцыйная нацыянальная нематэрыяльная культура беларусаў

1. Беларускі фальклор.
2. Каляндарная і сямейная абраднасць.
3. Тапаніміка, аनाмастыка.

1. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / Пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мн.: “Завігар”, 1997. – 288 с.
2. Беларусы: У 8 т. / Рэдкал.: В.К. Бандарчык і інш. – Мн.: Беларуская навука, 1999 – 2005.
3. Грамадскі быт і культура гарадскога насельніцтва Беларусі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1990. – 248 с.
4. Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 256 с.
5. Карскі, Я. Беларусы. / Я. Карскі; уклад. і камент. С. Гараніна і Л. Ляўшук. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 2001. – 640 с.

6. Кто живет в Беларуси / А.В.Гурко [и др.]. – Минск: Беларуская навука, 2012. – 789 с.
7. Лыч Л., Навіцкі, У. Гісторыя культуры Беларусі / Л. Лыч, У. Навіцкі. – Выд. 3. – Мн.: ВП “Экаперспектыва”, 2008. – 468 с.
8. Парашкоў, С.А. Гісторыя культуры Беларусі: вуч. выд. / С.А. Парашкоў. – Мн.: Беларуская навука, 2004. – 444 с.
9. Смятаннікаў В.С. Беларусазнаўства. Вучэбна-метадыч. дапам. для выкладчыкаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў / В.С. Смятаннікаў. – Мн.: Беларуская навука, 2000. – 149 с.
10. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына Беларусі. Краіна і людзі: Вучэбна-метадычны дапаможнік / В.С. Цітоў. – Мн., 1996.
11. Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / Пад. рэд. І.П. Шамякіна і інш. – Мн.: БелСЭ, 1989. – 575 с.
12. Беларуская міфалогія. Энцыклапедычны слоўнік. 2-е выд., дап. – Мн.: Беларусь, 2006. – 599 с.
13. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мн.: БелЭн, 1996 – 2004.
14. Беларускія народныя абрады. – Мн.: Беларусь, 1994. – 128 с.
15. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. Выд. 2-е. – Мн., 1997.
16. Сям’я і сямейны быт беларусаў. – Мн.: Навука і тэхніка, 1990. – 253 с.
17. Шпилевский П.М. Путешествие по Полесью и Белорусскому краю / П.М. Шпилевский. – Мн., 1992.

Тэма 6

Прафесійная беларуская культура

1. Асноўныя этапы развіцця нацыянальнай культуры.
2. Асобныя жанры прафесійнай культуры.
3. Адукацыя і навука.

1. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / Пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мн.: “Завігар”, 1997. – 288 с.
2. Беларусы: У 8 т. / Рэдкал.: В.К. Бандарчык і інш. – Мн.: Беларуская навука, 1999 – 2005.
3. Грамадскі быт і культура гарадскога насельніцтва Беларусі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1990. – 248 с.
4. Кто живет в Беларуси / А.В.Гурко [и др.]. – Минск: Беларуская навука, 2012. – 789 с.
5. Лабачэўская, В.А. Зберагаючы самабытнасць: 3 гісторыі народнага мастацтва і промыслаў Беларусі / В.А. Лабачэўская. – Мн.: Беларуская навука, 1998. – 375 с.
6. Лазука Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва. У 2 т. Т.1. Першабытны лад – XVII стагоддзе / Б.А. Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – 252 с.
7. Лазука Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва. У 2 т. Т. 2. XVIII – пачатак XXI стагоддзя / Б.А. Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – 351 с.
8. Лыч Л., Навіцкі, У. Гісторыя культуры Беларусі / Л. Лыч, У. Навіцкі. – Выд. 3. – Мн.: ВП “Экаперспектыва”, 2008. – 468 с.

9. Парашкоў, С.А. Гісторыя культуры Беларусі: вуч. выд. / С.А. Парашкоў. – Мн.: Беларуская навука, 2004. – 444 с.
10. Промыслы і рамёствы беларусаў. – Мн., 1984.
11. Смятаннікаў В.С. Беларусазнаўства. Вучэбна-метадычны дапаможнік для выкладчыкаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў / В.С. Смятаннікаў. – Мн.: Беларуская навука, 2000. – 149 с.
12. Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / Пад. рэд. І.П. Шамякіна і інш. – Мн.: БелСЭ, 1989. – 575 с.
13. Аляхновіч, А.М. Беларуская традыцыйная музычная спадчына: Дапаможнік для настаўнікаў / А.М. Аляхновіч. – Мн.: Беларусь, 2000. – 382 с.
14. Архітэктура Беларусі: Энцыклапедычны даведнік / Беларуская Энцыклапедыя; Рэдкал.: А.А. Воінаў і інш. – Мн.: БелЭн, 1993. – 620 с.
15. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мн.: БелЭн, 1996 – 2004.
16. Гісторыя беларускага мастацтва. У 6-ці т. – Мн.: Навука і тэхніка, 1987–1994.
17. Жывапіс Беларусі XII – XVIII стагоддзяў: фрэска, абраз, партрэт. – Мн.: Беларусь, 1980. – 315 с.
18. Жывапіс барока Беларусі: альбом / аўтар-складальнік Н.Ф. Высоцкая. – Мн.: БелЭн: МФКД, 2005. – 304 с.
19. Іканапіс Беларусі XV – XVII стст: альбом / аўтар тэксту і складальнік Н.Ф. Высоцкая. – Мн.: Беларусь. -- 2001. – 231 с.
20. Лазука, Б.А. Гісторыя мастацтваў: Вучэбн. выд. / Б.А. Лазука. – Мн.: Беларусь, 2003. – 399 с.
21. 85. Лазука, Б., Івашка, В. Развіццё беларускага мастацтва ў дакастрычніцкі перыяд // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1989 – № 9; – 1991 – № 1. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. Выд. 2-е. – Мн., 1997.
22. Маліноўскі М. Дзеці ветру: Цыганы на Беларусі // Беларуская думка. 1993. № 6. – С. 73 – 77.
23. Музей старажытнабеларускай культуры: альбом / укладальнік А.А. Ярашэвіч. – Мн.: Беларусь. – 2004. – 283 с.
24. Русецкі, А.У. Мастацкая культура Беларусі: тэорыя і гісторыя / А.У. Русецкі. – Віцебск: выд-ва ВДУ, 1998. – 360 с.
25. Тэатральная Беларусь: Энцыклапедыя: У 2-х т. / Гал. рэд. Г.П. Пашкоў. – Мн.: БелЭн, 2002 – 2003.
26. Шунейка, Я. Канспект па сучаснаму мастацтву // Мастацтва Беларусі. – 1991. – №№ 1 – 6.

Тэма 7

Канфесійнае становішча на Беларусі

1. Дахрысціянскія вераванні нашых продкаў.
2. Хрысціянства на Беларусі.
3. Іслам, іудаізм, рэлігійнае сектанства.
4. Сучасныя ўзаемаадносіны дзяржавы і царквы.

1. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / Пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мн.: “Завігар”, 1997. – 288 с.
2. Беларусы. Этнагеаграфія. Дэмаграфія. Дыяспара. Канфесіі. Атлас. – Мн., 1996.
3. Беларусы: У 8 т. / Рэдкал.: В.К. Бандарчык і інш. – Мн.: Беларуская навука, 1999 – 2005.
4. Гісторыя канфесій у Беларусі: мінулае і сучаснасць: Дапаможнік для настаўнікаў / А. Верашчагіна, А. Гурко. – Мн.: Тэхналогія, 2000. – 157 с.
5. Грамадскі быт і культура гарадскога насельніцтва Беларусі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1990. – 248 с.
6. Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 256 с.
7. Кто живет в Беларуси / А.В.Гурко [и др.]. – Минск: Беларуская навука, 2012. – 789 с.
8. Лыч Л., Навіцкі, У. Гісторыя культуры Беларусі / Л. Лыч, У. Навіцкі. – Выд. 3. – Мн.: ВП “Экаперспектыва”, 2008. – 468 с.
9. Парашкоў, С.А. Гісторыя культуры Беларусі: вуч. выд. / С.А. Парашкоў. – Мн.: Беларуская навука, 2004. – 444 с.
10. Смятаннікаў В.С. Беларусазнаўства. Вучэбна-метадыч. дапам. для выкладчыкаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў / В.С. Смятаннікаў. – Мн.: Беларуская навука, 2000. – 149 с.
11. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына Беларусі. Краіна і людзі: Вучэбна-метадычны дапаможнік / В.С. Цітоў. – Мн., 1996.
12. Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / Пад рэд. І.П. Шамякіна і інш. – Мн.: БелСЭ, 1989. – 575 с.
13. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мн.: БелЭн, 1996 – 2004.
14. Гарбацкі А.А. Стараабрадніцтва на Беларусі ў канцы XVII-пачатку XX ст. – Брэст, 1999.
15. Канфесіі на Беларусі / В.В. Грыгор’ева, У.М. Завальнюк, У.І. Навіцкі, А.М. Філатава. – Мн., 1998.
16. Кулагін, А.М. Каталіцкія храмы на Беларусі. Энцыклапедычны даведнік / А.М. Кулагін. – Мн.: БелЭн, 2000. – 216 с.
17. Кулагін, А.М. Праваслаўныя храмы на Беларусі. Энцыклапедычны даведнік / А.М. Кулагін. – Мн.: БелЭн, 2001. – 328 с.
18. Марозава С. Уніяцкая царква ў культурна-гістарычным развіцці Беларусі (1596-1839). – Гродна, 1996.
19. Станкевіч Я. Беларускія мусульмане і беларуская літаратура арабскім пісьмом // Спадчына. 1992. № 3. – С. 90 – 95.
20. Старообрядчество как историко-культурный феномен. Мат. Междун-й научно-практ-й конференции. – Гомель, 2003

Тэма 8

Беларусы ў свеце

1. Асновныя этапы фарміравання беларускай дыяспары.
2. Беларусы замежжа ў сацыяльна-эканамічным, грамадска-палітычным жыцці.

3. Культура беларускага замежжа.
4. Рэспубліка Беларусь і беларуская дыяспара.

1. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / Пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мн.: “Завігар”, 1997. – 288 с.
2. Беларусь: У 8 т. / Рэдкал.: В.К. Бандарчык і інш. – Мн.: Беларуская навука, 1999 – 2005.
3. Смятаннікаў В.С. Беларусазнаўства. Вучэбна-метадыч. дапам. для выкладчыкаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў / В.С. Смятаннікаў. – Мн.: Беларуская навука, 2000. – 149 с.
4. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына Беларусі. Краіна і людзі: Вучэбна-метадычны дапаможнік / В.С. Цітоў. – Мн., 1996.
5. Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / Пад рэд. І.П. Шамякіна і інш. – Мн.: БелСЭ, 1989. – 575 с.
6. Алехнік, А. Кароткі нарыс аб беларусах Аўстраліі // Беларусь. – 1993. – № 6. – С. 8–9.
7. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мн.: БелЭн, 1996 – 2004.
8. Кіпель, В. Беларусь ў ЗША/ В. Кіпель. – Мн.: Беларусь, 1993. – 352 с.
9. Культура беларускага замежжа: У 3 т. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993--1998.
10. Снапкоўскі, У. Эміграцыя // Польшча. – 1995. – №11. –С. 196-221.

РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ

Пытанні да экзамену і заліку

**Пытанні да заліку па дысцыпліне “Беларусазнаўства”
для студэнтаў 2 курса спецыяльнасці “музейная справа і ахова гісторыка-
культурнай спадчыны” і «гісторыя айчынная і ўсеагульная».**

1. Прадмет беларусазнаўства, яго задачы, этапы станаўлення.
2. Фарміраванне і змяненне этнічнай тэрыторыі беларусаў у розныя гістарычныя эпохі.
3. Паходжанне назваў “Белая Русь”, “Беларусь”.
4. Асноўныя канцэпцыі паходжання беларускага этнасу.
5. Этнаканфесійная структура насельніцтва Беларусі, яе эвалюцыя ў XIX – пачатку XXI ст..
6. Асноўныя фізіка-геаграфічныя характарыстыкі паверхні тэрыторыі Беларусі.
7. Водныя рэсурсы Беларусі.
8. Кліматычныя асаблівасці Беларусі.
9. Лясное покрыва і жывёльны свет Беларусі.
10. Змены у экалагічным становішчы на працягу XIX – пачатку XXI ст.: праблемы і перспектывы.
11. Дзяржаўная сімволіка беларусаў, яе гісторыя. Дзяржаўны герб і гімн.
12. Дзяржаўны сцяг і яго гісторыя.
13. Найбольш значныя заканадаўчыя акты айчыннай гісторыі.
14. Асноўныя перыяды ў развіцці беларускай мовы.
15. Асноўныя этапы дзяржаўна-палітычнага развіцця Беларусі.
16. Гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны Беларусі і іх асаблівасці.
17. Традыцыйнае жылло беларусаў.
18. Традыцыйнае адзенне беларусаў.
19. Заняткі, традыцыйныя рамёствы і промыслы беларусаў.
20. Беларускія нацыянальныя стравы.
21. Беларускія народныя рамёствы.
22. Асноўныя беларускія каляндарныя і сямейныя святы, абрады і звычаі
23. Архітэктара Беларусі: мастацкія рысы і своеасаблівасць
24. Беларускія народныя музыкальныя інструменты .
25. Народны лялечны тэатр “Батлейка”
26. Дахрысціянскія вераванні нашых продкаў.
27. Праваслаўе ў Беларусі.
28. Каталіцтва ў Беларусі.
29. Беларускія мусульмане.
30. Пратэстантызм ў Беларусі.
31. Іудаізм ў Беларусі.
32. Стараабрадніцтва ў Беларусі.
33. Беларуская дыяспара, асноўныя этапы яе развіцця і сувязі з Радзімай
34. Славутыя асобы старажытнай Беларусі. К.Тураўскі, Е.Полацкая.
35. Францыск Скарына: жыццё і дзейнасць.
36. Выдатныя постаці часоў Вялікага Княства Літоўскага.
37. Рупліўцы нацыянальнага адраджэння (XIX – пачатак XX ст.).
38. Славутыя дзеячы нацыянальнай культуры, навукі і спорту XX – пачатку XXI ст.

ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ

**Установа адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»**

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Прарэктар па вучэбнай рабоце
ГДУ ім. Ф.Скарыны

_____ І.В. Семчанка
_____ 2018

Рэгістрацыйны нумар № УД- _____ /вуч.

БЕЛАРУСАЗНАЎСТВА

Вучэбная праграма ўстановы вышэйшай адукацыі
першай ступені па вучэбнай дысцыпліне для спецыяльнасцей:

- 1-21 03 01-01** гісторыя (айчынная і ўсеагульная);
- 1-23 01 12-03** музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны
(музеезнаўства);
- 1-23 01 12-04** музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны
(культурная спадчына і турызм)

2018 г.

Вучэбная праграма ўкладзена на падставе Адукацыйных стандартаў 1-21 03 01-2013 «Вышэйшая адукацыя. Першая ступень. Спецыяльнасць 1-21 03 01 гісторыя (па напрамках) » і 1-23 01 12 -2013 «Вышэйшая адукацыя. Першая ступень. Спецыяльнасць 1-23 01 12 музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (па напрамках); вучэбнага плана УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны» рэгістрацыйны № D 21-05-13, дата зацвярджэння 29.08.2013.

СКЛАДАЛЬНИК:

В.П.Пічукоў – дацэнт кафедры гісторыі Беларусі УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, кандыдат гістарычных навук, дацэнт.

РЭЦЭНЗЕНТЫ:

А.И.Зеленкова, дацэнт кафедры гісторыі славян і спецыяльных гістарычных дысцыплін УА “ГДУ імя Ф.Скарыны”

А.М.Бабкоў, дацэнт кафедры ўсеагульнай гісторыі УА «ГДУ імя Ф. Скарыны», кандыдат гістарычных навук, дацэнт

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ:

Кафедрай гісторыі Беларусі УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”
(пратакол № 11 ад 23.04.2018);

Метадычным саветам гістарычнага факультэта
УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”
(пратакол № 9 ад 21.05.2018);

Тлумачальная запіска

Адной з мэт гуманітарнай адукацыі ў вышэйшай школе Рэспублікі Беларусь з'яўляецца фарміраванне і ўмацаванне нацыянальнай свядомасці спецыялістаў вышэйшай кваліфікацыі. Відавочна, што дасягненне гэтай мэты цесна звязана з увядзеннем у вучэбны працэс курса “Беларусазнаўства”.

Прадметам дысцыпліны “Беларусазнаўства” з'яўляецца вывучэнне шляхоў фарміравання і заканамернасцей развіцця нацыянальнай свядомасці, формаў яе ўвасаблення ў духоўнай і матэрыяльнай культуры, побыце беларусаў і іншых этнічных груп Беларусі. Беларусазнаўства як навука дае ўяўленне аб нацыянальным характары і адметных рысах беларусаў, іх традыцыйных рамёствах і промыслах, сувязях Беларусі з суседнімі краінамі, жыцці беларускай дыяспары, паходжанні асноўных атрыбутаў дзяржаўнага суверэнітэту і інш.

Асноўная мэта дадзенага курса – раскрыць этнакультурную самабытнасць беларусаў як адметнай, унікальнай супольнасці у свеце, а таксама дапамагчы студэнтам ў самапазнанні, усведамленні сябе беларусамі, адказнымі за лёс і будучыню сваёй Радзімы.

Рэалізацыя пастаўленай мэты дасягаецца праз пастаноўку і вырашэнне *наступных задач*:

- вызначыць сэнс і сутнасць паняцця “беларусазнаўства”, ахарактарызаваць галоўныя этапы ў развіцці беларусазнаўства;
- раскрыць месца і ролю беларусазнаўства ў фарміраванні нацыянальнай свядомасці моладзі.;
- паказаць асаблівасці гістарычнага шляху Беларусі са старажытных часоў да сучаснасці;
- выявіць дынаміку развіцця беларускай культуры, яе спецыфіку на розных гістарычных этапах і асноўныя формы выяўлення (этнічная, прафесійная культура, мова, рэлігія і інш.);
- апісаць найбольш тыповыя, адметныя рысы беларускага нацыянальнага характару і ментальнасці і высветліць іх прыкметны і неадназначны ўплыў на развіццё грамадства;
- ахарактарызаваць сучаснае эканамічнае, палітычнае і культурнае становішча нашай краіны, спецыфіку яе геапалітычнай сітуацыі і міжнародных кантактаў;
- зрабіць спробу футуралагічнага прагнозу развіцця Беларусі ў бліжэйшай перспектыве, зыходзячы з аналізу яе гістрычнага шляху і сённяшніх рэалій.

У выніку вывучэння дысцыпліны у адпаведнасці з Адукацыйным стандартам студэнт павінны авалодаць наступнымі кампетэнцыямі:

акадэмічнымі:

- АК-2. Валодаць сістэмным і параўнальным аналізам.
- АК-4. Умець працаваць самастойна.
- АК-6. Валодаць міждысцыплінарным падыходам пры рашэнні праблем.
- АК-7. Мець навыкі, злучаныя з выкарыстаннем тэхнічных прылад, кіраваннем інфармацыяй і працай з кампутарам.

сацыяльна-асобаснымі:

- СЛК-1. Валодаць якасцямі грамадзянскасці.
- СЛК-2. Быць здольным да сацыяльнага ўзаемадзеяння.
- СЛК-7. Умець фармаваць і адстойваць уласнае меркаванне.

Студэнты павінны ведаць:

- асноўныя этапы развіцця Беларусі, яе культуры;
- значныя культурныя дасягненні беларускага народа;
- помнікі матэрыяльнай і духоўнай культуры, створаныя на працягу тысячагоддзяў;
- спадчыну найбольш выбітных дзеячоў беларускай культуры, іх уклад у нацыянальную і сусветную скарбонкі;
- гісторыю станаўлення беларускай дзяржаўнасці і нацыянальных сімвалаў.

умець:

- аналізаваць сувязь беларускіх традыцый з традыцыямі еўрапейскімі;
- асэнсоўваць сувязь народнага мастацтва і мастацтва прафесійнага;
- прымяняць на практыцы (у будучай рабоце) веды, набытыя на занятках па прадмеце;
- вызначаць адметныя рысы твораў беларускай культуры (духоўнай, матэрыяльнай, народнай, прафесійнай);
- праводзіць гісторыка-тыпалагічнае супастаўленне твораў народнай і прафесійнай культур;
- усведамляць гістарычнае месца Беларусі, яе народа, культуры ў еўрапейскім кантэксце.

Дысцыпліна “Беларусазнаўства” вывучаецца студэнтамі спецыяльнасці 1-21 03 01-01 гісторыя (айчынная і ўсеагульная) 1-23 01 12 музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (па накірунках) у аб’ёме – гадзіны; аўдыторная колькасць гадзін – 34, з іх: лекцыі – 18 гадзін, практычныя заняткі – 16 гадзін. Форма кантролю – залік (4 семестр).

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

Уводзіны

Прадмет беларусазнаўства, яго задачы, гісторыя станаўлення. Асноўныя этапы ў развіцці беларусазнаўства. Выдатныя беларусазнаўцы: М.В. Доўнар-Запольскі, Я.Ф. Карскі, У.І. Пічэта, М.А. Янчук і інш. Славутыя асобы старажытнай Беларусі. К.Тураўскі, Е.Полацкая. Выдатныя постаці часоў Вялікага Княства Літоўскага. Ф.Скарына і яго спадчына. Л.Сапега, Я.Радзівіл. Людзі беларускай навукі. Рупліўцы нацыянальнага адраджэння (XIX – пачатак XX ст.). Славутыя дзеячы нацыянальнай культуры.

Месца і роля беларусазнаўства ў развіцці грамадства. Узаемасувязь беларусазнаўства з іншымі грамадскімі дысцыплінамі.

Роля беларусазнаўства ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці і выхаванні культуры міжнацыянальных адносін.

Тэма 1. Тэрыторыя і назвы нашага краю

Паняцце этнічнай тэрыторыі. Крытэрыі вызначэння этнічнай тэрыторыі. Адрозненне этнічнай тэрыторыі ад тэрыторыі палітычнай. Фарміраванне і змяненне этнічнай тэрыторыі беларусаў у розныя гістарычныя эпохі. Паходжанне назваў “Белая Русь”, “Беларусь”. Разнастайнасць назваў нашай зямлі ў XIX – XX стст. Сучасная назва краіны.

Тэма 2. Геаграфічныя ўмовы Беларусі

Агульныя звесткі аб прыродных умовах і экалагічнай сітуацыі ў Беларусі. Багацці айчынных нетраў. Уплыў географічных умоў на гаспадарчую дзейнасць беларускага этнасу.

Геаграфічныя тэрыторыі і гаспадарчая дзейнасць.

Меліярацыя і яе вынікі. Ускладненне географічных умоў развіцця беларускага этнасу ў выніку Чарнобыльскай аварыі. Уздзеянне Чарнобыльскай аварыі на развіццё эканомікі і нацыянальнай культуры беларусаў.

Тэма 3. Этнагенез і этнічная гісторыя беларусаў

Этымалогія і сэнс тэрміна “этнагенез”.

Беларусы – аўтахтонныя насельнікі нашай краіны. Асноўныя канцэпцыі паходжання беларусаў: крывіцкая тэорыя; балцкі субстрат у этнагенезе беларусаў; гіпотэза старажытнарускай народнасці як асновы складвання беларускага, рускага і ўкраінскага народаў; ступень абгрунтаванасці гэтых канцэпцый. Сучасны тып беларуса – вынік гістарычных этнагенетычных працэсаў.

Асаблівасці этнічнай гісторыі беларусаў у перыяд позняга сярэднявечча (XIV-XVIII стст.). Узмацненне працэсаў паланізацыі беларускага грамадства ў XVI-XVIII стст. Уплыў русіфікацыі на этнічнае развіццё беларусаў у канцы XVIII-пачатку XX стст.

Этнічная гісторыя беларусаў у савецкі перыяд. Найвышэйшы ўздым этнічнай згуртаваннасці беларускага грамадства ў 1920-я гг. Палітыка беларусізацыі. Негатыўныя наступствы штучнай русіфікацыі беларусаў у 30-80-я гг.

Незавершанасць нацыянальнай кансалідацыі беларускага этнасу ў сучасны перыяд.

Дэмаграфічныя працэсы на беларускай зямлі. Складванне шматнацыянальнай структуры насельніцтва Беларусі. Дыяспары яўрэяў, рускіх, палякаў, татараў, літоўцаў, латышоў і інш.

Этнічны склад насельніцтва Рэспублікі Беларусь. Колькасныя суадносіны беларусаў і іншых этнічных супольнасцей, іх рассяленне на тэрыторыі Беларусі. Этнічныя групы Беларусі, іх паходжанне, асаблівасці культуры, узаемадзеянне з беларусамі. Тыпалогія міжнацыянальных адносін.

Нацыянальная палітыка ў Рэспубліцы Беларусь. Рэспубліка Беларусь – агульная дзяржава этнічных супольнасцей Беларусі. Нацыянальна-культурныя суполкі дзяспар. Фестывалі нацыянальных культур.

Эміграцыя з Беларусі: прычыны, кірункі. Беларуская дзяспара, асноўныя этапы яе развіцця і сувязі з Радзімай. Колькасны склад беларускай дзяспары.

Тэма 4. Гісторыя беларускай дзяржаўнасці

Суадносіны беларускага этнасу і дзяржавы. Вытокі беларускай дзяржаўнасці. Полацкае княства – адно з першых дзяржаўных утварэнняў на тэрыторыі Беларусі. Беларускія землі ў складзе Вялікага Княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай.

Далучэнне зямель этнічнай Беларусі да Расійскай імперыі ў канцы XVIII ст. “Паўночна-Заходні край”. Узмацненне нацыянальна-вызваленчага руху.

Беларуская Народная Рэспубліка і яе лёс. БССР. Беларусь у складзе СССР (1922-1991 гг.). Распад СССР і абвясчэнне дзяржаўнай незалежнасці. Грамадскія рухі і партыі на Беларусі. Беларуская дзяржаўнасць на сучасным этапе. Беларусь на міжнароднай арэне.

Тэма 5. Атрыбуты нацыянальнага суверэнітэту

Характарыстыка атрыбутаў нацыянальнага суверэнітэту. Дзяржаўная сімволіка беларусаў. Дзяржаўны герб. Геральдыка Беларусі. Дзяржаўны сцяг і яго гісторыя. “Пагоня”. Да гісторыі Дзяржаўнага гімна.

Статуты ВКЛ, Канстытуцыя 1791 г., Устаўныя граматы БНР, Канстытуцыі БССР, Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь – галоўныя заканадаўчыя акты ў айчыннай гісторыі. Увядзенне прэзідэнцкай улады.

Асноўныя вехі гісторыі Узброеных Сіл Беларусі.

Беларускія грошы. Беларуская паштовая марка.

Тэма 6. Беларуская мова: гісторыя і сучаснасць

Беларуская мова – нацыянальная мова беларускага этнасу. Асноўныя перыяды ў развіцці беларускай мовы. Фарміраванне самабытнай беларускай мовы ў эпоху сярэднявечча.

Роля лацінкі і кірыліцы ў гісторыі беларускай мовы. Русіфікацыя беларускай мовы ў савецкі час.

Самасвядомасць і мова. Я. Карскі аб асаблівасцях мовы беларусаў. Закон “Аб мовах” (1990 г.). Уплыў беларускай літаратуры на развіццё нацыянальнай свядомасці.

Тэма 7. Асаблівасці нацыянальнага побыту

Гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны Беларусі: Цэнтральная Беларусь, Паазер’е, Падняпроўе, Панямонне, Заходняе і Усходняе Палессе.

Жыццё беларусаў. Паселішчы, грамадскія будынкi і гаспадарчыя пабудовы. Беларуская хата і яе інтэр’ер.

Традыцыйнае адзенне беларусаў. Этнічныя асаблівасці і лакальныя адрозненні беларускага адзення. Упрыгожванні беларусак.

Заняткі, традыцыйныя рамёствы і промыслы.

Нацыянальныя стравы.

Гістарычныя формы сацыяльнай арганізацыі беларусаў. Сям’я і сямейны быт беларусаў.

Тэма 8. Традыцыйная нацыянальная нематэрыяльная культура беларусаў

Этнічная своеасаблівасць фальклору беларусаў. Міфалогія беларусаў: яе гістарычныя карані. Разнастайнасць міфалагічных вобразаў.

Беларускія каляндарныя і сямейныя святы, абрады і звычаі.

Семантыка вобразаў беларускага народнага выяўленчага мастацтва.

Беларускія тапанімічныя назвы. Анамастыка. Імёны і прозвішчы беларусаў. Дахрысціянскія вераванні нашых продкаў. Асаблівасці паганскіх культаў і рытуалаў. Далучэнне да хрысціянства. Хрысціянскія канфесіі і іх роля ў жыцці грамадства. Дынаміка распаўсюджвання і гістарычнага развіцця праваслаўя, каталіцызму, уніяцтва і пратэстантызму на Беларусі. Беларускія мусульмане. Іудаізм на Беларусі. Стараабрадніцтва – этна-канфесійная супольнасць.

Тэма 9. Прафесійная беларуская культура

Асноўныя этапы развіцця культуры Беларусі. Помнікі старажытнай беларускай культуры. Асобныя жанры прафесійнай культуры. Беларуская літаратура.

Нацыянальнае дойлідства: мастацкія рысы і своеасаблівасць. Выяўленчае мастацтва: ікананіс, партэт, кніжная графіка. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва. Разьба па дрэве. Пляценне з саломкі. Кераміка. Ткацтва. Беларускія дываны і габелены. Слуцкія паясы.

Беларуская харэаграфія і музыка. Традыцыйныя народныя танцы, карагоды. Характэрныя рысы беларускай народнай музыкі. Народныя музыкальныя інструменты. Царкоўная музыка. Беларуская опера і балет. Прафесійныя і самадзейныя калектывы. Кіно.

Нацыянальны тэатр. Школьныя тэатры. Народны лялечны тэатр “Батлейка”. Прыгонныя тэатры Радзівілаў, Сапегаў, Зорыча. Гісторыя стварэння беларускага нацыянальнага прафесійнага тэатра. Сучаснае тэатральнае жыццё.

Школа як феномен культуры. Сучасны стан нацыянальнай адукацыі, пытанні яе развіцця. Закон “Аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь”.

Беларуская навука.

Тэма 10. Ментальнасць, нацыянальны характар і нацыянальная самасвядомасць беларусаў

Этымалогія і сэнс тэрмінаў “ментальнасць”, “менталітэт”, “нацыянальны характар”.

Вытокі самабытнасці беларускай ментальнасці і нацыянальнага характару. Фарміраванне ментальнасці і характару беларусаў. Уплыў язычніцтва (паганства) і хрысціянства на станаўленне і эвалюцыю нацыянальнага характару і менталітэту беларусаў.

Станоўчыя і адмоўныя рысы беларускага нацыянальнага характару ў мінулым і сёння. Уяўленні беларусаў аб прасторы і часе, радзіме, сэнсе жыцця. Адносіны беларусаў да прадстаўнікоў іншых нацыянальных супольнасцей, да блізкіх і сваякоў, да сямейных абавязкаў, працы, навакольнага прыроднага і сацыяльнага асяроддзя і г.д. Сутнасць нацыянальнай самасвядомасці і яе кампаненты.

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА

Нумар раздзела, тэмы, заняткаў	Назва раздзела, тэмы, заняткаў; пералік вывучаемых пытанняў	Колькасць аўдыторных гадзін				КСР	Формы кантролю ведаў
		лекцыі	практычныя (семінарскія) заняткі	лабараторныя заняткі	Інш.		
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Уводзіны 5. Прадмет беларусазнаўства, яго задачы, гісторыя станаўлення. 6. Асноўныя этапы ў развіцці беларусазнаўства. 7. Месца і роля беларусазнаўства ў развіцці грамадства 8. Роля беларусазнаўства ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці і выхаванні культуры міжнацыянальных адносін.	2	-	-			
2.	Тэма 1. Тэрыторыя і назвы нашага краю 1. Паняцце этнічнай тэрыторыі. 2. Фарміраванне і змяненне этнічнай тэрыторыі беларусаў у розныя гістарычныя эпохі. 3. Паходжанне назваў “Белая Русь”, “Беларусь”. 4. Разнастайнасць назваў нашай зямлі ў XIX – XX стст.	2	2	-			
3.	Тэма 2. Геаграфічныя ўмовы Беларусі 5. Агульныя звесткі аб прыродных умовах і экалагічнай сітуацыі ў Беларусі. 6. Уплыў географічных умоў на гаспадарчую дзейнасць беларускага этнасу. 7. Географічныя тэрыторыі і гаспадарчая дзейнасць.	2	2				

	8. Ускладненне геаграфічных умоў развіцця беларускага этнасу ў выніку Чарнобыльскай аварыі..						
4.	Тэма 3. Этнагенез і этнічная гісторыя беларусаў Этымалогія і сэнс тэрміна “этнагенез”. 5. Асноўныя канцэпцыі паходжання беларусаў. 6. Асаблівасці этнічнай гісторыі беларусаў у перыяд позняга сярэднявечча (XIV-XVIII стст.). 7. Уплыў русіфікацыі на этнічнае развіццё беларусаў у канцы XVIII-пачатку XX стст. 8. Этнічная гісторыя беларусаў у савецкі перыяд.	2	2	-			
5.	Тэма 4. Гісторыя беларускай дзяржаўнасці 5. Вытокі беларускай дзяржаўнасці Беларускія землі ў складзе Вялікага Княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай. 6. Далучэнне зямель этнічнай Беларусі да Расійскай імперыі ў канцы XVIII ст. “Паўночна-Заходні край”. 7. Беларуская Народная Рэспубліка і яе лёс. БССР. Беларусь у складзе СССР (1922-1991 гг.). 8. Беларуская дзяржаўнасць на сучасным этапе.	2	2-	-			
6	Тэма 5. Атрыбуты нацыянальнага суверэнітэту 5. Дзяржаўная сімволіка беларусаў. Дзяржаўны герб. 6. Дзяржаўны сцяг і яго гісторыя. “ 7. Да гісторыі Дзяржаўнага гімна. 8. галоўныя заканадаўчыя акты ў айчыннай гісторыі.	2	2				
7	Тэма 6 . Беларуская мова: гісторыя і сучаснасць 1. Асноўныя перыяды ў развіцці беларускай мовы. 2. Самасвядомасць і мова. 3. Уплыў беларускай літаратуры на развіццё нацыянальнай свядомасці.	2	-				

8	<p>Тэма 7. Асаблівасці нацыянальнага побыту</p> <p>5. Гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны Беларусі:</p> <p>6. Беларуская хата і яе інтэр'ер.</p> <p>7. Традыцыйнае адзенне беларусаў..</p> <p>8. Нацыянальныя стравы.</p>	2	2				
9	<p>Тэма 8. Традыцыйная нацыянальная нематэрыяльная культура беларусаў</p> <p>5. Этнічная своеасаблівасць фальклору беларусаў.</p> <p>6. Міфалогія беларусаў: яе гістарычныя карані.</p> <p>7. Беларускія каляндарныя і сямейныя святы, абрады і звычаі.</p> <p>8. Хрысціянскія канфесіі і іх роля ў жыцці грамадства.</p>	2	2				
10	<p>Тэма 9. Прафесійная беларуская культура</p> <p>1. Асноўныя этапы развіцця культуры Беларусі.</p> <p>2. Нацыянальнае дойлідства: мастацкія рысы і своеасаблівасць.</p> <p>3. Характэрныя рысы беларускай народнай музыкі.</p> <p>4. Нацыянальны тэатр.</p>	2	2				
11	<p>Тэма 10. Ментальнасць, нацыянальны характар і нацыянальная самасвядомасць беларусаў</p> <p>5. Вытокі самабытнасці беларускай ментальнасці і нацыянальнага характару.</p> <p>6. Станоўчыя і адмоўныя рысы беларускага нацыянальнага характару ў мінулым і сёння.</p> <p>7. Уяўленні беларусаў аб прасторы і часе, радзіме, сэнсе жыцця.</p> <p>8. Сучасны стан ментальнасці і нацыянальнага характару беларусаў, сутнасць нацыянальнай самасвядомасці і яе кампаненты.</p>	2					
Усяго:		18	16				

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

Прыкладны пералік практычных заняткаў

1. Тэрыторыя і назвы нашага краю.
2. Этнагенез і этнічная гісторыя беларусаў.
3. Гісторыя беларускай дзяржаўнасці.
4. Асаблівасці нацыянальнага побыту.
5. Прафесійная беларуская культура.
6. Канфесійнае становішча на Беларусі.
7. Беларусы ў свеце.

Рэкамендуемыя формы кантролю ведаў

1. Рэфератыўныя работы.
2. Абарона мультымедычных прэзентацый.

Рэкамендуемыя тэмы рэфератыўных работ

1. Гісторыя назвы “Белая Русь” у мемуарнай, навуковай, публіцыстычнай і мастацкай літаратуры.
2. Развіццё навуковага беларусазнаўства.
3. Этнічныя адметнасці беларусаў.
4. Беларускія геаграфічныя назвы.
5. Гісторыя паходжання ўласных імён і прозвішчаў беларусаў.
6. Нацыянальная тапаніміка.
7. Рускае насельніцтва на Беларусі.
8. Татары на Беларусі: мінулае і сучаснасць.
9. Яўрэі на Беларусі.
10. Палякі на Беларусі.
11. Газета “Наша ніва” і яе роля ў нацыянальным адраджэнні ў пачатку XX ст.
12. “Беларусы” Я.Карскага – выдатная праца філолага і этнографа.
13. Дзеячы нацыянальнага адраджэння: В. Ластоўскі, У. Ігнатоўскі, Б. Тарашкевіч, Я. Карскі, І. Буйніцкі, А. і І.Луцкевічы, М. Гарэцкі, А. і М. Багдановічы і інш. (на выбар).
14. Праблемы фарміравання нацыянальнай свядомасці беларусаў і шляхі іх вырашэння (па артыкулах і публіцыстыцы В. Быкава, Н. Гілевіча, Л. Лыча і інш.).
15. Беларусы ў Польшчы.
16. Беларуская дыяспара ў ЗША.
17. Беларусы ў Расійскай Фэдэрацыі.
18. Дзеячы беларускай эміграцыі.
19. Культура беларускага замежжа.
20. Асаблівасці нацыянальнага адзнення ў розных этнічных рэгіёнах Беларусі.
21. Рамёствы і промыслы беларусаў.
22. Беларускія гульні і танцы.
23. Каляндарныя і сямейныя святы беларусаў.
24. Фальклор сучаснай вёскі.
25. Гарадскі фальклор.
26. Падарожнікі аб побыце беларусаў у XIX ст.
27. Жылыя і гаспадарчыя пабудовы беларусаў.
28. Асаблівасці нацыянальнай кухні.
29. Нетрадыцыйныя рэлігіі на Беларусі.
30. Агульныя рысы і асаблівасці абрадаў праваслаўя і каталіцызму.
31. Пратэстантызм на Беларусі: гісторыя і сучаснасць.
32. Культывае дойлідства на Беларусі.

33. Беларускі іканапіс.
34. Уніяцтва на Беларусі.
35. Грамадскія ідэі ў малітоўнай паэзіі Кірылы Тураўскага.
36. Прадмовы і пасляслоўі Ф. Скарыны.
37. Ідэі гуманізму і патрыятызму ў творчасці М. Гусоўскага.
38. Атэістычна-асветніцкая дзейнасць К. Лышчынскага.
39. Асветніцкая дзейнасць С. Полацкага.
40. Дзейнасць С. Буднага і яго палеміка з дзеячамі Рэфармацыі.
41. Ідэі патрыятызму ў гісторыка-хранікальных творах Мацея Стрыйкоўскага.
42. Літаратурна-рэлігійная палеміка ў канцы 16 – пачатку 17 ст.
43. Грамадска-палітычныя погляды Кастуся Каліноўскага.
44. Нацыянальна-дэмакратычная думка Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст.
45. Сацыяльна-дэмакратычная думка Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст.
46. Інтэлектуальныя страты Беларусі ў часы сталінскіх рэпрэсій.
47. Беларуская публіцыстыка часоў перабудовы і нацыянальнага адраджэння (А.Адамовіч, В. Акулаў, В. Быкаў, Л. Лыч, А. Майсеня, З. Пазняк і інш.).
48. Сучасныя беларускія паэты і пісьменнікі пра сэнс жыцця і прызначэнне чалавека.
49. Дзяржаўныя і палітычныя дзеячы Беларусі.
50. Зоркі айчыннага спорту – беларускія алімпійцы.
51. Дзеячы беларускай навукі.
52. Славутыя землякі.
53. Архітэктура сялянскай сядзібы.
54. Архітэктура старажытных беларускіх гарадоў (Полацк, Брэст, Нясвіж, Віцебск, Тураў, Гродна і інш. – на выбар).
55. Абарончыя збудаванні Беларусі.
56. Горадабудаўніцтва савецкага перыяду.
57. Творчасць беларускіх архітэктараў (І. Лангбард, А. Воінаў, В. Кароль і інш.).
58. Беларускія абразы.
59. Партрэт у беларускім жывапісе.
60. Творчасць беларускіх мастакоў (І. Хруцкі, А. Гараўскі, В. Бялыніцкі-Біруля, М. Савіцкі, А. Ісачоў і інш. – на выбар).
61. Сучаснае выяўленчае мастацтва.
62. Мастацкая фатаграфія на Беларусі.
63. Тэатральная культура Беларусі XVIII ст.
64. Творчая дзейнасць беларускіх тэатраў.
65. Беларуская опера: гісторыя і сучаснасць.
66. Беларускі балет: гісторыя і сучаснасць.
67. Гісторыя і сучаснасць беларускага кіно.
68. Народная музычная творчасць. Народныя інструменты.
69. Царкоўная музыка ў Беларусі.
70. Творчасць Міхаіла Клеафаса Агінскага.
71. Песенная творчасць беларускіх кампазітараў (І. Лучанок, Э. Захлеўны, Э. Ханок і інш.).
72. Барды Беларусі.
73. Народная кераміка.
74. Разьба па дрэву.
75. Беларускія дываны і габелены.
76. Слуцкія паясы.
77. Графіка Ф. Скарыны.
78. Беларуская кніжная графіка.

79. Помнікі культуры рэгіёна.
80. Музеі Беларусі.
81. Літаратурныя музеі Беларусі.
82. Скарбы, рассыпанья па свеце (аб каштоўнасцях беларускай культуры, якія знаходзяцца за межамі Беларусі).
83. Брацкія школы на Беларусі ў XVI – XVII стст. і іх роля ў развіцці асветы.
84. беларусізацыя грамадскага жыцця і асветы ў БССР ў 20-ыя гады XX ст. (тыпы школ, дзяржаўныя асветніцкія ўстановы, вучэбна-метадычная літаратура, педагагічная тэорыя).
85. Народная асвета ў Заходняй Беларусі ў перыяд 1921 – 1939 гг. ТБШ і яго прадстаўнікі (Б. Тарашкевіч, С. Паўловіч, Р. Шырма).
86. Школы Беларусі напярэдадні і ў гады Вялікай Айчыннай вайны.
87. Праблема рэформы сістэмы адукацыі ў наш час.
88. Нетры Беларусі: ці бедныя яны?
89. Помнікі прыроды.
90. Водныя багацці Беларусі.
91. Вытокі беларускай дзяржаўнасці (Полацкае і Тураўскае княствы, Наваградская зямля).
92. Гісторыя ўтварэння ВКЛ.
93. Статуты ВКЛ: гісторыя стварэння, змест, значэнне.
94. Магдэбургскае права ў Беларусі.
95. Беларуская Народная Рэспубліка і яе лёс.
96. Літоўска-Беларуская Савецкая Рэспубліка: прычыны стварэння, гістарычны лёс, лідэры дзяржавы.
97. БССР: гісторыя фарміравання і этапы развіцця.
98. Дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце ад 27 ліпеня 1990 г: гісторыя прыняцця, змест, значэнне.
99. Самакіраванне ў беларускім горадзе: гісторыя і сучаснасць.
100. Рэспубліка Беларусь на міжнароднай арэне.
101. Дзяржаўныя атрыбуты БССР.
102. Дзяржаўныя атрыбуты БНР.
103. Гісторыя стварэння гімна нашай дзяржавы: мінулае і сучаснасць.
104. Сучасная дзяржаўная сімволіка Рэспублікі Беларусь.
105. Гарадская геральдыка Беларусі.
106. Гісторыя беларускай паштовай маркі.
107. Беларускія грошы.
108. 3 гісторыі стварэння беларускага войска.
109. Гісторыя паходжання герба мястэчка, горада (адкуль родам студэнты).

*Рэкамендуемая літаратура***Асноўная**

1. Абдзіраловіч, І. Адвечным шляхам. Дасьледзіны беларускага светагляду / І. Абдзіраловіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 44 с.
2. Аляксееў В.П., Вітаў М.У., Цягака Л.І. Расавая геаграфія беларусаў і праблемы этнагенезу / В.П. Аляксееў, М.У. Вітаў, Л.І.Цягака. – Мн., 1994.
3. Асветнікі зямлі беларускай: Энцыклапед. даведнік / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш.; 2-е выд. – Мінск: БелЭн, 2006. – 496 с.
4. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / Пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мінск: “Завігар”, 1997. – 288 с.
5. Беларусазнаўства // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т.1. – Мн., 1993. – С. 346 – 348.
6. Беларускае народнае адзенне. – Мн., 1975.
7. Беларускае народнае жыллё. – Мн., 1973.
8. Беларусы. Этнагеаграфія. Дэмаграфія. Дзяспара. Канфесіі. Атлас. – Мн., 1996.
9. Беларусы: У 8 т. / Рэдкал.: В.К. Бандарчык і інш. – Мінск: Беларуская навука, 1999 – 2005.
10. Вонсовіч Л.В. Белорусоведение: учеб. пособие / Л.В. Вонсович. – Мінск: ТетраСистемс, 2005. – 224 с.
11. Гісторыя канфесій у Беларусі: мінулае і сучаснасць: Дапаможнік для настаўнікаў / А. Верашчагіна, А. Гурко. – Мінск: Тэхналогія, 2000. – 157 с.
12. Грамадскі быт і культура гарадскога насельніцтва Беларусі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – 248 с.
13. Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 256 с.
14. Карскі, Я. Беларусы. / Я. Карскі; уклад. і камент. С. Гараніна і Л. Ляўшук.– Мінск: Беларускі кнігазбор, 2001. – 640 с.
15. Кто живет в Беларуси / А.В.Гурко [и др.]. – Минск: Беларуская навука, 2012. – 789 с.
16. Лабачэўская, В.А. Зберагаючы самабытнасць: 3 гісторыі народнага мастацтва і промыслаў Беларусі / В.А. Лабачэўская. -- Мінск: Беларуская навука, 1998. – 375 с.
17. Лазука Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва. У 2 т. Т.1. Першабытны лад – XVII стагоддзе / Б.А. Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – 252 с.
18. Лазука Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва. У 2 т. Т. 2. XVIII – пачатак XXI стагоддзя / Б.А. Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – 351 с.
19. Лыч Л., Навіцкі, У. Гісторыя культуры Беларусі / Л. Лыч, У. Навіцкі. – Выд. 3. – Мінск: ВП “Экаперспектыва”, 2008. – 468 с.
20. Падокшын, С.А. Беларуская думка ў кантэксце гісторыі і культуры / С.А. Падокшын. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 318 с.
21. Парашкоў, С.А. Гісторыя культуры Беларусі: вуч. выд. / С.А. Парашкоў. – Мінск: Беларуская навука, 2004. – 444 с.
22. Промыслы і рамёствы беларусаў. – Мн., 1984.
23. Салееў В.А. Нацыянальная самасвядомасць і мастацкая культура / В.А. Салееў. – Мн., 1990.
24. Салівон І.І. Фізічны тып беларусаў / І.І. Салівон. – Мн., 1994.
25. Сахута Я.М. Народнае мастацтва Беларусі / Я.М. Сахута. – Мн., 1987.
26. Смятаннікаў В.С. Беларусазнаўства. Вучэбна-метадыч. дапам. для выкладчыкаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў / В.С. Смятаннікаў. – Мінск: Беларуская навука, 2000. – 149 с.
27. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына Беларусі. Краіна і людзі: Вучэбна-метадычны дапаможнік / В.С. Цітоў. – Мн., 1996.
28. Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / Пад. рэд. І.П. Шамякіна і інш. – Мінск: БелСЭ, 1989. – 575 с.

Дадатковая

29. Агеева Р.А. Страны и народы: Происхождение названий / Р.А. Агеева. – М., 1990.
30. Адамушка, У.І. Палітычныя рэпрэсіі 20 – 50-х гадоў на Беларусі / У.І. Адамушка. – Мінск: Беларусь, 1994. – 158 с.
31. Алехнік, А. Кароткі нарыс аб беларусах Аўстраліі // Беларусь. – 1993. – № 6. – С. 8–9.
32. Аляксееў, А.А., Лукашэвіч, А.В. Спадчына Беларусі: Фотаальбом /Аляксееў А.А., Лукашэвіч А.В. – Мінск: Мінская фабрыка каляровага друку, 2007. – 318 с.
33. Аляхновіч, А.М. Беларуская традыцыйная музычная спадчына: Дапаможнік для настаўнікаў / А.М. Аляхновіч. – Мінск: Беларусь, 2000. – 382 с.
34. Арлоў, У. Таямніцы Полацкай гісторыі / У.Арлоў. –Мінск: Беларусь, 2001. – 463 с.
35. Архітэктура Беларусі: Энцыклапедычны даведнік / Беларуская Энцыклапедыя; Рэдкал.: А.А. Воінаў і інш. – Мн: БелЭн, 1993. – 620 с.
36. Барока ў беларускай культуры і мастацтве: манаграфія / В.Ф. Шматаў і інш. 3-е выд. – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 308 с.
37. Бацкалевіч У., Канапацкі І. Аб татарах на Беларусі // Беларусь. 1993. № 9. – С. 2 – 8.
38. Беларуская міфалогія. Энцыклапедычны слоўнік. 2-е выд., дап. – Мінск: Беларусь, 2006. – 599 с.
39. Беларуская мова : Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я.Міхневіча. – Мінск: БелЭн, 1994. – 655 с.
40. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн, 1996 – 2004.
41. Беларускія народныя абрады. – Мінск: Беларусь, 1994. – 128 с.
42. Блакітная кніга Беларусі: Водныя аб'екты Беларусі: Энцыклап. – Мн., 1994.
43. Вабішчэвіч, А.М. Нацыянальна-культурнае жыццё Заходняй Беларусі (1921–1939 г.): навуковае выд.: манаграфія / А.М. Вабішчэвіч. – Брэст: БрДУ, 2008. – 319 с.
44. Веткаўскі музей народнай творчасці. – Мінск: Беларусь, 1994. – 167 с.
45. Внуковіч Ю.І. Літоўцы Беларусі: этналагічнае даследаванне. – Мн., 2010.
46. Габрусь, Т.В. Мураванья харалы. Сакральная архітэктура беларускага барока / Т.В. Габрусь. – Мінск: Ураджай, 2001. – 287 с.
47. Галоцян А. Армянская дыяспара на Беларусі // культура. 1994. № 22. – С. 14.
48. Гарбацкі А.А. Стараабрадніцтва на Беларусі ў канцы XVII-пачатку XX ст. – Брэст, 1999.
49. Гісторыя беларускага мастацтва. У 6-ці т. – Мінск: Навука і тэхніка, 1987–1994.
50. Гісторыя беларускай дзяржаўнасці ў канцы XVIII-пачатку XXI ст. У 2 кн. Кн. 1. – Мн., 2011.
51. Грыцкевіч В. Гісторыя, самасвядомасць, этнас // Маладосць. 1994. № 3–4.
52. Грыцкевіч А. Гісторыя геапалітыкі Беларусі / Спадчына. 1994. № 1.
53. Гурскі Б.М. Як збудаваны і чым багаты нетры Беларусі / Б.М. Гурскі. – Мн., 1992.
54. Даўгяла З.І. Цыганы на Беларусі // Спадчына. 1992. № 4. – С. 54 – 67.
55. Дубянецкі Э.С. Беларускі нацыянальны характар: спробы даследавання // Адукацыя і выхаванне. 1995. № 5. – С. 29 – 39.
56. Думін С.У., Канапацкі І.В. Беларускія татары: Мінулае і сучаснасць / С.У. Думін, І.В. Канапацкі. – Мн., 1993.
57. Дучыц, Л.У. Археалагічныя помнікі ў назвах, вераваннях і паданнях беларусаў / Л.У. Дучыц. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 59 с.
58. Елизаров С.А. Формирование и функционирование системы административно-территориального деления БССР (1919-1991 гг.). – Гомель, 2009.
59. Жываліс Беларусі XII – XVIII стагоддзяў: фрэска, абраз, партрэт. – Мінск: Беларусь, 1980. – 315 с.
60. Жываліс барока Беларусі: альбом / аўтар-складальнік Н.Ф. Высоцкая. – Мінск: БелЭн: МФКД, 2005. – 304 с.
61. Заброцкі Э. Каланізацыйныя перасяленчыя працэсы ў Беларусі ў 20-30-я гг. / Беларускі гістарычны часопіс. 1993. № 4. – С. 88–91.

62. Зайкоўскі Э. Беларусы старажытнай Вільні // Спадчына. 1993. № 1.
63. Зам А. Беларусы – опыт самоідэнтыфікацыі // Неман. 1995. № 5. – С. 136 – 147.
64. Ікананіс Беларусі XV – XVII стст: альбом /аўтар тэксту і складальнік Н.Ф. Высоцкая. – Мн: Беларусь. -- 2001. – 231 с.
65. Іофе Э. Яўрэі на Беларусі // Беларускі гістарычны часопіс. 1996. № 1. – С. 43 – 51.
66. Казакова І. Этнічныя традыцыі ў духоўнай культуры беларусаў / І. Казакова. – Мн., 1995.
67. Казлоў Л., Цітоў А. Беларусь на сямі рубяжах / Л.Казлоў, А.Цітоў. – Мн., 1993.
68. Калинин В. Загадка балтийских цыган: Очерки истории, культуры и социального развития балтийских цыган. - Мінск: И.П.Логвинов, 2005. -240 с.
69. Калубовіч А. Восемь волн белорусской эмиграции // Неман. 1992. № 2.
70. Канфесіі на Беларусі / В.В. Грыгор’ева, У.М. Завальнюк, У.І. Навіцкі, А.М. Філатава. – Мн., 1998.
71. Карашчанка І. Чэхі ў Беларусі // АРСНЕ. – 2003. - №4. С.240-242.
72. Каспяровіч Г.І. Этнадэмаграфічны працэсы і міжнацыянальныя адносіны ў БССР // Весці АН БССР. Серыя грамад. навук. 1990. № 5. – С. 78 – 85.
73. Кіпель, В. Беларусы ў ЗША/ В. Кіпель. – Мінск: Беларусь, 1993. – 352 с.
74. Конан, У. М. Беларуская культура: Гістарычны нарыс (X ст. – 1917 г.) // Адукацыя і выхаванне. – 1994. – № 10. – С. 24 – 37.
75. Конан, У. Ля вытокаў самапазнання: Станаўленне духоўных каштоўнасцей у святле фальклору / У. Конан. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1989. – 235 с.
76. Крук, Я. Сімволіка беларускай народнай культуры / Я. Крук. – Мінск: Беларусь, 2003. – 350 с.
77. Круталевіч В.А. История Беларуси: становление национальной державности (1917-1922 гг.). - Мн., 1999.
78. Круталевіч В.А. На путях самоопределения: БНР-БССР-РБ. - Мн., 1995.
79. Кулагін, А. М. Каталіцкія храмы на Беларусі. Энцыклапедычны даведнік / А. М. Кулагін. – Мінск: БелЭн, 2000. – 216 с.
80. Кулагін, А. М. Праваслаўныя храмы на Беларусі. Энцыклапедычны даведнік / А. М. Кулагін. – Мінск: БелЭн, 2001. – 328 с.
81. Культура беларускага замежжа: У 3 т. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993--1998.
82. Коваль, У.І., Новак, В.С. Беларускія народныя святы і звычаі / У.І. Коваль, В.С. Новак. – Гомель, 1993. – 86 с.
83. Ладыеў У.Ф., Брыгадзін П.І. Паміж Усходам і Захадам. Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917-1939 гг.). – Мн., 2003.
84. Лазука, Б.А. Гісторыя мастацтваў: Вучэбн. выд. / Б.А. Лазука. – Мінск: Беларусь, 2003. – 399 с.
85. Лазука, Б., Івашка, В. Развіццё беларускага мастацтва ў дакастрычніцкі перыяд // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1989 – № 9; – 1991 – № 1.
86. Лукін В. Народы Прыбалтыкі на тэрыторыі Беларусі // Беларускі гістарычны часопіс. 1994. № 4; 1995. № 2.
87. Лыч Л. Беларуская нацыя і мова: Літаратурна-гістарычныя нарысы / Л. Лыч. – Мн., 1994.
88. Лыч Л.М. Назвы зямлі беларускай / Л.М. Лыч. – Мн., 1994.
89. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. Выд. 2-е. – Мн., 1997.
90. Маліноўскі М. Дзеці ветру: Цыганы на Беларусі // Беларуская думка. 1993. № 6. – С. 73 – 77.
91. Малые диаспоры Гомельщины в 20-30-е годы XX века: аналитические материалы и документы Государственного архива Гомельской области / Сост.: В.П.Пичуков, М.А.Алейникова, З.А.Александрович. – Гомель: ГГТУ им. П.О.Сухого, 2008. – 250 с.
92. Мальдзіс, А. Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII ст.: Нарысы быту і звычаяў / А. Мальдзіс. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1982. – 256 с.

93. Мальдзіс, А. Як жылі нашы продкі ў XVIII ст. / А. Мальдзіс. – Мінск: Лімарыус, 2001. – 384 с.
94. Марозава С. Уніяцкая царква ў культурна-гістарычным развіцці Беларусі (1596-1839). – Гродна, 1996.
95. Мікуліч Т.М. Мова і этнічная самасвядомасць / Т.М. Мікуліч. – Мн., 1996.
96. Музей старажытнабеларускай культуры: альбом / укладальнік А.А. Ярашэвіч. – Мн: Беларусь. – 2004. – 283 с.
97. На шляху станаўлення беларускай нацыі: гістарыяграфічныя здабыткі і праблемы. – Мн., 2011.
98. Нарыс гісторыі беларускай дзяржаўнасці: XX стагоддзе. – Мн., 2008.
99. Никитенко П.Г., Раков А.А. Состояние и тенденции демографического развития Беларуси / П.Г. Никитенко, А.А. Раков. – Мн., 2003.
100. Памятники природы Белоруссии / М.В. Бельский и др. 2-е изд. перераб. и доп. – Мн., 1986.
101. Пуцко, В. Лёс няпросты, але свой: Іканапіс Беларусі XV – XVIII стст. у кантэксце ўсходнеўрапейскага сакральнага мастацтва візантыйскай традыцыі // Мастацтва. – 1994. – № 8. – С. 72–74.
102. Пушкін І. Нацыянальныя меншасці БССР у грамадска-палітычным і культурным жыцці (20-я гады XX ст.). – Магілёў, 2004. – 168 с.
103. Русецкі, А.У. Мастацкая культура Беларусі: тэорыя і гісторыя / А.У. Русецкі. – Віцебск: выд-ва ВДУ, 1998. – 360 с.
104. Снапкоўскі, У. Эміграцыя // Польшча. – 1995. – №11. – С. 196-221.
105. Сосіс І. Яўрэі на Беларусі // Спадчына. 1992. № 2. – С. 75 – 81.
106. Станкевіч Я. Беларускія мусульмане і беларуская літаратура арабскім пісьмом // Спадчына. 1992. № 3. – С. 90 – 95.
107. Старообрядчество как историко-культурный феномен. Мат. Междун-й научно-практ-й конференции. – Гомель, 2003.
108. Сувалаў А. Вытокі этнагенезу беларусаў // Беларуская мінуўшчына. 1993. № 3 – 4.
109. Сям'я і сямейны быт беларусаў. – Мн.: Навука і тэхніка, 1990. – 253 с.
110. Терешкович П. Русские в Белоруссии // Неман. 1992. № 6. – С. 164 – 176.
111. Тугай У.В. Латышскі этнас у сацыяльна-эканамічным і культурным жыцці Беларусі. – Мінск: Вучэбна-выдавецкі цэнтр БДПУ, 2002. – 318 с.
112. Тэатральная Беларусь: Энцыклапедыя: У 2-х т. / Гал. рэд. Г.П. Пашкоў. – Мінск: БелЭн, 2002 – 2003.
113. Філякоў У. нацыянальная інтэлігенцыя і самасвядомасць беларусаў: канец XIX – пачатак XX ст. // Мастацтва. 1994. № 2. – С. 2 – 4.
114. Ходзін С.М. Гісторыя культуры Беларусі ў 1920-1930-я гг. – Мн., 2001.
115. Шамякіна Т. Вытокі нашай самасвядомасці // Роднае слова. 1993. № 8.
116. Ширяев Е.Е. Беларусь: Русь Белая, Русь Чёрная и Литва в картах / Е.Е. Ширяев. – Мн., 1991.
117. Шпилевский П.М. Путешествие по Полесью и Белорусскому краю / П.М. Шпилевский. – Мн., 1992.
118. Штыхаў Г. Вытокі беларускай народнасці // Беларуская мінуўшчына. 1993. № 2.
119. Шунейка, Я. Канспект па сучаснаму мастацтву // Мастацтва Беларусі. – 1991. – №№ 1 – 6.
120. Шур В. 3 гісторыі ўласных імён / В.Шур. – Мн., 1993.
121. Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. У 5-ці т. – Мн: БелСЭ, 1984–1987.
122. Энцыклапедыя прыроды Беларусі: У 5 т. – Мн., 1983 – 1986.
123. Юхо А. Фарміраванне тэрыторыі беларусаў // Спадчына. 1991. № 6.
124. Яскевіч, А. Падзвіжнікі і іх святыні: Духоўная культура старажытнай Беларусі / А.Я. Яскевіч. – Мінск: Польшча, 2001. – 368 с.

**ПРАТАКОЛ УЗГАДНЕННЯ ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ
ПА ВЫВУЧАЕМАЙ ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ
З ІНШЫМІ ДЫСЦЫПЛІНАМІ СПЕЦЫЯЛЬНАСЦІ**

Назва дысцыпліны, з якой патрабуецца ўзгадненне	Назва кафедры	Прапановы аб зменах у змесце вучэбнай праграмы па вивучаемай вучэбнай дысцыпліне	Рашэнне, прынятае кафедрай, якая распрацавала вучэбную праграму (з вызначэннем даты і нумару пратакола)
Гісторыя Беларусі	Гісторыя Беларусі		Рэкамендаваць да зацвярджэння вучэбную праграму ў прадстаўленым варыянце пратакол № ад 2017 г.
Гісторыя культуры Беларусі			

ДАПАЎНЕННІ І ЗМЯНЕННІ ДА ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ
ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ
на 2018/2019 вучэбны год

№№ пп	Дапаўненні і змяненні	На якой падставе

Вучэбная праграма перагледжана і адобрана на пасяджэнні кафедры
гісторыі Беларусі (пратакол № ад)

Заг. кафедры

гісторыі Беларусі
к.г.н., дац.

_____ А.Р. Яшчанка
(подпіс)

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Дэкан факультэта

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. Абдзіраловіч, І. Адвечным шляхам. Дасьледзіны беларускага светагляду / І. Абдзіраловіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 44 с.
2. Аляксееў В.П., Вітаў М.У., Цягака Л.І. Расавая геаграфія беларусаў і праблемы этнагенезу / В.П. Аляксееў, М.У. Вітаў, Л.І.Цягака. – Мн., 1994.
3. Асветнікі зямлі беларускай: Энцыклапед. даведнік / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш.; 2-е выд. – Мінск: БелЭн, 2006. – 496 с.
4. Беларусазнаўства: Навучальны дапаможнік / Пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мінск: “Завігар”, 1997. – 288 с.
5. Беларусазнаўства // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т.1. – Мн., 1993. – С. 346 – 348.
6. Беларускае народнае адзенне. – Мн., 1975.
7. Беларускае народнае жыллё. – Мн., 1973.
8. Беларусы. Этнагеаграфія. Дэмаграфія. Дыяспара. Канфесіі. Атлас. – Мн., 1996.
9. Беларусы: У 8 т. / Рэдкал.: В.К. Бандарчык і інш. – Мінск: Беларуская навука, 1999 – 2005.
10. Вонсовіч Л.В. Белорусоведение: учеб. пособие / Л.В. Вонсович. – Мінск: ТетраСистемс, 2005. – 224 с.
11. Гісторыя канфесій у Беларусі: мінулае і сучаснасць: Дапаможнік для настаўнікаў / А. Верашчагіна, А. Гурко. – Мінск: Тэхналогія, 2000. – 157 с.
12. Грамадскі быт і культура гарадскога насельніцтва Беларусі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – 248 с.
13. Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 256 с.
14. Карскі, Я. Беларусы. / Я. Карскі; уклад. і камент. С. Гараніна і Л. Ляўшук.– Мінск: Беларускі кнігазбор, 2001. – 640 с.
15. Кто живет в Беларуси / А.В.Гурко [и др.]. – Минск: Беларуская навука, 2012. – 789 с.
16. Лабачэўская, В.А. Зберагаючы самабытнасць: 3 гісторыі народнага мастацтва і промыслаў Беларусі / В.А. Лабачэўская. -- Мінск: Беларуская навука, 1998. – 375 с.
17. Лазука Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва. У 2 т. Т.1. Першабытны лад – XVII стагоддзе / Б.А. Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – 252 с.
18. Лазука Б.А. Гісторыя беларускага мастацтва. У 2 т. Т. 2. XVIII – пачатак XXI стагоддзя / Б.А. Лазука. – Мінск: Беларусь, 2007. – 351 с.
19. Лыч Л., Навіцкі, У. Гісторыя культуры Беларусі / Л. Лыч, У. Навіцкі. – Выд. 3. – Мінск: ВП “Экаперспектыва”, 2008. – 468 с.
20. Падокшын, С.А. Беларуская думка ў кантэксце гісторыі і культуры / С.А. Падокшын. – Мінск: Беларуская навука, 2003. – 318 с.
21. Парашкоў, С.А. Гісторыя культуры Беларусі: вуч. выд. / С.А. Парашкоў. – Мінск: Беларуская навука, 2004. – 444 с.
22. Промыслы і рамёствы беларусаў. – Мн., 1984.
23. Салееў В.А. Нацыянальная самасвядомасць і мастацкая культура / В.А. Салееў. – Мн., 1990.
24. Салівон І.І. Фізічны тып беларусаў / І.І. Салівон. – Мн., 1994.
25. Сахута Я.М. Народнае мастацтва Беларусі / Я.М. Сахута. – Мн., 1987.

26. Смятаннікаў В.С. Беларусазнаўства. Вучэбна-метадыч. дапам. для выкладчыкаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў / В.С. Смятаннікаў. – Мінск: Беларуская навука, 2000. – 149 с.
27. Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына Беларусі. Краіна і людзі: Вучэбна-метадычны дапаможнік / В.С. Цітоў. – Мн., 1996.
28. Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя / Пад. рэд. І.П. Шамякіна і інш. – Мінск: БелСЭ, 1989. – 575 с.

Дадатковая

29. Агеева Р.А. Страны и народы: Происхождение названий / Р.А. Агеева. – М., 1990.
30. Адамушка, У.І. Палітычныя рэпрэсіі 20 – 50-х гадоў на Беларусі / У.І. Адамушка. – Мінск: Беларусь, 1994. – 158 с.
31. Алехнік, А. Кароткі нарыс аб беларусах Аўстраліі // Беларусь. – 1993. – № 6. – С. 8–9.
32. Аляксееў, А.А., Лукашэвіч, А.В. Спадчына Беларусі: Фотаальбом / Аляксееў А.А., Лукашэвіч А.В. – Мінск: Мінская фабрыка каляровага друку, 2007. – 318 с.
33. Аляхновіч, А.М. Беларуская традыцыйная музычная спадчына: Дапаможнік для настаўнікаў / А.М. Аляхновіч. – Мінск: Беларусь, 2000. – 382 с.
34. Арлоў, У. Таямніцы Полацкай гісторыі / У.Арлоў. – Мінск: Беларусь, 2001. – 463 с.
35. Архітэктура Беларусі: Энцыклапедычны даведнік / Беларуская Энцыклапедыя; Рэдкал.: А.А. Воінаў і інш. – Мн: БелЭн, 1993. – 620 с.
36. Барока ў беларускай культуры і мастацтве: манаграфія / В.Ф. Шматаў і інш. 3-е выд. – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 308 с.
37. Бацкалевіч У., Канапацкі І. Аб татарах на Беларусі // Беларусь. 1993. № 9. – С. 2 – 8.
38. Беларуская міфалогія. Энцыклапедычны слоўнік. 2-е выд., дап. – Мінск: Беларусь, 2006. – 599 с.
39. Беларуская мова : Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я.Міхневіча. – Мінск: БелЭн, 1994. – 655 с.
40. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн, 1996 – 2004.
41. Беларускія народныя абрады. – Мінск: Беларусь, 1994. – 128 с.
42. Блакітная кніга Беларусі: Водныя аб'екты Беларусі: Энцыклап. – Мн., 1994.
43. Вабішчэвіч, А.М. Нацыянальна-культурнае жыццё Заходняй Беларусі (1921–1939 г.): навуковае выд.: манаграфія / А.М. Вабішчэвіч. – Брэст: БрДУ, 2008. – 319 с.
44. Веткаўскі музей народнай творчасці. – Мінск: Беларусь, 1994. – 167 с.
45. Внуковіч Ю.І. Літоўцы Беларусі: этналагічнае даследаванне. – Мн., 2010.
46. Габрусь, Т.В. Мураваныя харалы. Сакральная архітэктура беларускага барока / Т.В. Габрусь. – Мінск: Ураджай, 2001. – 287 с.
47. Галоцян А. Армянская дыяспара на Беларусі // культура. 1994. № 22. – С. 14.
48. Гарбацкі А.А. Стараабрадніцтва на Беларусі ў канцы XVII-пачатку XX ст. – Брэст, 1999.
49. Гісторыя беларускага мастацтва. У 6-ці т. – Мінск: Навука і тэхніка, 1987–1994.
50. Гісторыя беларускай дзяржаўнасці ў канцы XVIII-пачатку XXI ст. У 2 кн. Кн. 1. – Мн., 2011.
51. Грышкевіч В. Гісторыя, самасвядомасць, этнас // Маладосць. 1994. № 3–4.
52. Грышкевіч А. Гісторыя геапалітыкі Беларусі / Спадчына. 1994. № 1.
53. Гурскі Б.М. Як збудаваны і чым багаты нетры Беларусі / Б.М. Гурскі. – Мн., 1992.
54. Даўгяла З.І. Цыганы на Беларусі // Спадчына. 1992. № 4. – С. 54 – 67.
55. Дубянецкі Э.С. Беларускі нацыянальны характар: спробы даследавання // Адукацыя і выхаванне. 1995. № 5. – С. 29 – 39.
56. Думін С.У., Канапацкі І.В. Беларускія татары: Мінулае і сучаснасць / С.У. Думін, І.В. Канапацкі. – Мн., 1993.
57. Дучыц, Л.У. Археалагічныя помнікі ў назвах, вераваннях і паданнях беларусаў / Л.У. Дучыц. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 59 с.

58. Елизаров С.А. Формирование и функционирование системы административно-территориального деления БССР (1919-1991 гг.). – Гомель, 2009.
59. Жывапіс Беларусі XII – XVIII стагоддзяў: фрэска, абраз, партрэт. – Мінск: Беларусь, 1980. – 315 с.
60. Жывапіс барока Беларусі: альбом / аўтар-складальнік Н.Ф. Высоцкая. – Мінск: БелЭн: МФКД, 2005. – 304 с.
61. Заброцкі Э. Каланізацыйныя перасяленчыя працэсы ў Беларусі ў 20-30-я гг. / Беларускі гістарычны часопіс. 1993. № 4. – С. 88–91.
62. Зайкоўскі Э. Беларусы старажытнай Вільні // Спадчына. 1993. № 1.
63. Зам А. Беларусы – опыт самоідэнтыфікацыі // Неман. 1995. № 5. – С. 136 – 147.
64. Іканапіс Беларусі XV – XVII стст: альбом / аўтар тэксту і складальнік Н.Ф. Высоцкая. – Мн: Беларусь. -- 2001. – 231 с.
65. Іофе Э. Яўрэі на Беларусі // Беларускі гістарычны часопіс. 1996. № 1. – С. 43 – 51.
66. Казакова І. Этнічныя традыцыі ў духоўнай культуры беларусаў / І. Казакова. – Мн., 1995.
67. Казлоў Л., Цітоў А. Беларусь на сямі рубяжах / Л.Казлоў, А.Цітоў. – Мн., 1993.
68. Калинин В. Загадка балтийских цыган: Очерки истории, культуры и социального развития балтийских цыган. - Мінск: И.П.Логвинов, 2005. -240 с.
69. Калубовіч А. Восемь волн белорусской эмиграции // Неман. 1992. № 2.
70. Канфесіі на Беларусі / В.В. Грыгор’ева, У.М. Завальнюк, У.І. Навіцкі, А.М. Філатава. – Мн., 1998.
71. Карашчанка І. Чэхі ў Беларусі // АРСНЕ. – 2003. - №4. С.240-242.
72. Каспяровіч Г.І. Этнадэмаграфічныя працэсы і міжнацыянальныя адносіны ў БССР // Весці АН БССР. Серыя грамад. навук. 1990. № 5. – С. 78 – 85.
73. Кіпель, В. Беларусы ў ЗША/ В. Кіпель. – Мінск: Беларусь, 1993. – 352 с.
74. Конан, У. М. Беларуская культура: Гістарычны нарыс (X ст. – 1917 г.) // Адукацыя і выхаванне. – 1994. – № 10. – С. 24 – 37.
75. Конан, У. Ля вытокаў самапазнання: Станаўленне духоўных каштоўнасцей у святле фальклору / У. Конан. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1989. – 235 с.
76. Крук, Я. Сімволіка беларускай народнай культуры / Я. Крук.– Мінск: Беларусь, 2003. – 350 с.
77. Круталевіч В.А. История Беларуси: становление национальной державности (1917-1922 гг). - Мн., 1999.
78. Круталевіч В.А. На путях самоопределения: БНР-БССР-РБ. - Мн., 1995.
79. Кулагін, А. М. Каталіцкія храмы на Беларусі. Энцыклапедычны даведнік / А. М. Кулагін. – Мінск: БелЭн, 2000. – 216 с.
80. Кулагін, А. М. Праваслаўныя храмы на Беларусі. Энцыклапедычны даведнік / А. М. Кулагін. – Мінск: БелЭн, 2001. – 328 с.
81. Культура беларускага замежжа: У 3 т. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993--1998.
82. Коваль, У.І., Новак, В.С. Беларускія народныя святы і звычай / У.І. Коваль, В.С. Новак. – Гомель, 1993. – 86 с.
83. Ладысеў У.Ф., Брыгадзін П.І. Паміж Усходам і Захадам. Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917-1939 гг.). – Мн., 2003.
84. Лазука, Б.А. Гісторыя мастацтваў: Вучэбн. выд. / Б.А. Лазука. – Мінск: Беларусь, 2003. – 399 с.
85. Лазука, Б., Івашка, В. Развіццё беларускага мастацтва ў дакастрычніцкі перыяд // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1989 – № 9; – 1991 – № 1.
86. Лукін В. Народы Прыбалтыкі на тэрыторыі Беларусі // Беларускі гістарычны часопіс. 1994. № 4; 1995. № 2.
87. Лыч Л. Беларуская нацыя і мова: Літаратурна-гістарычныя нарысы / Л. Лыч. – Мн., 1994.
88. Лыч Л.М. Назвы зямлі беларускай / Л.М. Лыч. – Мн., 1994.
89. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. Выд. 2-е. – Мн., 1997.

90. Маліноўскі М. Дзеці ветру: Цыганы на Беларусі // Беларуская думка. 1993. № 6. – С. 73 – 77.
91. Малыя дыяспоры Гомельшчыны в 20-30-е годы XX века: аналитические материалы и документы Государственного архива Гомельской области / Сост.: В.П.Пичуков, М.А.Алейникова, З.А.Александрович. – Гомель: ГГТУ им. П.О.Сухого, 2008. – 250 с.
92. Мальдзіс, А. Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII ст.: Нарысы быту і звычаяў / А. Мальдзіс. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1982. – 256 с.
93. Мальдзіс, А. Як жылі нашы продкі ў XVIII ст. / А. Мальдзіс. – Мінск: Лімарыус, 2001. – 384 с.
94. Марозава С. Уніяцкая царква ў культурна-гістарычным развіцці Беларусі (1596-1839). – Гродна, 1996.
95. Мікуліч Т.М. Мова і этнічная самасвядомасць / Т.М. Мікуліч. – Мн., 1996.
96. Музей старажытнабеларускай культуры: альбом / укладальнік А.А. Ярашэвіч. – Мн: Беларусь. – 2004. – 283 с.
97. На шляху станаўлення беларускай нацыі: гістарыяграфічныя здабыткі і праблемы. – Мн., 2011.
98. Нарыс гісторыі беларускай дзяржаўнасці: XX стагоддзе. – Мн., 2008.
99. Никитенко П.Г., Раков А.А. Состояние и тенденции демографического развития Беларуси / П.Г. Никитенко, А.А. Раков. – Мн., 2003.
100. Памятники природы Белоруссии / М.В. Бельский и др. 2-е изд. перераб. и доп. – Мн., 1986.
101. Пуцко, В. Лёс няпросты, але свой: Іканапіс Беларусі XV – XVIII стст. у кантэксце ўсходнеўрапейскага сакральнага мастацтва візантыйскай традыцыі // Мастацтва. – 1994. – № 8. – С. 72–74.
102. Пушкін І. Нацыянальныя меншасці БССР у грамадска-палітычным і культурным жыцці (20-я гады XX ст.). – Магілёў, 2004. – 168 с.
103. Русецкі, А.У. Мастацкая культура Беларусі: тэорыя і гісторыя / А.У. Русецкі. – Віцебск: выд-ва ВДУ, 1998. – 360 с.
104. Снапкоўскі, У. Эміграцыя // Польшча. – 1995. – № 11. – С. 196-221.
105. Сосіс І. Яўрэі на Беларусі // Спадчына. 1992. № 2. – С. 75 – 81.
106. Станкевіч Я. Беларускія мусульмане і беларуская літаратура арабскім пісьмом // Спадчына. 1992. № 3. – С. 90 – 95.
107. Старообрядчество как историко-культурный феномен. Мат. Междун-й научно-практ-й конференции. – Гомель, 2003.
108. Сувалаў А. Вытокі этнагенезу беларусаў // Беларуская мінуўшчына. 1993. № 3 – 4.
109. Сям'я і сямейны быт беларусаў. – Мн.: Навука і тэхніка, 1990. – 253 с.
110. Терешкович П. Русские в Белоруссии // Неман. 1992. № 6. – С. 164 – 176.
111. Тугай У.В. Латышскі этнас у сацыяльна-эканамічным і культурным жыцці Беларусі. – Мінск: Вучэбна-выдавецкі цэнтр БДПУ, 2002. – 318 с.
112. Тэатральная Беларусь: Энцыклапедыя: У 2-х т. / Гал. рэд. Г.П. Пашкоў. – Мінск: БелЭн, 2002 – 2003.
113. Філякоў У. нацыянальная інтэлігенцыя і самасвядомасць беларусаў: канец XIX – пачатак XX ст. // Мастацтва. 1994. № 2. – С. 2 – 4.
114. Ходзін С.М. Гісторыя культуры Беларусі ў 1920-1930-я гг. – Мн., 2001.
115. Шамякіна Т. Вытокі нашай самасвядомасці // Роднае слова. 1993. № 8.
116. Ширяев Е.Е. Беларусь: Русь Белая, Русь Чёрная и Литва в картах / Е.Е. Ширяев. – Мн., 1991.
117. Шпилевский П.М. Путешествие по Полесью и Белорусскому краю / П.М. Шпилевский. – Мн., 1992.
118. Штыхаў Г. Вытокі беларускай народнасці // Беларуская мінуўшчына. 1993. № 2.

119. Шунейка, Я. Канспект па сучаснаму мастацтву // Мастацтва Беларусі. – 1991. – №№ 1 – 6.
120. Шур В. З гісторыі ўласных імён / В.Шур. – Мн., 1993.
121. Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. У 5-ці т. – Мн: БелСЭ, 1984–1987.
122. Энцыклапедыя прыроды Беларусі: У 5 т. – Мн., 1983 – 1986.
123. Юхо А. Фарміраванне тэрыторыі беларусаў // Спадчына. 1991. № 6.
124. Яскевіч, А. Падзвіжнікі і іх святыні: Духоўная культура старажытнай Беларусі / А.Я. Яскевіч. – Мінск: Палымя, 2001. – 368 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ